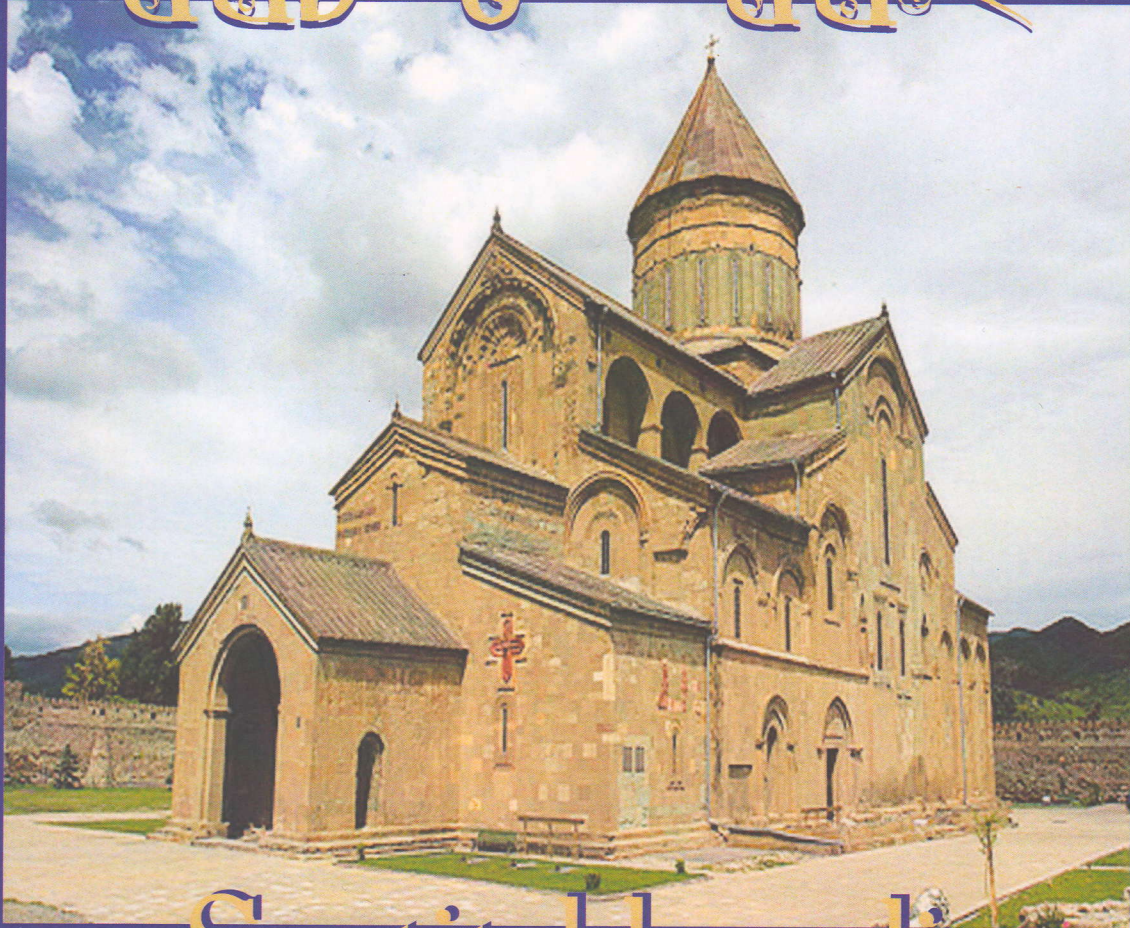

ISSN 1987-6874

სვეტიცხოველის მონასტერი

Svetitskhoveli

№1, 2022

ს ვ ე ტ ი ს ხ ო ვ ე ლ ი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

№1, 2022

**საქართველოს საპატრიარქოს,
საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო - სამეცნიერო ცენტრის
სამეცნიერო საისტორიო შურონალი**

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
მოადგილეები: დეკანოზი ლევან მათეშვილი
მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო: დავით გურგენიძე
ზურაბ გასიტაშვილი
ვახტანგ გურული
ალექსანდრე გრიგოლიშვილი
გიორგი კოკოშაშვილი
თამარ ლომინაძე
შალვა ნატყებია
გივი ღამბაშიძე
არჩილ ფრანგიშვილი
მაკა ხართიშვილი
თემურ ჯაგოდნიშვილი
გურამ ჯავახიძე

პასუხისმგებელი მდივანი:
ქეთევან მახაშვილი

© სვეტიცხოველი
სამეცნიერო სტატიები რეცენზირდება სარედაქციო საბჭოს მიერ.
მასალის გადაბეჭდვა რედაქციის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია.
ISSN 1987-6874
გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2022.

ჟურნალ
„სვეტიცხოველი“, 1917 წლის დეკემბრის,
ყლის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობა საქართველოს სულიერი აღორძინების ფუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმოწამე პატრიარქის კირიონ II-ის ხელდასმით დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წინამდებარე ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ხელდასმით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ განაგრძობს სიცოცხლეს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

"მოწყალების საქმი გადაარჩენს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მარტოოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხელავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ეხადოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და კომპანია "მედიონსერვის" წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. **თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა.** სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

*უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
სულთმოფენობის დღესასწაულზე*

*ყოველდღიურად სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი*

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq., Tbilisi 380005, Georgia.

Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ცალბეზობდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.

ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

ექვნი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
100 წლისთავს

სარკვევები

ალბანეთი

ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია
კახეთსა და ჰერეთში. თავი II ჰერეთი

(გაგრძელება)

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე19

ჰერეთ-ალბანეთთან დაკავშირებული

ტირმინების ბანმარტება19

ზოგიერთი ცნობა ჰერეთის ისტორიიდან.....30

ისტორიული ჰერეთის შესახებ.....32

შუა საუკუნეთა ანუ შაჰის ჰერეთის შესახებ34

ჰერეთის საერისთავოები შაჰის ოლქში.....36

კიდევ ერთი წყარო – „მატიანე ქართლისას“ ბაყალბება ჰერეთთან
დაკავშირებით38

ბრძოლა კახეთსა და ჰერეთს შორის.....40

შეჯამება.....44

კახეთი, ჰერეთი და ალბანეთი.....45

თავდაპირველი საზღვრები მემბტიანის ცნობებით.....45

საეკლესიო იურისდიქცია შაჰის ჰერეთში46

რამდენიმე ცნობა საჰლ სმბატიანის ანუ საჰლ
იბნ სუნბატ ალ-არმანის შესახებ50

საქართველოს საკათარიატოს იურისდიქცია VII ს-ში კახეთ-ჰერეთის
მიმართულებით.....54

არჩილ მეფე კახეთში61

ჰერეთის საზღვრის შეცვლა საჰლ სმბატიანის შემდებ.....65

ჩრდილოკავკასიიდან შაჰში (ნუსში) მიმავალი გზა.....67

კიდევ ერთხელ კახეთში შემავალი ე.წ. „ლეკეთის ბზის“ შესახებ.....	76
ორი ევროპა ნინო ჯაგელიძე ისტ. დოქტორი	85
უცხოური ღერილობითი წყაროები და გვიანანტიკური ხანის ქართლის საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის საკითხი მაია ქუთათელაძე	89

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი
0114, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედანი 1
ტელ: (995 32) 2990378
ელ-ფოსტა: patriarchateofgeorgia@gmail.com

CATHOLICOS-PATRIARCH
OF ALL GEORGIA
1, King Erekle II sq. Tbilisi 0114
Tel: (995 32) 2990378
E-mail: patriarchateofgeorgia@gmail.com

ბ რ ძ ა ნ ე ბ ა №1

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

16 იანვარი, 2022 წელი

განათლებისა და მეცნიერების განვითარებასა და ქვეყნის აღორძინებაში
შეტანადი გამოწვეულია წვლილისათვის და ღაარსებიდან 100 წლისთავთან
დაკავშირებით

საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტს

მიუხედავად საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის უძალოებსა კიდევ, -
წმინდა გიორგის ოქროს ორჯენი.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

ლიად საპატრიარქოს
ოლიგოს-პატრიარქი

ილიისი, მეფე ერეკლე II მოედანი 1
ტელ: (995 32) 2990378, 2989540

CATHOLICOS-PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

1, King Erekle II sq. Tbilisi 0114
Tel.: (995 32) 2990378, 2989540

საქართველოს ტაშაქურ უნივერსიტეტს გულითადად უკულოცავთ დაარსებიდან 100 წლისთავეს. იგი აკადემიკოსების სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის წიაღში ჩამოყალიბდა იმ ძაღმოსილი პრიფესორების თაოსნობითა და მონაწილეობით, რომელთაც ღუა უნივერსიტეტს თავიდანვე მოუბოვეს სახელი და ღღუბა.

ტაშაქური უნივერსიტეტის წინევა მოკლე ღროში მონდა; მსოფლიო ამ მიმართულებით აღმავლობას განიცდიდა და, ბურებრიყა, ეს ჩვენს ქვეყანაშიუ ამოვებდა თავის გამომანხლოს.

საუენის მანდილზე სასწავლებელში შრავალი ცვლილება მონდა, მას შრავალი ფაკულტეტები და განზრა დაემატა და მოყეა თითქმის ყველა მიმართულება, მათ შორის საღეისბუქყველო.

და თუ მესამე ათასწლეულის დაღმომდე საქართველო იყო ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული ქვეყანა, რომლის ახალგაზრდების აბსოლუტურ უმრავლესობას უმაღლესი განათლება მქონდა მიღებული, ამ საქმეში ამ უნივერსიტეტს ღომის წვლილი აქვს შეტახილი.

მინდა დავლოცო მის კვლეებში მიღეაწე და აწ უმეე გარდაცვლილი პრიფესორ-მასწავლებლები და ყოფილი სტუდენტები და შეყვეერი მათი უყველი სული ღმერთს, შათა უფალმა ისინი საყანესა მართალითასა დაწესოს.

ასევე ვლოცავ მოქმედ პედაგოგებსა და სტუდენტებს, მომსახურე პერსონალს, ამ უნივერსიტეტის დაშთავრებული ყველა აღმანს. თქვენ ჩვენი ქვეყნის იმედი ხართ.

უფალმა შევადლებინოთ თქვენი მყოველიობის პაწათლიად შესრულება.

განსოცდეთ, ღვთის წინაშე არ არსებობს რანგობა თანამდებობების მხედვით, არსებობს
დაკისრებული პასუხისმგებლობა და მისი მუც-ხაკლებად შექსრ-ფლებელი.

რა თქმა უნდა, ამ მხრივ ყველაზე დედი რეკორდის ფუნქციაა.

ბატონი დავით გურგენიძე, მართალია, ახლოდარჩეული რეკორდაა, მაგრამ შექლოთ შთაქვე
ღროში ახლოგაზრდების საყვარ-ფლის მოძიება. მინდა უეს-ურვო მას სწავლების კდევე
ურთრო მალალო ღონეზე აყყანა და მალალოპროფესიული კადრებით ქვეყნის განაზრება.

ყველას კდევე ურთიფლი გლოტავით და გლოტავით ღირსახსოვარ იუბილეს.

გლოტავით ქრისტეს შობის დღებ-ფლო ზეიშს და ჩათლისღობის დამდევე დესასწა-ფლოს.

ინაზრეთ ირისავე სოფელოსა შინა.

საყვარ-ფლიათ თქვენიფის მლოტყველი.

სრ-ფლიად საქართველოს
კათოლოიკოს-პატრიარქი

2022 წლის 27 ოქტომბერს საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია გაიმართა, რომელიც საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის 100 წლის იუბილესა და სტუ-ის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის დაარებიდან 20 წლისთავს მიეძღვნა.

კონფერენცია საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის რექტორმა, პროფესორმა დავით გურგენიძემ გახსნა. რექტორმა მადლობა გადაუხადა იმ მეცნიერებსა და საზოგადო მოღვაწეებს, რომლებმაც სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქის, უწმინდესისა და უნეტარესის, ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის დაარსებისთვის იღვაწეს. პროფესორმა დავით გურგენიძემ, ასევე, ისაუბრა სტუ-ის თეოლოგიის ცენტრის ხელმძღვანელის, მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქიის მიტროპოლიტის, სტუ-ის პროფესორის, მეუფე ანანია ჯაფარიძისა და ცენტრის თანამშრომლების მიერ გაწეული მოცულობითი სამუშაოს მნიშვნელობის შესახებ.

„დღეს საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის ისტორიაში უმნიშვნელოვანესი დღეა. 20 წლის წინ, 2002 წელს, უნივერსიტეტში დაარსდა თეოლოგიის სამეცნიერო ცენტრი, რომლის სულისჩამდგმელი, უწმინდესისა და უნეტარესის ლოცვა-კურთხევით, მეუფე ანანიასთან ერთად, აკადემიკოსი რამაზ ხუროძეა. მადლობა მათ ამ მეტად საჭირო სულიერების სამეცნიერო ცენტრის ჩამოყალიბებისათვის. საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტისთვის ეს იყო მოვლენა, ახალი სიტყვა, ახალი ნაბიჯი თეოლოგიური მეცნიერების მიმართულებით და ამ უფლების მოპოვება იყო, როგორც დიდი პატივი, ასევე, დიდი შრომის შედეგი. თეოლოგიის ცენტრი 20 წელია წარმატებით ფუნქციონირებს: მოქმედებს სადოქტორო პროგრამა და ეკლესიოლოგიაში საკვლევ თემებზე ნაყოფიერი სამეცნიერო მუშაობა მიმდინარეობს. უნივერსიტეტი არის ადგილი, სადაც სტუდენტი უნდა ჩამოყალიბდეს არა მხოლოდ პროფესიონალ სპეციალისტად, არამედ მოქალაქედ და საზოგადოების სრულფასოვან წევრად, რაშიც დიდი წვლილი სწორედაც რომ სულიერებას მიუძღვის. თეოლოგიის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მუშაობაში მონაწილეობენ, როგორც სასულიერო, ასევე საერო პირები, მეცნიერები, ახალგაზრდა მკვლევრები. სწორედ, ამგვარი ერთობაა მნიშვნელოვანი: განათლება, სულიერება, მეცნიერება. სასიხარულოა, რომ ამ ერთობაში საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტს თავისი წვლილი შეაქვს.“

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს ის ფაქტიც, რომ კონფერენციის საპატიო სტუმარმა, ათონის მთის ადმინისტრაციულ ცენტრ კარიესში, წმინდა ნიკოლოზის კელიაში მოღვაწე იერომონაზონმა კირილოსმა უნივერსიტეტში წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილი შემოაბრძანა, რაც ჩვენი ასწლოვანი უნივერსიტეტის ისტორიაში ღირსსახსოვარ მოვლენად დარჩება“, – განაცხადა დავით გურგენიძემ.

დამსწრე საზოგადოებას მიესალმნენ მანგლისისა და თეთრიწყაროს ეპარქიის მიტროპოლიტი, სტუ-ის თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის ხელმძღვანელი, პროფესორი, მეუფე ანანია (ჯაფარიძე), საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტი, აკადემიკოსი გიორგი კვესიტაძე, მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოს-მდივანი, აკადემიკოსი რამაზ ხუროძე, იერომონაზონი კირილოსი, ბოლნისის ეპარქიის მთავარეპისკოპოსი ეფრემი (გამრეკელიძე) და სხვა მიწვეული სტუმრები.

მეუფე ანანიამ საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტსა და მის რექტორს, პროფესორ დავით გურგენიძეს მადლობა გადაუხადა იმ სიახლეთა დანერგვისთვის, რასაც უნივერსიტეტში ბოლო სამი წლის განმავლობაში აქვს ადგილი, ასევე, მადლიერებით აღნიშნა აკადემიკოს რამაზ ხუროძის, როგორც სტუ-ის იმუამინდელი რექტორის წვლილი და მხარდაჭერა თეოლოგიის სასწავლო-სამეცნიერო ცენტრის დაარსების საქმეში.

„20 წლის წინ, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის საუნივერსიტეტო სამეცნიერო ცენტრის დაარსებას რთული წინაპირობა უძღოდა. თანამედროვე

საქართველო, ფაქტობრივად, იმ დროს იწყებდა ჩამოყალიბებას. ხალხი ახალი გამოსული იყო ათეიზმიდან, თუმცა, ამავედროულად, ათასგვარმა სექტამ დაიწყო ფეხის მოკიდება. საჭირო იყო ახალგაზრდებთან ახლოს ყოფნა და ამ დროს პატრიარქის თანადგომით, რამაზ ხუროძემ, მაშინდელმა რექტორმა, საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტში თეოლოგიის ცენტრი გახსნა. პატრიარქი არაერთხელ ეწვია უნივერსიტეტს და თავის ეპისტოლეებში ასახა თეოლოგიის საუნივერსიტეტო ცენტრის მთავარი მიზანი. დღეს, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი და მისი რექტორი დავით გურგენიძე მრავალმხრივ უწყობს ხელს ცენტრს, განახორციელოს ნაყოფიერი სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობა, გამოსცეს ახალი ნაშრომები და ამით გაამდიდროს თეოლოგიის სამეცნიერო ლიტერატურა. თეოლოგიის ცენტრმა შეისწავლა საქართველოს საეკლესიო სამართალი, მოიძია და დაამუშავა არაერთი იშვიათი დოკუმენტი, სამეცნიერო ძიებებში ჩართულნი არიან ახალგაზრდა მკვლევარები, დოქტორანტები და ეს მოცულობითი სამუშაო უნივერსიტეტის მხარდაჭერით ხორციელდება. მადლობა საქართველოს ტექნიკურ უნივერსიტეტს ამ ხელშეწყობისთვის“, – აღნიშნა მეუფე ანანიამ.

წმინდა გიორგის წმინდა ნაწილი, რომელიც ბერძენმა იეორომონაზონმა კირილოსმა ათონის მთიდან ჩამოაბრძანა, თეოლოგიის საუნივერსიტეტო სამეცნიერო ცენტრის სამლოცველოში დაასვენეს, სადაც ბოლნისის ეპარქიის მთავარეპისკოპოსმა ეფრემმა, ქართველ და უცხოელ მღვდელთმთავრებთან ერთად, ლოცვა აღავლინა. საეკლესიო საგალობლები სტუ-ის ვაჟთა სახალხო კაპელასთან არსებულმა სტუდენტთა ვოკალური ანსამბლის წევრებმა შეასრულეს.

ღონისძიების გახსნის ოფიციალური ნაწილის დასრულების შემდეგ, საერთაშორისო კონფერენციის მუშაობა სექციებად დაიყო. განსახილველად წარმოდგენილი იყო, როგორც თეოლოგიის ცნობილ მკვლევართა, ასევე სტუ-ის თეოლოგიის სამეცნიერო ცენტრის დოქტორანტთა ნაშრომები.

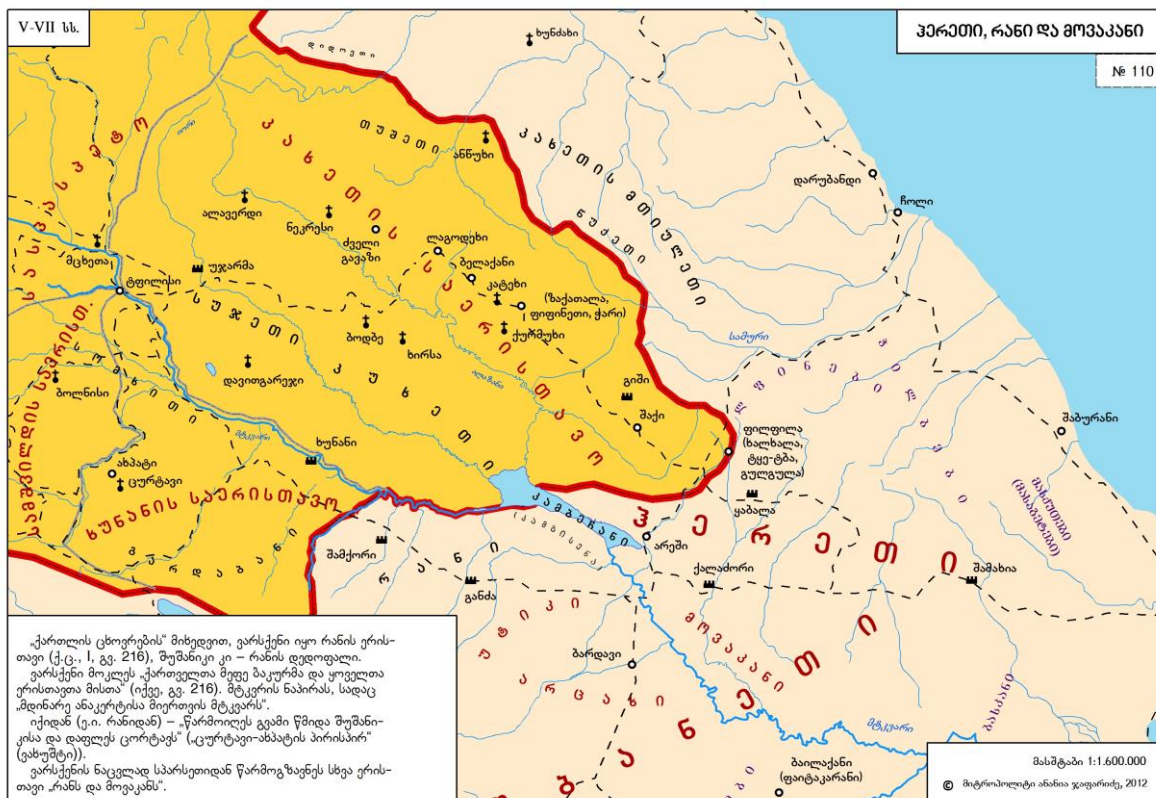

ალბანეთი

ალბანეთის საკათალიკოსო და საქართველოს ეკლესიის
 იურისდიქცია კახეთსა და ჰერეთში

თავი II

ჰერეთი
 (გაგრძელება)

ჰერეთ-ალბანეთთან დაკავშირებული ტერმინების განმარტება

პირველ თავში მოცემული იყო კახეთ-ჰერეთთან დაკავშირებული ტერმინების განმარტება, მათვე, ოღონდ ერთგვარი დასკვნის სახით, კიდევ ერთხელ ვიმეორებთ მე-2 თავის დასაწყისში, რათა მკითხველისათვის უფრო ნათელი იყოს დასმული საკითხების მიმართ ჩვენი დამოკიდებულება.

ასეთი გამეორების საჭიროება წარმოშვა იმ ფაქტმა, რომ მე-20 საუკუნის ისტორიოგრაფიამ სრულად შეუცვალა სახე და დაამახინჯა ძველი ქართული წყაროების ცნობები საქართველოს ამ ისტორიული რეგიონისა, იმდენად დააკნინა ის, რომ ეროვნული საეკლესიო იურისდიქციაც კი სადავო გახდა კახეთის მიმართ და ამჟამად, კახეთის ეკლესიამონასტრების დიდ ნაწილს საერთაშო-

რისო ასპარეზზეც კი ალბანურად მიიხნევენ (იხ. ქვემოთ), ამასთანავე, ხალხსაც კი აჩვენებენ ამ არასწორ თვალსაზრისს.

კახეთის მიკუთვნება ალბანეთისადმი არ მიიხნევა მნიშვნელოვან მომენტად, ამავე დროს, დავიწყებულია, რომ ალბანელები არ იყვნენ ქართველები, არამედ მათ გააჩნდათ საკუთარი ეკლესია, ჰყავდათ საკუთარი კათალიკოსები, გააჩნდათ საკუთარი ენა და საკუთარ ენაზე თარგმნილი წმიდა წერილი, საკუთარი ეკლესია-მონასტრები, სახელმწიფო და სხვა.

უცხოურ საეკლესიო წრეებში თანდათანობით სადავო ხდება საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია აღმოსავლეთის მიმართულებით, მაგალითად, მოსკოვის საპატრიარქოს ბაქო-აზერბაიჯანის ეპარქიის ოფიციალური საიტებიდან ჩანს, რომ მათ მიერ კახეთი მიიხნევა არა ქართულ, არამედ ალბანეთის საკათალიკოსოს ისტორიულ იურისდიქციაში შემავალ ქვეყნად. იმავეს, თავისი რუკით, აქვეყნებს მართლმადიდებლურ მსოფლიოში ძალზე ავტორიტეტული „პრავოსლავნაია ენციკლოპედია“, აქ კახეთი, თვით წმიდა ნინოს განსასვენებელ ბოდბის ჩათვლით, ალბანეთის ისტორიულ მიწა-წყლად მიიხნევა.

ასეთმა მტკიცებამ თავისი პრაქტიკული შედეგი მოიტანა იმით, რომ ჩვენს თვალწინ (21-ე საუკუნის დასაწყისში) უდაბნოსა და ჩიჩხიტურის მონასტრებში ბერებს შეაწყვეტინეს ქართულ ენაზე წირვა-ლოცვა ამ მონასტრების ალბანურობის მომიზეზებით და ეს მონასტრები უცხო საზღვრებში აღმოჩნდა.

სამწუხაროდ, როგორც ჩვენი კვლევა აჩვენებს, ყოველივე ამას თავისი თეორიული საფუძველი შემზადებული ჰქონია საისტორიო წრეებში ჯერ კიდევ საბჭოთა რეჟიმის დროს, რომლის თანამედროვე ანარეკლი ჩანს საინტერნეტო გვერდებზეც, ჩვენ ამის საილუსტრაციოდ მოგვყავს მასალებიც ვიკიპედიიდან, რათა ვაჩვენოთ, რომ ასეთი არასწორი მტკიცება არა მხოლოდ სამეცნიერო, არამედ სახალხო გვერდებზეცაა ასახული. მაგალითად, ერთი ასეთი ვებგვერდი –

<https://ka.wikipedia.org/wiki/#კახეთი№ისტორიული-კახეთი>

აქ, თუ მას სათანადოდ წავიკითხავთ, ნათქვამია, რომ კახეთი, თითქოსდა, თავდაპირველად პატარა ქვეყანა იყო, რომლის დედაქალაქი თიანეთთან მდებარეობდა და მას ესაზღვრებოდა ჰერეთი (ალბანეთი), რომლის ქალაქი იყო თელავი.

ჰერეთი, უცხოელების მიერ ალბანეთად იწოდება და არა მხოლოდ უცხოელთა მიერ.

მაგალითად, არსენ საფარელი, მცხეთელი კათალიკოსი დაახლოებით მე-9 საუკუნეში, თავის თხზულებაში „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“ (1980), ალბანეთის კათალიკოსებს „ჰერთა კათალიკოსებს“ უწოდებს, ხოლო ალბანეთის ეკლესიას – ჰერების საკათალიკოსოს. მსგავსადევა, სხვა წყაროებშიც.

ამიტომაც, რადგანაც ჰერეთს ალბანეთად მიიხნევენ, მით უფრო ეკლესიურად, ჰერეთისადმი კახეთის მიკუთვნება, რომელიც ამჟამად კარგ ტონად მიიხნევა, საქართველოს ისტორიის გასამრუდებლადაა გამოყენებული (და არა მხოლოდ უცხოეთში). თუმცა ვერ გავიქცევით ფაქტს, რომ ჰერეთი ალბანეთის ნაწილი იყო, მაგრამ მისი ისტორიული საზღვარი კახეთთან გიშისწყალზე გადიოდა და ის მოცავდა შექის, ოგუზისა და გაბაღას რაიონებს, დასახლებული ქართველურენოვანი ხალხით, ანუ ჰერები ალბანეთის ქართულენოვანი ტომი იყო.

პლინიუსის ცნობით, ალბანეთის საზღვარი იბერიასთან, გადიოდა კავკასიის მთებიდან გამომავალ მდინარეზე, რომელიც გავაკების შემდეგ მტკვარს უერთდებოდა. ასეთი მდინარეა თანამედროვე შაქის ოლქში მდ. ალიჯანჩაი, თუმცა სხვა წყაროს ცნობით, აქ სასაზღვრო მდინარე იყო გიშისწყალი (აგრიჩაი).

ჩვენ ამ ნაშრომში ვავითარებთ აზრს, რომ ჰერები იყო ალბანეთში მცხოვრები ქართულენოვანი ტომი შემავალი საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში, ამიტომ მისი ისტორია ჩვენთვის მნიშვნელოვანია.

სტრაბონის ცნობით, ალბანეთში 26 სხვადასხვაენოვანი ტომი ცხოვრობდა, მათ შორის ალბანეთში ქართულ (ქართველურ) ენოვანი ტომებიც ცხოვრობდნენ, ერთ-ერთი ასეთი ქართველენოვანი ტომი ალბანეთისა იყო ჰერები, ხოლო მათი ქვეყანა – ამჟამინდელი შაქის მიმდებარე ოლქი, ცნობილი „შაქის სამეფო“, რომელიც კახეთს ძირითადად, მდ. ალიჯაჩაიზე ესაზღვრებოდა.

არაბთა შემოსევების შემდეგ ალბანეთის სხვა ტომები ასიმილირდნენ სხვადასხვა ხალხში, ხოლო ჰერებმა შეინარჩუნეს ქართული იდენტობა, მაგრამ ქვეყნის სამმართველო სისტემები ხელში ჩაიგდეს მონოფიზიტმა მმართველებმა, ერთ-ერთი იყო „საჰლ სმბატანი“, მას ხალიფამ განსაკუთრებული ერთგულებისათვის მიანიჭა „არმენის, რანისა და ივერიის“ მეფის წოდება (მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით), მან გადალახა თავისი ქვეყნის, ჰერეთის ანუ შაქის ოლქის საზღვრები, უკანონოდ შეიჭრა რანის მიწა-წყალზე, ამოხოცა იქაური მმართველი დინასტია და რანი თავის ქვეყანას მიუერთა. შემდეგ კი მას, 840-იან წლებში, არაბული ლაშქრის მეთაურმა ხალხილ ისიდისძემ სამართავად გადასცა მის მიერ დაპყრობილი ისტორიული სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი გაგაზიდან გიშისწყლამდე.

მართალია, ხალილი დამარცხდა ქართველების მიერ გაგაზთან და, ამის გამო, ვეღარ შეძლო კახეთის სხვა ნაწილების დაპყრობა, მაგრამ მას უკვე დაპყრობილი ჰქონდა მთელი სამხრეთ კახეთი გაგაზამდე, უკან დაბრუნების შემდეგ კი, როგორც შემდეგი მოვლენებიდან ჩანს, დაპყრობილი სამხრეთ კახეთი გადაუცია შაქის ჰერეთის მმართველ საჰლ სმბატანისათვის, იმჟამად არაბული სახალიფოს ერთ-ერთი საყრდენისათვის.

840-იან წლებში არაბთა წინააღმდეგ მუდამ აჯანყებული კახეთის სამხრეთი ნაწილი გადაეცა არაბთა ერთგულებით განთქმულ შაქის აღნიშნულ მმართველს. იქამდე ისტორიული კახეთის საზღვარი ჰერეთთან გადიოდა მდინარე გიშისწყალზე, ანდა მახლობელ მდინარე ალჯანჩაიზე. მხოლოდ მე-9 ს-ის 40-იან წლებში

შეიცვალა ეს საზღვარი და მარტივად თუ ვიტყვით, ჰერეთმა ანუ შაქის ოლქმა დაიპყრო სამხრეთ კახეთი ვიდრე ილტო-გაგაზის საზამდე.

ამჟამად ითვლება, თითქოსდა, კახეთმა დაიპყრო ჰერეთი (იხ. ქვემოთ) მაშინ, როცა კვლევა სხვა სურათს გვიჩვენებს, კერძოდ, მე-9 ს-ში, არაბთა ნებით, შაქის მმართველმა საჰლ სმბატანმა დაიპყრო რანიც (ისტორიული ალბანეთი) და სამხრეთ კახეთიც.

ამჟამადაც ჰერეთი ეწოდება შაქის ოლქს **Шекинское царство (также царство Эрети или царство Албании, Гаргарское царство)**.

ჰერეთი, ანუ შაქის ოლქი, როგორც ითქვა, დასახლებული იყო ქართველენოვანი ხალხით – ჰერებით. სამხრეთ კახეთის დაპყრობის შემდეგ ეს ორი ქართველენოვანი ტომი გაერთიანდა და ქართული სულისკვეთება უფრო გამოცოცხლდა. ეს გამოჩნდა მალევე, მე-10 საუკუნეში, როცა თავისი ხალხის რელიგიური მისწრაფების გათვალისწინებით ჰერეთის დედოფალმა დინარამ აღადგინა წმიდა მართლმადიდებლური სარწმუნოება, ანუ ჰერეთი დაუბრუნა ქართული ეკლესიის წიადს.

მემატანე მიიჩნევს, რომ ჰერეთში (შაქის ოლქში) იქამდე გავრცელებული იყო მწვალებლობა, ანუ სომხურ-მონოფიზიტური ქრისტიანობა. ამის მიზეზი იყო ის, რომ, როგორც აღინიშნა, არაბთა შემოსევების შემდეგ ჰერეთს მონოფიზიტი მმართველები განაგებდნენ.

ჰერეთის დედოფალ დინარას რუსული წყაროები ივერიის დედოფალს უწოდებენ, ამის მიზეზი ჩვენ აგსენით წიგნში „ქართველი წმიდანები“, საბედნიეროდ, ჩვენი ეს მოსაზრება. როგორც წმ. დინარას შესახებ რუსული საინტერნეტო გვერდები აჩვენებს, ამჟამად, გაზიარებულია.

რუსულ წყაროებში დინარას ეწოდებოდა „ივერიის დედოფალი“, რადგანაც, როგორც ითქვა, ჰერები ქართველენოვანი ხალხი იყო და მათი ქვეყანაც „ივერიად“ აღიქმებოდა იმ რუსი მეომარ-მეკობრეების მიერ, რომელთაც მე-10 საუკუნეში, 944 წელს, კასპიის ზღვიდან ნავებით ამოცუ-

რეს ქალაქ ბარდამდე და იქ შეიტყვეს ივერიელი ხალხის ამ დედოფლის შესახებ (მათ მიერ ბარდის დაპყრობას ეწოდება – „Набер русов на Бердаа“).

მაშასადამე, ჩვენი მტკიცებით, შაქის ქვეყანამ, ანუ ჰერეთმა, დაიპყრო სამხრეთ კახეთი მონოფიზიტი მმართველების დროს მე-9 საუკუნეში, ხოლო იქამდე საზღვარი ისტორიული კახეთისა ჰერეთთან გადიოდა მდ. გიშისწყალზე ანდა ალიჯანჩაიზე.

ამ მოსაზრებას ჩვენ ძალზე ხშირად ვიმეორებთ ამ ნაშრომში იმ მიზეზის გამო, რომ ეს აზრი სიახლეა, მთლიანად განსხვავებული ამჟამად აღიარებული სავან, რომელიც თითქმის მთელი საუკუნის მანძილზე მუშავდებოდა სხვადასხვა ინსტიტუტსა და კათედრებზე, ამიტომ ამ გამყარებული მტკიცების უარსაყოფად ერთი და იგივეს გამეორება, ოღონდ სხვადასხვა კუთხით, კვლევის სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებით, ხშირად მიწვეს.

ერთ მაგალითად მოვიყვანე ზემოთ მოცემული მტკიცება, თითქოსდა, ისტორიულად თელავი ჰერეთის (ალბანეთის) ქალაქი იყო და მხოლოდ შემდეგ დაიპყრო ის მანამდე პატარა კახეთმა.

მათი მტკიცებით, „ჰერეთის ქალაქი თელავი“ შემდგომში კახეთის დედაქალაქი გახდა, ანუ კახეთმა დაიპყრო ჰერეთი და ამის შედეგად მიიღო კახეთმა თანამედროვე საზღვრები. სწორედ ასეთი თეორიების შედეგია იმ ქვეყნის პრეტენზიები კახეთისა და მისი ეკლესია-მონასტრების მიმართ, რომელიც ამჟამად თავის თავს ალბანეთის ისტორიულ და პოლიტიკურ მემკვიდრედ მიიჩნევს.

კერძოდ, აღნიშნულ გვერდზე ნათქვამია – „ისტორიული კახეთი თავისი არსებობის მანძილზე დღევანდელისაგან განსხვავებულ ტერიტორიას მოიცავდა. „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით თავდაპირველად კახეთი წარმოადგენდა მდინარეების – არაგვის, იორისა და ალაზნის ხეობების მაღალმთიან რეგიონს, რომლის დედაქალაქი ქართლოსის ცოლის მიერ დაარსებული ქალაქი – დედაციხე იყო. იმავე „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით,

ძმების, კახოსსა და კუხოსს შორის მიწების გადანაწილების შედეგად კუხოსს კახეთის ახალი დედაქალაქის – ჟალეთის აშენების სანაცვლოდ, დაეთმო მიწების ვარკვეული ნაწილი (ალაზნისა და იორის ხეობები). აღნიშნულის შემდეგ კახეთის შემდგომი ლოკალიზაცია უკვე წარმოადგენდა იორის პირას მდებარე ჟალეთიდან მდინარეების – არაგვისა (ჭართალი, მთიულეთი, გუდამაყარი, ფხოვი) და თერვის (წანარეთი) ზემო ხეობები. შემდგომ, IV საუკუნეში კახეთ-კუხეთის საერისთავოს დედაქალაქმა უჯარმაში გადმოინაცვლა. აღნიშნული საერისთავოს შექმნა პირველი მცდელობა იყო კახეთ-კუხეთ-ჰერეთის მიწების გაერთიანებისა. მოვკიანებით დედაქალაქის ისტორიული ჰერეთის ქალაქ თელავში გადატანით მოხდა აღნიშნული სამი რეგიონის მიწების გაერთიანება საერთო სახელწოდებით – კახეთი“.
<https://ka.wikipedia.org/wiki/კახეთი>
წილი – კახეთი

ჩვენ არ ვიზიარებთ საბჭოთა ისტორიოგრაფიასა და მის მიმდევართა მიერ დანერგილ და ამჟამად აღიარებულ ამ მტკიცებას, რომ, თითქოსდა, ისტორიული ალბანეთის საზღვარი თიანეთთან და თბილისთან ახლოს გადიოდა, რომ ისტორიული კახეთი იყო მცირე ქვეყანა, რომლის დედაქალაქი იყო თიანეთთან (ჟალეთი), ხოლო ჰერეთის ქალაქი იყო თელავი (მით უფრო, რომ ალბანეთსა და ჰერეთს ამჟამად ერთმანეთთან აიგივებენ).

ასეთი ცნობა არ მოიპოვება „ქართლის ცხოვრებაში“, შეცდომის წყაროა ის, რომ არასწორადაა ლოკალიზებული ძველი ქართული ქალაქები „დედაციხე“ და „ჩელეთი“ (ბერი). ასევე, არასწორად ლოკალიზდება ქედი, რომელსაც წყაროში „კახეთის მთა“ ეწოდება, „კახეთის მთად“ კი, არასწორად დღევანდელი იაღნო-საგურამოს ქედი მიიჩნევა,

ჩვენი კვლევით (იხ. ქვემოთ) კი, წყაროს „კახეთის მთა“ გომბორის ქედია. ამ წყაროშივე ნახსენები მისი „თავი“ ანუ მისი საწყისი, მდებარეობდა იორ-ალაზნის შესართავთან ახლოს.

მართლაც, გომბორის ქედი იწყება იორ-ალაზნის შესართავთან ახლოს, მართალია, მცირე ბორცვების სახით, მაგრამ ის „ქართლის ცხოვრების“ ავტორებისათვის „კახეთის მთის თავად“ მიიჩნეოდა.

ეს ბორცვები ჩრდილოეთის მიმართულებით გაწოლილი გომბორის ქედს უდებდა სათავეს, თავის მხრივ კი ეს ქედი ერთმანეთისაგან საზღვრავდა ისტორიულ კახეთსა და კუხეთს.

ასეთი განსაზღვრა მთლიანად ცვლის წარმოდგენას ისტორიული კახეთის შესახებ, რადგანაც ამ შემთხვევაში ისტორიული კახეთის საწყისი იორ-ალაზნთან იქნებოდა საძიები.

იმის გამო, რომ ჩვენი აღნიშნული მეცნიერები თავიანთ არასწორ მტკიცებას საფუძვლედ უდებენ „ქართლის ცხოვრების“ ცნობებს, განვიხილოთ ისინი.

კახოსი იყო ძე ქართლოსისა, ანუ მას მიეცა ქვეყანა ქართლოსის წილხვედრი ქვეყნის საზღვრებში, ქართლოსის ქვეყანას აღმოსავლეთიდან ესაზღვრებოდა ჰერეთი, მაშასადამე, კახოსის ქვეყანას აღმოსავლეთიდან ჰერეთი ესაზღვრებოდა. ხოლო, თავის მხრივ ჰეროსის ქვეყანა მდებარეობდა „მტკვრისა ჩრდილოთ“.

სამწუხაროდ, ამ წინადადებას („მტკვრისა ჩრდილოთ“), არ ექცევა სათანადო ყურადღება და ამჟამად ჰერეთს მიაკუთვნებენ არა მტკვრის, არამედ ალაზნისა და ივრის ხეობებს.

ამ შეცდომის წყაროა სასაზღვრო პუნქტ ტყეცბა-გულგულას არასწორი განსაზღვრა.

ივ. ჯავახიშვილმა საგანგებოდ გამოიკვლია, რომ ვახუშტი ბატონიშვილს სათანადო ცნობები არ ჰქონია კახეთ-ჰერეთის საზღვრების შესახებ, თუმცა კი ის (ვახუშტი) თავის შრომის ერთ ადგილას (იხ. ქვემოთ) წერს, რომ კახეთსა და ჰერეთს ერთმანეთისაგან საზღვრავდა მდ. გიშისწყალი, ანუ ალაზნის უმთავრესი შენაკადი. თუმცა სხვაგან ვარაუდობს, რომ წყაროში ნახსენები ტყეცბა-გულგულა შესაძლოა იყოს თელავთან ახლოს მდებარე პუნქტი.

ჩვენი კვლევით კი ვახუშტი მართალი იყო პირველ შემთხვევაში, როცა ის

საზღვრად კახეთსა და ჰერეთს შორის ასახელებდა მდინარე გიშისწყალს (იხ. ქვემოთ).

თუ საზღვარი მიუყვებოდა მდ. გიშისწყალს, მაშინ მართალი აღმოჩნდებოდა წყაროს მეორე მინიშნება, რომ ჰერეთი „მტკვრის ჩრდილოთ“ მდებარეობდა, ანუ თუკი საზღვარი კახეთისა ჰერეთთან იყო მდ. გიშისწყალი, მაშინ ისტორიული ჰერეთი ერქვა „მტკვრის ჩრდილოთ“ მდებარე ქვეყანას, ანუ შაქის რეგიონს. და მართლაც, ამჟამადაც ის, რაც ქართულ სივრცეში ჰერეთადაა ცნობილი, უცხოურ მეცნიერთა მიერ შაქის სამეფოდ იწოდება.

რომელია მდინარე გიშისწყალი? ის გაედინება შაქის ოლქში და სათავე აქვს ვართაშენის (ოგუზის) რაიონში, ივ. ჯავახიშვილის განსაზღვრებით, „მდ. აგრიჩაისა (მდ. ალაზნის მარცხენა შენაკადი, Агричай) გიშისწყალი რქმევია“.

რადგანაც წყაროს ცნობა შეცვლილია, ამიტომაც იძულებული ვართ ხშირად მოვიყვანოთ შესაბამისი მტკიცება – ქართლის ცხოვრების ყველაზე ძველი ანასეული ხელნაწერი რამდენჯერმე ახსენებს ტერმინს „კახეთის მთა“, მისი აღდგენილი ტექსტი ასეთია –

„ხოლო (კუხოსს) მისცა ბოსტანქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი, მისცა ვიდრე თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა: ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთისა მთას შორის არაგვიდგან ვიდრე ტყეცბადმდე, რომელი არს საზღუარი ჰერეთისა; და მან კახოს აღაშენა ჩელეთი; (კუხოსი) შეეწია შენებასა მისსა, რამეთუ დედა-ციხე კახოს ხუედრი იყო, და მისცა კახოს (მა კუხოსს) შეწევნისათვის“

<http://dspace.gela.org.ge/bitstream/123456789/4924/8/kartlis%20cxovreba%20anaseuli.pdf>

შესაბამისი უნდა იყოს ქართლის ცხოვრების ტექსტიც –

„მისცა ქართლოსს და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით ჰერეთი და მდინარე ბერდუჯისი... ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ტყეცბამდე, რომელსა აწ ჰქვან გულგულა. და

ამან ჰეროს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე აღაზანთასა. და უწოდა სახელი თვისი ჰერეთი. და მის გამო ჰქვან ჰერეთსა ჰერეთი. და აწ მას აღვილსა ჰქვან ხორანთა...ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა. ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგვთგან ვიდრე ტყეებამდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა. და ამან კახოს აღაშენა ჩელეთი; კუხოს შეეწია შენებასა ჩელეთისასა. რამეთუ დედაციხე კახოსის ხუედრი იყო. და მისცა კახოს შეწევინსათვს და შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა“.

http://www.amsi.ge/istoria/qc/qarTlis_cxov_reba_1_1.html

წყაროებში ნახსენები ციხე-ქალაქი – „დედაციხე“, უნდა ვეძიოთ შირაქის ველზე, აღაზან-იორის შესართავთან, იქ სადაც ამჟამად „დიდნაურის“ გრანდიოზული ნაქალაქარი (ციხე-ქალაქი) აღმოჩნდა ძვ. წ. XII–IX საუკუნეებისა.

ჩვენი კვლევით, რომელიც ქვემოთაა მოცემული, ქალაქი „ბერი“ (ჩელეთი) უნდა იყოს არა ჟალეთი, თიანეთთან, არამედ პუნქტი (სოფელი) „ჯალუთი“ (Джалуд) ოგუზის ანუ ვართაშენის რაიონში, რომელიც ამჟამად აზერბაიჯანშია, ისევე როგორც აზერბაიჯანშია ლეონტის მიერ ნახსენები ტყეება, ის, როგორც ამას ჩვენ ძალზე ხშირად აღვნიშნავთ, უნდა იყოს არა თელავთან მდებარე გულგულა, არამედ მდინარეების, გიშისწყლისა და ალიჯანჩაის სათავეებთან მდებარე პუნქტი, მდებარე თანამედროვე სოფლებთან – ხილხალთან და ფილფილთან.

ასევე, ხშირად აღვნიშნავთ, რომ აქ მდ. ალიჯანჩაიზე გადიოდა კახეთის სამეფოს საზღვარი საუკუნეთა მანძილზე, ამჟამადაც კი აქ გადის საზღვარი აზერბაიჯანის შიდა რეგიონებს შორის.

ეს საკითხები მოცემულია ამავე პარაგრაფსა და სხვა მრავალ თავში ამ ნაშრომისა.

ვართაშენის ანუ ამჟამინდელ ოგუზის რაიონშია რამდენიმე სოფელი, რომელნიც ოდესღაც კახეთის სამეფოს საზღვარზე მდებარეობდნენ, მათ შორისაა ყოფილი ჩელეთი, რომელიც ჩვენს წყაროებშია მოხსენიებული, მას ამჟამად ჯალეთი ანუ ჯალუდი ეწოდება, აქ ამჟამადც მიუთითებენ გრანდიოზული ციხე-ქალაქის ნაშთებს, ამავე რაიონშია ჩვენს წყაროებში მოხსენიებული ტყეება-გულგულა, ახლა აქ არის მნიშვნელოვანი ტურისტული პუნქტი.

აქ, სოფელ ფილფილთან მდებარე სოფელი ხალხალი (Филфилли, Халхал, ანდა ადგილი ამ სოფელთა არეალში) უნდა ყოფილიყო ის ტყეება-გულგულა, რომელიც კახეთის სამეფოს საზღვარზე მდებარეობდა. აღსანიშნავია, რომ ეს ხალხალი მიაჩნდა მოსე ჯანაშვილსაც საქართველოს უკიდურეს სასაზღვრო პუნქტად მემბტიანე ელიშესა და მოვსეს კალანკატუაცზე დაყრდნობით (ჯანაშვილი მ. „საინგილო“, „ძველი საქართველო“, ტ. II, 1913).

ვართაშენის ანუ ოგუზის რაიონში მდებარე ეს პუნქტები ჯერ კიდევ მე-17 საუკუნეში კახეთის სამეფოში შედიოდა, რადგან აქვე ახლოს გამავალ მდინარე ალიჯანჩაიზე გადიოდა კახეთის სამეფოს საზღვარი, ხოლო უფრო ადრე, 1310 წელს ამ რეგიონის ეკლესია-მონასტრების ინსპექტირება პირადად ინება საქართველოს კათალიკოს პატრიარქმა.

ეს რეგიონი, წყაროთა ცნობით, ქართველთა განსახლების მიწა-წყალი იყო.

ქართლის ცხოვრება წერს – „შემდგომად ამისსა ამანვე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქვან სამშვლდე. და კუალად აღაშენა მტუერის-ციხე, რომელსა აწ ჰქვან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა.

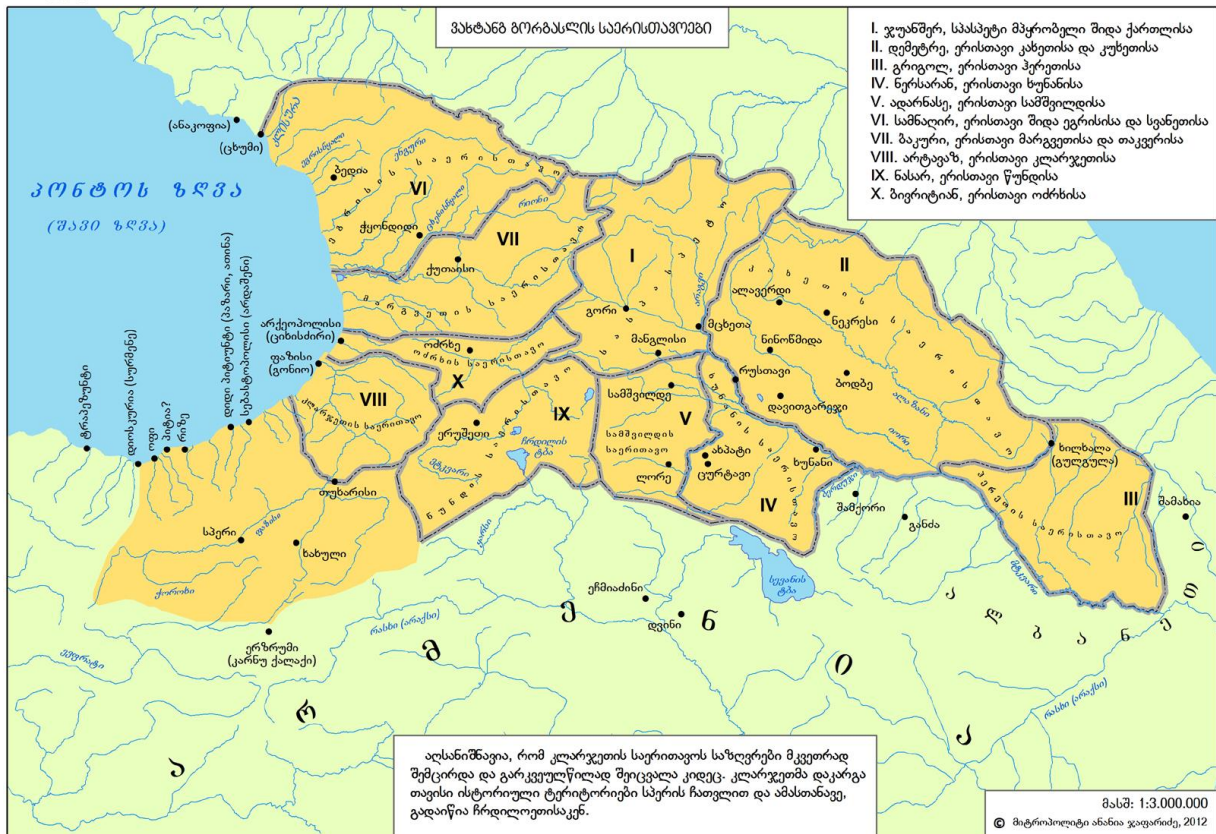

გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვარი: აღმოსავლით მდინარე ბერდუჯისი, დასავლით ქალაქი გაჩიანი, და სამკრით მთა პირველ ჳხენებუღი, და ჩრდილოთ მტკვარი.

ღვარს წარმოადგენდა ხაზი იორ-ალაზნის შესართავიდან ვიდრე ტყეცბა-გოღვოღა, ანუ გუღვუღმდე (ანუ ხალხალა-ფიღ-ფიღამდე).

V საუღუნე

№ 41

როგორც ითქვა, ქართლის ცხოვრება წერს – „ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგვთგან ვიდრე ტყეცბადმდე, რომელი არს საზღვარი ჳერეთისა. და ამან კახოს აღაშენა ჩეღეთი; კუხოს შეეწიღა შენებასა ჩეღეთისასა. რამეთუ დეღა-ციხე კახოსის ხუღდრი იყო. და მისცა კახოს (ჩანს, ეწერა – „მისცა კუხოსს“) შეწევნისათღს და შეეწიღა შენებასა ჩეღეთისასა, რომელსა ბერ ერქუღა პირველ შენებულსა კახეთისასა.

http://www.amsi.ge/istoria/qc/qarTlis_cxovreba_1_2.html

ეს ნიშნავს, რომ კახეთი მოქცეული იყო კავკასიის მთავარ ქეღსა და გომბორის ქეღს შორის, სამხრეთით მის საზ-

სოფელი ხალხალი წინა წღებში შეღიღდა ქალაქ ნუხის „უეზღის“ შემადგენლობაში, ამჟამღ, ქალაქების სახეღების შეცვღის გამო, ოგუხის (ვართაშენის) რაიონში შეღის, კავკასიის მთის ძირშია. ამაღვე რაიონშია სოფელი ფიღ-ფიღი, ის იმ გზაზეა, რომელიც მტკვრის ხეობას აკავშირებღა ჩრდილო კავკასიასთან, კერძოღ, ხამჩახის უღელტეხიღთან, მღ. გაღაჩაის ნაპირზე, ეს პატარა მღინარე კეღებავს აგრინაის. აქღვე უნღა ყოფიღყო ქართულ წყაროებში ნახსენები „ტყეცბა“, რომელსაც შემდგომში ღეონტი მროვეღი „გუღვუღას“ უწოღებს.

როგორც ითქვა, ამ სოფელ ფიღ-ფიღთან ამჟამღაც არსებობს სახეღმწიფო კურორტის მნიშვნეღობის ტყე-პარ-

კი, რომელიც ცნობილია თავისი შესანიშნავი ტბით, ადგილობრივ ენაზე (თათრულ-აზერბაიჯანულად) ტბას ლამაზ ტბას – „გოლ“, „გელ“ ეწოდება, ამიტომაც ტერმინი „გულ-გულა“ შეიძლება ლამაზ ტბასაც „Гѐль – Гѐль“ ნიშნავს.

სახელი „გულგულ“ შეიძლება ქართული სიტყვა ტყეების თათრული თარგმანიც იყოს. ლეონტის დროს უკვე დაწვებული იყო დიდი თურქობა და მათი ჩასახლება ქართულ რეგიონებში, მათ შორის შაქის ოლქშიც და შესაძლებელია მე-11 საუკუნეში ეს ტერმინი უკვე არსებობდა. შუა საუკუნეთა საქართველოს საზღვარ მდ. აღსუს ხეობაში ამჟამადაც არის ტბა მსგავსი სახელით Гѐйгѐль – озеро в западной части Азербайджана, расположенное на территории Гѐйгѐльского района, на северном склоне хребта Муровдаг, у подножия горы Кяпаз, в ущелье реки Ахсу. Является одним из крупнейших озёр в Азербайджане.

ასევე, ლორეს ოლქში (ყოფილ საქართველოში), ამჟამადაც არის ტბა მსგავსი სახელით Эттик-Гѐль – небольшое озеро в Армении, в Лорийской области, на северо-западе Лорийской котловины.

აღსანიშნავია, როგორც ითქვა, ვახუშტი კახეთ-ჰერეთის საზღვრად გიშისწყალს ასახელებს (იხ. ქვემოთ). აღნიშნული სასაზღვრო სოფლები ფილფილი და ხალხალი გიშისწყლის სათავეებთანაა, ხოლო მდ. ალიჯანჩაი კახეთის სამეფოს საზღვარი იყო საუკუნეთა მანძილზე.

ისტორიული კახეთი იმთავითვე მოქცეული იყო კავკასიონის მთავარ ქედსა და გომბორს შორის, ხოლო მისი სამხრეთი საზღვარი, ანუ საზღვარი ჰერეთთან ძირითადად იყო მდ. ალიჯანჩაი, ანდა გიშისწყალი.

ასეთი მოსაზრება სრულებით ეთანადება პლინიუსის ცნობას, რომ იბერიისა და ალბანეთის საზღვარი გადიოდა მდინარეზე, რომელიც სათავეს იღებდა კავკასიის მთებში და ვაკე ადგილას უერთდებოდა მტკვარს, ასეთია მდ. ალიჯანჩაი, ის უნდა იყოს პლინიუსის მიერ ნახსენები მდ. ოკაზანი. ეს ცნობა ასევე ეთანადება ალიჯანჩაის მახლობელ მდინარე

ნარე გიშისწყალს. ასეთი ტერიტორია მოქცეული კავკასიონსა და გომბორს, ასევე მდ. ალიჯანჩაის შორის უნდა ყოფილიყო კახოსის წილი ქვეყანა.

ხოლო კუხოსის წილი იყო მიწა-წყალი მტკვრიდან ვიდრე გომბორის ქედამდე. ჰეროსის წილი იყო მიწა-წყალი იორ-ალაზნის შესართავიდან ვიდრე კასპიის ზღვამდე. ხოლო კახეთთან ჰერეთს საზღვრავდა აღნიშნული ხაზი იორ-ალაზნის შესართავიდან ვიდრე ტყეებამდე, ანუ ამჟამინდელ ხილხალა-ფილფილამდე.

წყაროს ცნობით, კახოსმა დაიწყო ქალაქ ჩელეთის შენება, ასეთ ფარგლებში ჩელეთი კუხეთთან ახლოს მდებარეობდა, ამიტომაც კუხოსი დაეხმარა კახოსს ამ ქალაქის აშენებისას. სანაცვლოდ კახოსმა კუხოსს დაუთმო თავისი ქალქი „დედაციხე“.

როგორც ითქვა, დედაციხედ ჩვენ მივიჩნით დიდნაურის ველზე აღმოჩენილი გრანდიოზული ნაქალაქარი ძველი წელთაღრიცხვის II-I ათასწლეულებისა. ამ შემთხვევაში ეს ქალაქი (დედაციხე) ზედ კუხოსის ქვეყნის საზღვრის მახლობლად მდებარეობდა და ის გადაუცია კიდევ კუხოსისათვის კახოსს.

http://www.amsi.ge/istoria/qc/qarTlis_cxovreba_1_1.html

ასეთი ლოკალიზაციის შემთხვევაში არასწორი აღმოჩნდება ისტორიული კახეთის, ჰერეთისა და კუხეთის შესახებ ამჟამად აღიარებული მტკიცებანი, კერძოდ, ისიც, რომ თითქოსდა, ქართლის ცხოვრების ცნობით თელავი ჰერეთის ქალაქს წარმოადგენდა.

ჩვენ ქვემოთ ხშირად ვიმეორებთ აზრს, რომ საკუთრივ ჰერეთის ისტორიული მიწა-წყალი მოიცავდა შექისა (შაქისა) და ამჟამინდელი კაბალას ოლქის ტერიტორიას მდინარე გიშისწყლიდან ვიდრე მდინარე თეთრწყლამდე (აღსუმიდე), ხოლო კახეთის საზღვარი ამ მიმართულებით გადიოდა მდ. გიშისწყალზე და უფრო ხშირად, იქვე გამდინარე ალიჯანჩაიზე, რაც გამოკვლეულია ქვემოთ.

ამჟამად, შეიძლება ითქვას, რომ საერთაშორისოდ დამკვიდრებულია არასწორი მოსაზრება, რომ თითქოსდა, ისტო-

რიული კახეთი მოქცეული იყო მდინარე არაგვსა და იანლოს ქედს შორის, რომლის კალთაზეც მარტყოფის მონასტერი დგას, და ასეთმა პატარა სამთავრომ, თითქოსდა, ჰერეთისაგან მიიტაცა ტერიტორია თელავის ჩათვლით (ამისაგან განსხვავებით, როგორც აღინიშნა, ჩვენ ვავითარებთ აზრს, რომ უძველესი ხანიდანვე კახეთი მოქცეული იყო გომბორის ქედსა და კავკასიის მთავარ ქედს შორის). საბჭოთა მეცნიერი წერს – „ჰერეთში სახლობდნენ საქართველოს აღმოსავლეთით მცხოვრებ ალბანელთა ნაწილი, რომელმაც შემდგომ ქართლიზაცია განიცადა“.

<https://ka.wikipedia.org/wiki/კახეთის-ისტორია>

აქ ნახსენები ტერმინი „ქართლიზაცია“ არა მხოლოდ არასწორია, ვფიქრობ, უპასუხისმგებლოცაა.

ჰერეთ-კახეთის სასაზღვრო ხაზი, როგორც აღინიშნა, იორ-ალაზნის შესართავიდან მიუყვებოდა მდ. ალაზანს და შემდეგ მის შენაკად გიშისწყალს (აგრიჩაის) სათავემდე, რომლის მახლობლადაც მთებში მდებარეობდა პუნქტი ტყე-ტბა გულგულა (და არა თელავთან).

ასევე, აღინიშნა, რომ იორ-ალაზნის შესართავის რეგიონშივე უნდა ვეძიოთ ქართველთა ეთნარქის ქართლოსის ძის კახოსის მიერ აშენებული ქალაქი ჩელეთი და არა ჟაღეთთან (ამჟამინდელ სიონის წყალსაცავთან).

აქვე, იორ-ალაზნის შესართავთან უნდა ვეძიოთ წყაროში ნახსენები „დედაციხე“, რადგანაც თეიმურაზ ბატონიშვილის მიერ მოძიებული ცნობებით აქ, იორ-ალაზნის შესართავთან ყოფილა ქართველთა ნაშენები თავდაპირველი გრანდიოზული ნაგებობები. მართლაც, არქეოლოგებმაც აქ, ადგილ დიდნაურის ველზე აღმოაჩინეს გრანდიოზული ციხე-ქალაქების ნაშთები, აქ ახლოს იყო კუხოსის წილი ქვეყანა, ამიტომაც ციხე-ქალაქ ბერის, იგივე ჩელეთის შენებისას კახოსს „შეეწია კუხოს“, ანუ დაეხმარა მშენებლობისას. ამ დახმარების სანაცვლოდ კუხოსს კახოსისაგან საჩუქრად ერგო „დედა-ციხე“. მართლაც, დიდნაური ახლოა ისტორიულ კუხეთთან.

დიდნაურის ნაქალაქარი, რომელიც ქართლის ცხოვრებაში ნახსენები „დედაციხე“ უნდა იყოს, არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს 2014 წელს, ადგილ დიდნაურზე, დედოფლისწყაროსთან ახლოს. ესაა მასხტაბური დასახლება, ანუ ციხე-ქალაქი თითქმის 2 კმ სიგრძის გალაგნით, ხოლო გალაგნის კედლის სისქე არის 12 მეტრი. მას ათარიღებენ ძვ. წ. მე-12 საუკუნით, რაც ალბათ, ეთანადება ლეგენდარული კახოსისა და კუხოსის ეპოქას.

შეიძლება ითქვას, რომ დიდნაურთან ახლოს იწყება გომბორის ქედი, ანუ წყაროში ნახსენები „კახეთის მთის თავი“, აქვე ახლოა იორ-ალაზნის შესართავი, იორ-ალაზნის შესართავთან კი ჰერეთი იწყებოდა წყაროს ცნობით. მაშასადამე, ეს ციხე მდებარეობდა ზედ საზღვარზე კუხოსის ქვეყნისა.

როგორც ითქვა, კუხოსის ქვეყანა მოქცეული იყო მტკვარსა და გომბორის ქედს შუა, ანუ დიდნაური ზედ კუხეთის საზღვარზეა, გომბორის ქედის საწყისთან. აქ სამი რეგიონი – კახეთი, კუხეთი და ჰერეთი ემიჯნებოდა ერთმანეთს.

წყაროს მიხედვით, „დედა-ციხე“ ანუ, სავარაუდოდ, დიდნაურის ციხე-ქალაქი კახოსს ეკუთვნოდა, მაგრამ მისთვის ძალზე მნიშვნელოვანი ყოფილა აგება ახალი ციხე-ქალაქისა, ჩელეთისა. ის მდებარეობდა, ჩვენი კვლევით, შექის ოლქში, გიშისწყლის სათავის რაიონში. ამ რეგიონში ამჟამადაცაა ადგილი (სოფელი) სახელწოდებით „ჩაღეთი“ (ამჟამინდელ აზერბაიჯანში, შაქთან ახლოს, ქალაქ ოგუზთან) ვართაშენთან, ჭაღეთი.

აქვე, ამავე რეგიონთან (ანუ იორ-ალაზნის შესართავთან, ანუ ჰერეთის საზღვართან) ახლოს უნდა ვეძიოთ ცნობილი პუნქტი „ტყე-ტბა“, ის იყო სასაზღვრო პუნქტი კახეთისა ჰერეთთან, რომელსაც ლეონტი მროველის დროს „გოლგოლა“ ერქვა.

როგორც ქვემოთაა გარკვეული, ჩვენი ზოგიერთი მეცნიერის შეცდომის საფუძველია ის, რომ წყაროში ნახსენები „კახეთის მთა“ მიიჩნევს იანლოსა და თიანეთთან მიმდებარე მთებად, სინამდვილეში კი, კახეთის მთა ერქვა გომბორის

ქედს მთელს მის სივრცეზე. ამ ქედის დასაწყისად მიიხრევიან მის ბორცვს იორ-ალაზნის შესართავთან. მას ასე ეწოდებოდა: „თავი კახეთის მთისა“. ის, ძველ საქრთველში, მიახნდათ ათვლის წერტილად, აქედანვე იწყებოდა „ჰეროსის წილი“ ქვეყანა –

„ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსაც აწ ჰქვიან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკვარს შუა, ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შუა, არაგვითგან ვიდრე ტყეებამდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა. და ამან კახოს აღაშენა ჩელეთი. კუხოს შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რამეთუ დედაციხე კახოსის ხვედრი იყო და მისცა კახოს შეწევნისათვის, და შეეწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქვა პირველ შენებულსა კახეთისასა“. <http://titus.fkidg1.uni-frankfurt.de/texte/etcs/cauc-/ageo/kcx1/kcx1.htm?kcx1002.htm>

„მისცა კახოს შეწევნისათვის“, ნიშნავს: „მისცა კახოსმა (კუხოსს) შეწევნისათვის“.

ჩვენ კვლავ ვიმეორებთ უკვე აღნიშნული ფაქტის შესახებ, რომ კახეთის საზღვრებთან დაკავშირებით წყაროს გამომცემელმა რედაქტორმა ერთერთი სიტყვის შეცვლით, ფაქტიურად, სულ სხვა თავალსაზრისი დაამკვიდრა.

მაგალითად ე.წ. მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ ასეთი ტექსტია –

„ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვიან რუსთავი, მისცა ეგრითგან ვიდრე თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკვარს შუა, ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთას შორის არაგვითგან ვიდრე ტყეებამდე, რომელი არს საზღვარი ჰერეთისა“.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/18/1906_—ქართლის-ცხოვრება-მარიამისეული-%28თავაიშვილი%29.pdf

მაშასადამე, ძველ ტექსტებში გვაქვს სწორი ფორმა – „თავადმდე მთასა კახეთისასა“.

სამწუხაროდ, ამჟამად წყაროს თვითნებურად ასხვაფერებენ, ამატებენ მითითე-

ბას, რაც სინამდვილეში წყაროში არ წერია –

„ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვიან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, [.....შესარ] თავადმდე, მთასა კახეთისასა და მტკვარსა შუა.“

მაშინ, როცა წყაროში არაა ასეთი ფორმა „[.....შესარ] თავადმდე“ და არის მხოლოდ სიტყვა „თავადმდე“, და იქვეა – „მთასა კახეთისასა“, მაშასადამე, კახეთის მთის თავამდე და არა „შესართავამდე“.

ამდენად, სწორია ძველი ტექსტი – „თავადმდე მთასა კახეთისასა“, ხოლო, მე-20 საუკუნის ჩამატება – „[.....შესარ] თავადმდე, მთასა კახეთისასა“ – არასწორია.

ასეთი თვითნებური ჩამატება წყაროში კარდინალურად ცვლის წყაროს ცნობას.

როგორც ითქვა, მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“, რომელიც გამოცემულია ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ, ასეთი ჩამატება არ გვხვდება.

ამ შემთხვევაში ტექსტი მიიღებს სახეს – „ხოლო კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვიან რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკვარსა შუა“.

მაშასადამე, კახეთი მოქცეული იყო არაგვიდან ვიდრე „კახეთის მთის თავამდე“, ანუ გომბორის „თავამდე“, ხოლო კუხეთი – კახეთის ანუ გომბორის მთასა (ანუ გომბორის ქედსა) და მტკვარს შუა. წყაროში ნახსენები „ეგრითგან“, გადამწერის შეცდომაა და იგულისხმება – არაგვიდან ვიდრე თავადმდე მთასა კახეთისასა.

წყაროს კახეთის მთის ანუ გომბორის ქედის „თავი“ იორ-ალაზნის შესართავთანაა, რადგანაც აქ იღებს სათავეს გომბორის ქედი, რომელსაც წყარო „კახეთის მთას“ უწოდებს. იორ-ალაზნის შესართავთანვე იწყებოდა ჰერეთი, აქ ააგო ჰეროსმა თავისი ქალაქი.

შესაბამისად, გომბორის ქედი ანუ „კახეთის მთა“ ჰერეთის საზღვართან, ანუ იორ-ალაზნის შესართავთან იწყებოდა.

ისტორიული კახეთი განვრცობილი იყო იორ-ალაზნის შესართავიდან ვიდრე არაგვამდე. ეს იყო მისი სიგრძე, ხოლო, რაც შეეხება ძველი კახეთის სიგანეს, ის თავსდებოდა კავკასიის ქედიდან ვიდრე კახეთის მთამდე (ანუ გომბორის ქედამდე). რაც შეეხება კუხეთს, ის მდებარეობდა გომბორის ქედიდან ვიდრე მტკვრამდე.

მაშასადამე, კუხეთი ერქვა ქვეყანას გომბორის ქედიდან ვიდრე მტკვრამდე.

რაც შეეხება კამბეჩანს, ის მდებარეობდა მტკვარზე იქ, სადაც ამჟამად არის მინგეჩაურის წყალსაცავი. მტკვარზე ათავსებს კამბეჩანს მე-7 ს-ის სომხური გეოგრაფია, რაც ქვემოთაა აღნიშნული.

თუ ჩვენ მივიღებთ ამ განსაზღვრებებს, რაც უცვლელად იმეორებს როგორც ქართული („ქართლის ცხოვრება“), ისე სომხური წყაროს (მე-7 ს. „გეოგრაფია“) ცნობებს, მაშინ არასწორი აღმოჩნდება ჩვენი ამჟამინდელი მეცნიერების მტკიცება, რომ თელავი ჰერეთის, ანუ ალბანეთის ქალაქი იყო, რომელიც შემდეგ კახეთის ფარგლებში მოექცა.

სწორედ ასე მიიჩნევა ამჟამად, რაც მოცემულია თავისუფალ საინტერნეტო ენციკლოპედიაშიც კი, მაგალითად, მის სტატიაში „კახეთი“/4.03. 2012.

ჩვენი აზრით „ამ საინტერნეტო ენციკლოპედიის ამ სტატიაში გადმოცემულია მე-20 საუკუნეში შეთხზული ახალი ქართული ლეგენდა ისტორიული კახეთის შესახებ, რომ თითქოსდა, კახეთის დედაქალაქი იყო ჟალეთი („დედაციხედ“ მიაჩნიათ), რომ ისტორიული კახეთი მთებში მდებარეობდა, ხოლო თელავი ჰერეთის ქალაქი იყო, რომ კახეთსა და ჰერეთს შორის საზღვარი ვეჯინისა და გავაზის დასავლეთით, ალაზნის ველს მიუყვებოდა. ეს არის არასწორი თეორია, რომელიც საყოველთაოდაა დანერგილი, სინამდვილეში, ქართულ წყაროთა მიხედვით, ისტორიული კახეთი განვრცობილი იყო იორ-ალაზნის შესართავიდან და მდ, გიშისწყლიდან ვიდრე მდ. არაგვამდე, მაგრამ მართალია ისიც, რომ ისტორიის ერთ პერიოდში კახეთის საზღვარი დაემცრო და ჰერეთის საზღვარმა ვიდრე თელა-

ვამდე მოაღწია, ეს მოხდა მე-9 საუკუნეში, არაბული ძალების მეშვეობით.

მხოლოდ მე-9 საუკუნეში შემცირდა ისტორიული კახეთის საზღვარი და გიშისწყლიდან გადმოტანილ იქნა ვეჯინთელავის საზამდე.

თელავთან საზღვარი მე-9 საუკუნეში გაივლო სარდალ ხალილ არაბიელს ლაშქრობის შემდეგ (რისი მტკიცებაც ქვემოთაა მოცემული), იქამდე კი საზღვარი კახეთსა და ჰერეთს შუა გიშისწყალზე გადიოდა.

კიდევ ერთხელ მივუბრუნდეთ საკითხს ჰერეთის ისტორიული საზღვრის შესახებ – წყაროს მიხედვით, სად მდებარეობდა ჰერეთი? წყარო ამბობს –

„ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა შესართავითგან ვიდრე ტყეებამდე, რომელსა აწ ჰქვან გულგულა. და ამან ჰეროს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთასა. და უწოდა სახელი თჯსი ჰერეთი. და მის გამო ჰქვან ჰერეთსა ჰერეთი. და აწ მას ადგილსა ჰქვან ხორანთა.

„[https://wikisource.org/wiki/ლეონტი_მროველი_ცხოვრება_ქართველთა_მეფეთა_\(1955\)_№თავი_პირველი:_ამბავი_რვათა_ძმათა.](https://wikisource.org/wiki/ლეონტი_მროველი_ცხოვრება_ქართველთა_მეფეთა_(1955)_№თავი_პირველი:_ამბავი_რვათა_ძმათა.)

მაშასადამე, ჰერეთ-კახეთის საზღვარი იორ-ალაზნის შესაკრებელიდანაა, ვიდრე ტყეება-გულგულამდე (გოლგოლამდე).

იორ-ალაზნის შესართავი ცნობილია, ხოლო ტყეება გულგულა, როგორც გამოკვლეულია, მდებარეობდა არა თელავთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ გიშისწყლის სათავესთან ახლოს, დაახლოებით იქ, სადაც ამჟამად მდებარეობს შექის რაიონში სოფლები ხალხალა (Халхал. Огузский район) და ფილფილი (ფილფილი (აზერ. Filfilli), აქვე, ამ პუნქტებთან გადის ჩრდილოკავკასიაში შემავალი გზა, რომელიც ალბანეთის დედაქალაქ ბარდავს სამურის ხეობასთან, და კასპიისპირა ქალაქ დერბენთან (ჩორთან) აკავშირებდა. შესაბამისად, თელავთან მდებარე სოფელ გულგულას ჩვენი წყარო არ მიიჩნევს ჰერეთთან სასაზღვრო პუნქტად და არც თელავი ყოფილა ალბანური ქალაქი.

ზოგიერთი ცნობა ჰერეთის ისტორიიდან

სახელ „ჰერეთს“ სხვადასხვა დატვირთვა ჰქონდა სხვადასხვა ეპოქაში.

ერთმანეთისაგან განსხვავებული პოლიტიკური ერთეულები იყვნენ ე.წ. „ისტორიული ჰერეთი“ IX საუკუნემდე და „შუა საუკუნეთა ჰერეთი“ IX საუკუნის შემდეგ, რადგანაც მათ სხვადასხვა საზღვარი ჰქონდათ. განვიხილოთ ისინი –

ისტორიული ჰერეთი მოქცეული იყო საზღვრებში მდინარე აგრიჩაისა (გიშისწყალსა) და მდ. აღსუს (თეთრწყალს) შორის, ამჟამინდელ აზერბაიჯანში (უფრო მეტად, გიშისწყლის მახლობელ მდ. აღიჯანჩაისა და მდ. აღსუს შორის), ანუ ისტორიული ჰერეთი მოიცავდა ამჟამინდელ შაქის ოლქს, გაბალასა და ვართაშენ (ოგუზის) რაიონებს.

ხოლო, რაც შეეხება ისტორიულ ალბანეთს, მისი დიდი ნაწილი კასპიის ზღვის პირზე მდებარეობდა, მისი ძველი დედაქალაქი იყო ჩორი, დერბენტთან, იქვე (სამურის ხეობის მიმართულებით, კავკასიონის მთებისაკენ) ცხოვრობდნენ ალბანური ტომები ლფინები და ჭილბები.

დაახლოებით IV–VI საუკუნეებში მკვეთრად შეიცვალა ალბანური პოლიტიკური და საეკლესიო ცენტრების ადგილმდებარეობა, დედაქალაქი და საკათალიკოსო ცენტრი ჩორიდან გადმოტანილ იქნა რანში (ბარდაგ-განძის) რეგიონში, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე, მის გასწვრივ, მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა *ისტორიული ჰერეთი*, ანუ შაქის აღნიშნული რეგიონი).

მე-9 საუკუნე უდიდესი მოსაბრუნია ისტორიულ ჰერეთს, ანუ შაქის ოლქსა და შუა საუკუნეთა ჰერეთს შორის. ამ საუკუნეში მისი საზღვრები მკვეთრად შეიცვალა, კერძოდ, შაქის გაძლიერებულმა მმართველმა დაიპყრო რამდენიმე ოლქი, მათ შორის არანი და სამხრეთ კახეთის დიდი ნაწილი და ასევე არცაზ-ხაჩენი.

IX საუკუნე არის გამყოფი **ისტორიულ ჰერეთსა და შუა საუკუნეთა ჰერეთს** შორის, ეს სახელები პირობითა,

მაგრამ ასახავს პროცესს ჰერეთის ისტორიისა, რადგანაც მე-9 საუკუნეში შაქის მმართველმა, რომელსაც არაბები **საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანის** უწოდებენ, დაიპყრო არანი, ანუ რანი, მალევე მისი ოჯახის ძალაუფლების ქვეშ აღმოჩნდა ძალზე დიდი ტერიტორია – არცაზი (ხაჩენი), ანუ ამჟამინდელი მთიანი ყარაბაღი. მას (საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანს) არაბები სომხად მიიჩნევდნენ, ხოლო სომხები უწოდებენ „საჰლ სმბატიანს“.

მან დააარსა შაქის სამეფოს მმართველთა დინასტია. მათ დიდ სამეფოს ქართველები ჰერეთს უწოდებენ, რაც შეცდომაა, მას „შექის სამეფო“ ეწოდება და ისტორიული ჰერეთი მხოლოდ მისი ერთი ნაწილი იყო.

შაქის მმართველთა ხელში აღმოჩნდა მტკვრის ორივე სანაპიროს ტერიტორია: მარჯვენა სანაპიროზე რანი, არცაზი და შაქის შერეთი, მის მოპირდაპირედ, მტკვრის მარცხენა მხარეს. ესაა – ისტორიული ჰერეთი (შაქის ოლქი).

მათ ამ ტერიტორიებს, როგორც ფაქტები აჩვენებს, მალევე დაუმატეს მათ მიერ დაპყრობილი სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი.

აი, სწორედ ამ დროს, მე-9 საუკუნეში დაიპყრო შაქის ამ სახელმწიფომ კახეთის მიწა-წყალი ვიდრე გავაზამდე, მხოლოდ ამის შემდეგ ეწოდა კახეთის მიტაცებულ ნაწილს ჰერეთი.

მე-9 საუკუნიდან შექის სამეფოს მიერ მიტაცებულ სამხრეთ კახეთის მხარეს ეწოდა ჰერეთი, ასეთი სახით გაფართოებულ ჰერეთს ჩვენ ვუწოდებთ „შუა საუკუნეთა ჰერეთს“.

მაშასადამე, როგორც ითქვა, სხვადასხვა ფართობის მიწა-წყალს მოიცავდა ე.წ. ისტორიული ჰერეთი და შუა საუკუნეთა ჰერეთი (მე-9 საუკუნის შემდეგ შექმნილი).

ორივე ერთეულს ქართველები ერთი და იგივე სახელ „ჰერეთს“ უწოდებდნენ.

მიზეზი იმისა, რომ ქართველები შაქ-არან-არცაზის გაერთიანებულ სამეფოსაც ძველებურად კვლავ ჰერეთს უწოდებდნენ იყო ის, რომ იქამდე, საუკუნეთა

მანძილზე, კახეთსა და ჰერეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა მდ. გიშისწყალი, რომელიც ისტორიულად ჰერეთის საზღვარი იყო კახეთთან მდ. ალიჯანჩაისთან ერთად. შექის სამეფოსაც კახეთთან მდ. გიშისწყალი საზღვრავდა, ამ საზღვრის გადაღმა ტერიტორია კი ქართველებისათვის ჰერეთი იყო. მაგრამ ეს საზღვარი დაირღვა იმის შემდეგ, რაც შაქის სამეფომ მიიტაცა კახეთის ნაწილი.

არაბებმა შაქის მმართველს საჰლ სმბატიანს ხელი შეუწყვეს და, შესაბამისად, დაეხმარნენ, რათა მის ხელში აღმოჩენილიყო უვრცელესი მიწა-წყალი ბარდას ოლქისა მთიანი ყარაბაღის ჩათვლით.

ამ კაცმა, ანუ საჰლ იბნ სნბატმა მეფის წოდებაც კი მიიღო პირადად ხალიფასაგან, ამავე დროს, არაბთა ხელისუფლებამ მას საჩურად გადასცა 1000000 (ერთი მილიონი) დირჰემი, მის შვილს კი – ასი ათასი. ამასთანავე, ხალიფამ მას გაუზზავნა მეფედ წოდების უმთავრესი ნიშანი, სამეფო გვირგვინი და ძვირფასი ქვებით მოჭედილი სარტყელი. ამ პერიოდში, თავისი დიდების წლებში, მან ისარგებლა კახეთის უკიდურესი დასუსტებით არაბებთან ხანგრძლივი ომის გამო – არაბებმა წანარების ქვეყანა სანარიაც დაიქვემდებარეს, უკვე მეფედ წოდებულმა შაქის მმართველმა თავისი მეზობელი კახეთისაგან მიიტაცა ტერიტორიები, ანუ კახეთის მიწა-წყლის სამხრეთი ნაწილი, კერძოდ, ამჟამინდელი საინგილო, რომელსაც ვახუშტი ბატონიშვილი „კულმუხს“, ანუ ქურმუხის ქვეყანას უწოდებს, ასევე ამჟამინდელი ქიზიყის ნაწილი (ისტორიული კუხეთი, იგივე „კხოეთი“, წმიდანინოს ცხოვრების მიხედვით), საერთოდ, სამხრეთ კახეთი ვიდრე გავაზამდე.

ანუ სამხრეთ კახეთის მიწები მიიტაცა შექის მეფემ საჰლ სმბატიანმა, რომელმაც ასევე მზაკვრული ხერხებით დაიპყრო არანი, ანუ რანი იმით, რომ მმართველი სამთავრო დინასტია ამოწყვიტა, აგრეთვე, მის ხელში იყო უფრო ვრცელი ოლქი არცახი. ამ მიწა-წყლისაგან მან შექმნა სახელმწიფო, რომელსაც უცხოელები შექის სამეფოს უწოდებენ, ხოლო ქართველები, ვფიქრობ შეცდომით,

„ჰერეთის სამეფოს“, მისი ნამდვილი სახელია შაქის სამეფო, ზოგჯერ მას უწოდებენ ხაჩენის სამთავროს.

ბუნებრივია, აქ ქართული მოსახლეობა მრავლად იყო, ამ სამეფოში შემავალი ისტორიული ჰერეთი (აგრიჩაიდან აღსუმიდე) საერთოდ ქართული იყო, ოღონდ ეს ქართველები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ, ანუ მონოფიზიტები იყვნენ, შემდგომში ჰერეთის დედოფალმა წმ. დინარამ ჰერეთის ხალხი დაუბრუნა მართლმადიდებლურ წიადს.

როგორც აღინიშნა, შექის სამეფოს მიერ იყო დაახლოებით 840–850-იან წლებში დაპყრობილი სამხრეთ კახეთი, რანთან (დაიპყრო 820-იან წლებში) და არცახთან ერთად.

ამ სამეფოს მოსახლეობა ჭრელი იყო, შედეგობდა ქართველებისაგან, არმენიზებული ალბანელებისა და უშუალოდ სომხებისაგან, ამ სამეფოს მხოლოდ ერთ შედარებით მცირე ნაწილს შეადგენდა ისტორიული ჰერეთი.

ვახუშტი ბატონიშვილი იძლევა ცნობას მდ. გიშისწყალზე ჰერეთის საზღვრის შესახებ, საიდანაც ჩანს, რომ ისტორიული ჰერეთის საზღვარი ისტორიულ კახეთთან თავდაპირველად მდ. გიშისწყალზე გადიოდა.

კერძოდ, ვახუშტი ბატონიშვილი გიშისწყლისა და ჰერეთის შესახებ წერს –

„ხოლო აწ ვიწყებთ ალაზნის შესართავიდან, სად არს ხორანთა, მის ქუეით დიდ ალაზანს მოერთვის გიშისწყალი, რომელი გამოდის კაგაკსს, კულმუხსსა და ჰერეთს შორის (ქ.ც. ტომი IV, 1973, გვ.439).

ისტორიული ჰერეთის შესახებ

ისტორიული ჰერეთი, როგორც აღინიშნა, მე-9 საუკუნემდე მოიცავდა ტერიტორიას გიშისწყლიდან (აგრინაი) ვიდრე აღსუმდე.

იმის შესახებ, რომ ისტორიული ჰერეთი მდებარეობდა გიშისწყლის მარცხენა სანაპიროს მხარეს წერდა თვითონ ვახუშტი.

კერძოდ, ვახუშტი ბატონიშვილი გიშისწყლისა და ჰერეთის შესახებ წერს –

„ხოლო აწ ვიწყებთ ალაზნის შესართავიდამ, სად არს ხორანთა, მის ქუეით დიდ ალაზანს მოერთვის გიშისწყალი, რომელი გამოდის კავკასს, კულმუსსა და ჰერეთს შორის (ქ.ც. ტომი IV, 1973, გვ.439).

მაშასადამე, ჰერეთის ერთ-ერთი საზღვარია გიშისწყალი, ის მიედინება ჰერეთსა და კულმუსს შუა.

რას ნიშნავს კულმუხი, სად მდებარეობდა ის?

კულმუხი იგივე ქურმუხია, ხოლო ამ შემთხვევაში კულმუხი ეწოდება ქურმუხის ქვეყანას. ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით 1923 წელს დაბეჭდილ საქართველოს ისტორიულ რუკაზე გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს მონიშნულია პუნქტი ამ სახელწოდებით – „კულმუხი, კურმუხი, მგორი“. აქვე, პუნქტ კურმუხთან გაედინება მდინარე „კურმუხისწყალი“.

სხვათა შორის ამავე, ივ. ჯავახიშვილის 1923 წლის რუკაზე მდ. გიშისწყალზე გადის „საქართველოს პოლიტიკური საზღვარი I საუკუნის ქრ.წ.“, ანუ ივანე ჯავახიშვილს მოაჩნდა, რომ საქართველოს, ანუ იბერიის საზღვარი ქრისტეშობამდე პირველ საუკუნეში გადიოდა მდინარე გიშისწყალზე.

ამ დროს ჰერეთი ალბანეთის ნაწილად მიიჩნეოდა, შესაბამისად, ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებით, იბერიასა და ალბანეთს შორის საზღვარი იყო მდინარე გიშისწყალი.

წინა საუკუნეებში ისტორიული ჰერეთი, ამ საზღვრებში, გიშისწყლიდან (აგრიჩიდან ვიდრე აღსუამდე), პლინიუსის დროს, ნაწილი ყოფილა კავკასიის ალბანეთისა.

კავკასიის ალბანეთი არამდგრადი პოლიტიკური ერთეული იყო, სპარსეთმა ის რამდენჯერმე გააუქმა, თუმცა კვლავ აღდგა, საბოლოოდ, როგორც აღიარებულია, ის საბოლოოდ გააუქმეს არაბებმა 705 წელს, ანუ მე-8 საუკუნის დასაწყისში. როგორც ითქვა, ისტორიული ჰერეთი (გიშისწყლიდან თეთრწყლამდე) მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო ალბანეთისა და ის ძალზე დააკნინა არაბების სადამსჯელო ექსპედიციებმა. ამ დროისათვის უმკვიდროდ ანუ დიდებულების გარეშე დარჩენილ ამ ჰერეთში ჩამოსახლდნენ ტარონელი დიდებულები, მათ შეძლეს ჰერეთში გაბატონება, ამავე საუკუნეში მათ ხელში აღმოჩნდა ციხე-ქალაქი შაკისი ანუ შაკი, იგივე შეჩი.

როგორც ითქვა, ისტორიულ ჰერეთს მე-8 საუკუნეში დაემატა ციხე-ქალაქი ნუხპატი – შაკიც, ამ ქვეყანის მმართველი ტარონელი ბაგრატიონები სომხური აღმსარებლობისანი იყვნენ. მათ თავიანთი ენერგიული პოლიტიკით მე-9 საუკუნეში თავის მიწა-წყალს შემატეს ახალი ტერიტორიები, კერძოდ, შეძლეს არანის, ანუ რანის დაპყრობა და შეუერთეს თავიანთ სახელმწიფოს, რაც მთავარია, მათ ხელში იყო არცახი (ხაჩენი), ანუ თანამედროვე მთიანი ყარაბახი.

ზოგჯერ ჰერეთსა და ალბანეთს ერთმანეთთან აიგივებენ, სინამდვილეში, ჰერეთი ალბანეთის მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო. კავკასიის ალბანეთში 26 ტომი ცხოვრობდა იბერიიდან კასპიის ზღვამდე, ამ ტომთა შორის ერთ-ერთი იყო ჰერების ტომი, რომელიც, როგორც ითქვა, ცხოვრობდა გიშისწყლიდან თეთრწყლამდე.

ალბანეთის ტომები სხვადასხვა წარმოშობისანი იყვნენ და განსხვავებულ

ენებზე ლაპარაკობდნენ. მათ შორის, ქართულენოვანი ჰერების ტომი საქართველოს (იბერიის) საზღვართან ცხოვრობდა.

ისტორიული ჰერების ქართულენოვნებას (აღნიშნულ საზღვრებში – აგრიჩიდან მტკვრის შენაკად აღსუამდე) მიუთითებს მ. ხორენაცის ცნობა, რომ წმიდანინომ „იქადაგა ქართველთა ქვეყანაში ვიდრე მასქუთებამდე“, ანუ მტკვარ-არაქსისა და მტკვარ-აღსუს შესართავამდე. მ. ხორენაცის ამ ცნობით შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ის ჰერეთს ქართველთა ქვეყნად მიიჩნევდა.

ოფიციალური ქართველი ისტორიკოსების ნაწილი ჰერებს ალბანურ ტომად მიიჩნევს (древнеалванского племени эров), მაგრამ მათ ქართულენოვნებას ამტკიცებს ფაქტი იმისა, რომ დინარა დედოფალმა ჰერეთი ქართულენოვან ქრისტიანულ სამყაროს დაუბრუნა, ხოლო სტრაბონი, როგორც ჩანს, ამ მხარეებს უწოდებდა „გოგარენას“, მისი სიტყვით – „მტკვარს იქით გოგარენა“ ქრისტეშობამდე მე-2 საუკუნისათვის იბერებს ეკუთვნოდა, например равнина Аракса, по которой река Аракс течет до границ Албании, впадая в Каспийское море. За этой равниной идет Сакашена, тоже граничащая с Албанией и с рекой Киром; ещё далее идет Гогарена. Страбон. География, XI, XIV.

გამოკვლეულია, რომ ისტორიკოსი ვარდან ვართაპეტი მიიჩნევდა, რომ ალბანეთის ანუ ჰერეთის სამეფო წარმოიქმნა გარგარების ტომის განსახლების ტერიტორიაზე და მას „გარგარელების სამეფო“ უწოდებდა.

ისტორიულ ჰერეთს და რანს ერთად კავკასიის ალბანეთად მიიჩნევენ.

ასევე მიჩნეულია, რომ კავკასიის ალბანეთი სპარსელებმა გააუქმეს 461 წელს, შემდეგ ის აღდგა და 510 წელს კვლავ გააუქმეს, კვლავ აღდგა 630 წელს და საბოლოოდ გაანადგურეს არაბებმა 705 წელს.

Кавказская Албания было ликвидирована персами в 461 году, затем было восстановлена и вновь ликвидирована в 510 году, вновь восстановилась в 630 году и было окончательно уничтожена арабами в 705 году.

ეკლესიურად, მართალია, დაარსდა ალბანეთის საკათალიკოსო, მაგრამ მან ვერ შეძლო ალბანეთის ტომების ერთიან ხალხად კონსოლიდაცია და ვერ შეძლო წინ აღდგომოდა სომხურ-მონოფიზიტურ ექსპანსიას.

ალბანეთის ეკლესიებში სომხურენოვნება დაინერგა ძირითადად მე-6 საუკუნეში, ხოლო მე-7 საუკუნეში ალბანეთის ეროვნული ეკლესია საერთოდ გაქრა, ის სომხურმა ეკლესიამ მიიერთა, როგორც ერთ-ერთი სომხური სამიტროპოლიტო ოლქი, ალბანეთის საკათალიკოსოს სახელით.

აღნიშნულ საზღვრებში (აგრიჩაიდან აღსუმიდე) მცხოვრები ჰერეზიკ მონოფიზიტურ სომხურენოვან საეკლესიო მსახურების ქვეშ აღმოჩნდნენ, დანარჩენი ალბანური ტომებისაგან განსხვავებით მათ შეძლეს საოჯახო ქართულენოვნების შენარჩუნება, ხოლო როდესაც ჰერეთის დედოფალი გახდა წმ. დინარა, შეძლეს სომხური ენის ნაცვლად ეკლესიებში ქართულენოვნების აღორძინება ქალკედონიზმის საფარქვეშ.

აღნიშნულ საზღვრებში (აგრიჩაიდან აღსუმიდე) ჩვენ ამ ოლქს ვუწოდებთ „ისტორიულ ჰერეთს“. როგორც ითქვა, მას უცხოელები ალბანეთს უწოდებენ. პლინიუსი გვაძლევს ცნობას ალბანეთსა და იბერიას შორის საზღვრის შესახებ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ეს ისტორიული ჰერეთი არ მოიცავდა სამხრეთ კახეთის მიწებს და არც საინგილოს, მაგრამ ვითარება მკვეთრად შეიცვალა მე-9 საუკუნის შემდეგ, როდესაც შაქის მმართველებმა, რომელთაც მეფის ტიტულის ტარების უფლებაც მიიღეს არაბთა მიერ, შეძლეს შაქის გარშემო დიდ ისტორიულ ოლქებზე თავიანთი ძალაუფლების გავრცელება, მათ სახელმწიფოში, რომელსაც უცხოელები „შექის სამეფოს“ უწოდებენ, შედიოდა არანი (რანი), არცახის დიდი ოლქი, ასევე ისტორიული ჰერეთი და დაპყრობილი კახეთის ერთი ნაწილი.

შექის მეფეების მიერ დაპყრობილი მეზობელი კახეთი მიწებს, კერძოდ კი, სამხრეთ კახეთს ამჟამინდელ საინგილოს-

თან ერთად, ვახუშტი ჰერეთს უწოდებს, თუმცა მას ზუსტი ცნობები ჰერეთის საზღვრების (და ასევე კახეთის) შესახებ არ ჰქონია ივ. ჯავახიშვილის კვლევით.

შუა საუკუნეთა ანუ შაქის ჰერეთის შესახებ

ისტორიული ჰერეთისაგან განსხვავდებოდა „შუა საუკუნეთა ჰერეთი“, რომელიც მე-9 საუკუნეში ჩამოყალიბდა. ამ დროს ის იყო ნაწილი დიდი სახელმწიფოსი, რომელიც არაბთა ხელშეწყობით შექმნეს შაქის მმართველებმა. როგორც ითქვა, ამ სახელმწიფოს უცხოელები „შექის სამეფოს“ უწოდებენ, ხოლო ქართველები – „ჰერეთის სამეფოს“. ეს გარკვეულწილად შეცდომაა, რადგანაც ამ სახელმწიფოს ადმინისტრაციული ცენტრები და მნიშვნელოვანი ციხესიმაგრეები არცააში (ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღში) იყო განლაგებული.

მაშასადამე, მე-9 საუკუნეში შეიცვალა ტერმინ ჰერეთის მნიშვნელობა, რაც პოლიტიკურ პროცესებთან იყო დაკავშირებული.

არაბობის ეპოქაში, მე-8 ს-ში არაბთა მიერ გაჩანაგებულ ისტორიულ ჰერეთში (გიშისწყლიდან თეთრწყლამდე) გადმოსახლდნენ სომხეთში მდებარე ოლქის, ტარონის დიდებულების ოჯახები და თავიანთი ძალაუფლება გაავრცელეს ისტორიულ ჰერეთში, ამასთანავე, პარალელურად, მათ ციხე-ქალაქი შაკიხი (შაქი) სამუდამო მფლობელობაში (სამკვიდროდ) გადასცა ქართლის მეფე არჩილმა.

ჯუანშერი წერს – „მოვიდა არჩილ კახეთად...დაჯდა წუქეთს...და აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს ორთა წყალთა შუა...განძლიერებულ იყვნენ სარკინოზნი ქვეყანასა რანისას, დაეპყრათ გაზირი და სომხითი... წარმოვიდნენ ტარონით შაკიხად სამნი ძმან და დაემკვიდრეს მუნ, ბრძანებითა არჩილისათა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი, უმკვიდრო ქმნილ იყო. ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ

დარჩომილ იყო, და დაემკვიდრეს სამნივე მუნ იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის“ (ქ.ც. 1.1955, გვ. 244).

ლეონტი მროველი კი წერს – „ვითარ გარდახდეს წელიწადნი ორმოცდაათნი, კვალად მოვიდა ჭიჭმაუმი, ძე მოჰამედისი, მოაოხრა და შემუსრა ყოველი შენებული ქართლისა, და მიმართა შესვლად კახეთად, რათამცა მოაოხრა ...ხოლო წმიდამან არჩილ განიზრახა გონებასა თვისსა, სმხნითა გულისა მისისათა, რათა მივიდეს და ნახოს და ითხო მისგან მშვიდობა ქვეყნისა...“ (იქვე, გვ.245).

არაბთა ეპოქაში, ქართლის სამეფო ტახტის უკანასკნელმა წარმომადგენლებმა ძმებმა, მეფე მირმა და წმ. არჩილმა სამეფო ოჯახით თავი შეაფარეს ეგრისს, მირის გარდაცვალების შემდეგ არჩილმა გადაწყვიტა თავისი სამეფოს სხვა კუთხეში გადასვლა. თბილისში არაბებმა საკუთარი საამირო დააარსეს, რომელიც შიდა ქართლს მოიცავდა, ამიტომ არჩილმა თავი შეაფარა მის სამეფოში შემავალ კახეთის უკიდურეს მხარეს, ახლოს კახეთის მთიულეთთან, სასაზღვრო მდინარე გიშისწყალთან, აქ მან ააშენა ციხე-ქალაქი ნუხპატი, იქვე ახლოს რამდენიმე კილომეტრში იყო ქ. შაკიხი. ასევე კახეთსა და ჰერეთს შორის სასაზღვრო ქალაქი შაკიხი, ანუ შემდგომდროინდელი შაკი (შექი). ეს ქალაქი სამკვიდროდ, ანუ მუდმივ მფლობელობაში გადასცა ტარონელ ბაგრატიონებს.

ქართლის ცხოვრების თანახმად, მე-8 საუკუნისათვის, არჩილ მეფის დროს ქალაქი შაკიხი (შაკი) ქართლის სამეფოში შედიოდა, კერძოდ კი, კახეთის რეგიონს მიეკუთვნებოდა. ჰერეთი მის მოსაზღვრედ (სამხრეთ-აღმოსავლეთით) მდებარეობდა. როგორც ითქვა, ისტორიული ჰერეთი მოქცეული იყო ალაზნის მთავარ შენაკად აგრინაისა (გიშისწყალსა) და მდინარე აღსუს (თეთრწყალს) შორის.

ამავეს წერდა პლინიუსი მდინარე ოკაზანის შესახებ, რომელიც მისი ცნობით, სათავეს იღებდა კავკასიის მთებში და ვაკეზე უერთდებოდა მტკვარს, მსგავსად გიშისწყალისა, ის ალაზნის უმთავრესი შენაკადი იყო, ალაზნთან შეერთვის

შემდეგ ერთიანი ნაკადის სახით აქვე, კერძოდ აჯინოურის ვაკეზე (ველზე) უერთება მტკვარს.

Вскоре после убийства Вараз-Трдата (821 или 822), владыка Шеки Сахл Смбалян распространил свою власть на весь Арран и провозгласил свою независимость от Халифата. Годы спустя, Сахл помирился с арабами, пленив и доставив к ним мятежника Бабека (ок. 837 г.). За это он получил вознаграждение в один миллион дирхамов, титул батрика с прилагающейся к нему тиарой, а также пояс, украшенный драгоценными камнями. Кроме того, ещё сто тысяч дирхамов получил его сын и наследник Муавия.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Шекинское_царство

მან დააარსა სამეფო, რომელსაც ოფიციალურად ამჟამად საყოველთაოდ „შექის სამეფო“ ეწოდება, ხოლო ქართველები ამ სამეფოს ძველად და ამჟამადაც ჰერეთის სამეფოს უწოდებენ. სინამდვილეში, ისტორიული ჰერეთი ამ სამეფოს მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო, ანუ მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მხარე გიშისწყლიდან თეთრწყლამდე. რადგანაც შექის სამეფოში შედიოდა არანი ანუ რანი, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მხარე, ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღთან ერთად, სამეფოს დედაქალაქები უფრო მეტად ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღში მდებარეობდა. ჰერეთთან ერთად შექის სამეფომ (ანუ ე.წ. ჰერეთმა) მხოლოდ მე-9 ს-ის შემდეგ თავისი ძალაუფლების ქვეშ მოაქცია სამხრეთ კახეთი რამდენიმე საუკუნით.

იმ პოლიტიკურ ერთეულს, რომელსაც ქართველი ისტორიკოსები „ჰერეთს“ უწოდებენ, უცხოეთში ეწოდება „ხაჩენის სამთავრო“ – იგივე არცაზი. ეს ფაქტი იქიდანაც ჩანს, რომ იმ მმართველებს, რომელთაც ქართველები „ჰერეთის მეფე-მთავრებს“ უწოდებენ, უცხოეთში „ხაჩენის მეფე-მთავრებ“-ად მიიხევენ.

ხაჩენის მთავრები ყოფილან –

1. სახლ სმატიანი საჰლ იბნ სუნბატ აღარმანი შექელი (გარდ. 855 შემდეგ),
2. ოვანესი; 3. ატრნერსეჰ (გარდ. 870-ის შემდეგ), ადარნერსე I შექელი; 4. გრიგოლ-ამამი, გრიგოლ ჰამამი შექელი; 5. მბატი, სმბატის ძმა საჰაკსევადა იყო

გარდმანის მთავარი; 6. გრიგოლ დიდი, მისმა ძმამ, ოვანეს-სენეკერიმმა დააარსა პარისოსის სამთავრო არცახის ჩრდილოეთით; 7. იოანე სენეკერიმი, რანის მეფე, შექელი; 8. სენეკერიმი; 9. გრიგოლი (მე-11 ს.); 10. ვახტანგ საკარი (მე-12 ს.); 11. ჰასან კრონავორი (მე-12 ს.); 12. ვახტანგ თაგავორი (1182–1214); 13. ჰასან მე-2 (1214–1216).

სწორედ ამ ჩამოთვლილ ხაზების მმართველებს აღნიშნული ქართველი ისტორიკოსები უწოდებენ „ჰერეთის (რანთა) მეფეებს“.

В X веке на территории Арцаха образовалось армянское княжество Хачен. После утраты единого армянского государства княжество Хачен стало центром армянской политической самостоятельности, сохраняя по меньшей мере автономию при монгольском, туркоманском и сефевидском владычестве.

Robert H. Hewsen. The Geography of Ananias of Širak: Ašxarhaç'oyc', the Long and the Short Recensions. – Reichert, 1992. – p. 194.

ჰერეთის სამრისთავოები შაქის ოლქში

საქართველოს სახელმწიფოში „ჰერეთის ერისთავების“ ტიტული ენიჭებოდათ შაქის ოლქის (და არა კახეთის) მხარეების დიდებულებს, მაგალითად, ჰერეთის ერისთავი ვარდან კოლონკელის ძე შაქის ოლქის მომიჯნავე გაგის ოლქის განმანთავისუფლებელ ომში იმყოფებოდა მეფე გიორგი მე-3-ის დროს 1163 წელს.

მაგალითად, სამადავლა (XIII ს-ის მიწურული) შაქისის ერისთავია;

სამადავლა იყო ჰერეთის ერისთავი მე-13 ს-ის ბოლოს. მას ფარსადან გორგიჯანიძე (1925 წ. გვ. 301) უწოდებს არა ჰერეთის არამედ „შაქისის ერისთავს“, ანუ ის ყოფილა შაქის ერისთავი.

ვარდან კოლონკელისძე – ჰერეთის ერისთავი 1150–1160-იან წწ-ში. დაკავშირებულია გაგის ოლქთან, რომელიც მდინარე დებედას ქვემოწელზე მდებარეობდა, შაქის ოლქთან ახლოს;

ასათ გრიგოლისძე – ჰერეთის ერისთავი 1184/1185, რეალურად იყო ახლანდელი აზერბაიჯანის დასავლეთ ნაწილის (X საუკუნის შაქისა და ყაბალას სამეფოთა ტერიტორია), ე.წ. საარიშიანოს მფლობელი, ის დაკავშირებულია შაქის უახლოეს მხარეებში განძასა და რახსისისპირეთში ლაშქრობასთან;

გრიგოლ ასათისძე – ასათ გრიგოლისძის შვილი, ჰერეთის ერისთავი დაახლ. 1191 წ-დან XIII ს-ის პირველ მესამედამდე. მისი სამფლობელო შაქს რომ მოიცავდა, იქიდანაც ჩანს, რომ ის შარვანშასთან ერთად იყო სახეიმო შეხვედრაზე.

ასე რომ, ქართულ წყაროებში ცნობილი ჰერეთის ერისთავები შაქთანაა დაკავშირებული სხვადასხვა ფორმით.

საერთოდ, ვახუშტიმდე ცნობილი მემკვიდრეები ჰერეთის ძირითად ნაწილს – შაქის ოლქს უკავშირებდნენ. მაგალითად, „უამთააღმწერლის“ სიტყვით, ჰერეთია – დარუბანდის მიმართულებით მდებარე ქვეყანა, ის წერს, რომ თათრები არბევდნენ „ჰერეთს დარუბანდამდე“ (იქვე, გვ. 191).

„უამთააღმწერლის“ ცნობით, ჰერეთი მდებარეობდა კაბალას გვერდით, უფრო ზუსტად კი, ის მოქცეული იყო კაბალასა და კახეთს შორის. გეოგრაფიულად კი, კაბალასა და კახეთს შორის მოქცეულია შაქის ოლქი.

მისი სიტყვით, თათარ-მონღოლების მოლაშქრეებმა – „იწყეს რბევად და ოხრებად საქართველოსა – იწყეს დარუბანდის აღმომართ, ქვეყანასა შარვანსას და კაბალას, ჰერეთს, კახეთს...“ (ქ.ც. მე-2. გვ. 186).

მონღოლებმა ეგარსლან ბაკურციხელს „ხელთ უდევს სპა ჰერეთისა და კახეთისა და კამბეჩანისა, ტფილისითგან აღმართ, ვითარ მთამდე შამახისა“ (იქვე, გვ. 208).

მაშასადამე, ჰერეთი ვიდრე „შამახის მთამდე“ გრძელდებოდა, მის შემადგენლობაში თათარ-მონღოლებს შეუყვანიათ კაბალაც, ცხადია, შაქის ოლქთან ერთად.

როგორც წინა საუკუნეებში, მონღოლების დროსაც ჰერეთი ერქვა შაქის

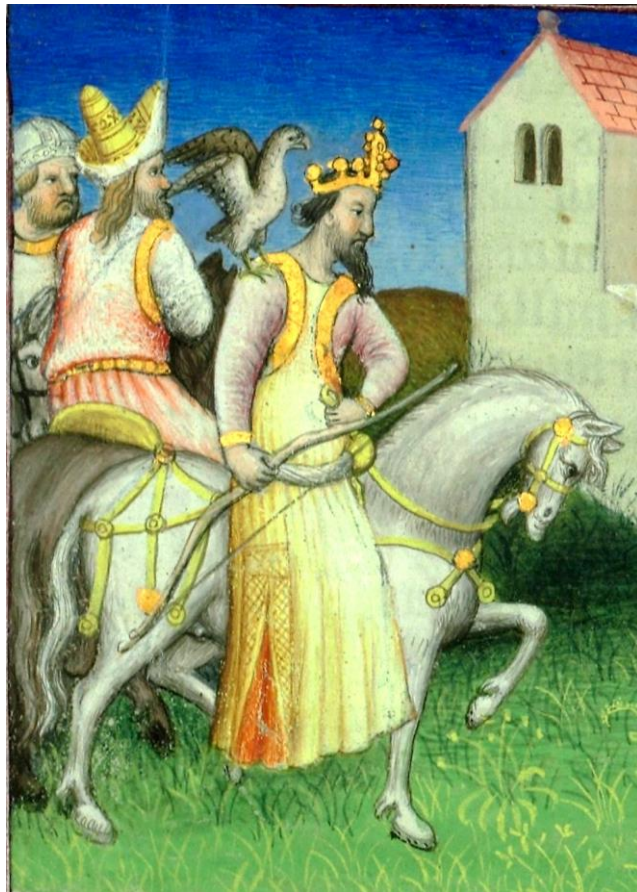

ოლქს, ამას მიუთითებს ის, რომ მე-13 საუკუნეში „შაქისის ერისთავი“ სამადავლა ატარებდა „ჰერეთის ერისთავის“ ტიტულს.

აღსანიშნავია, რომ როდესაც მონღოლებმა საქართველო დაიკავეს ე. წ. დუმნებად, ერთ-ერთი იყო კახეთ-ჰერეთის დუმანი, მისი საზღვარი იდო ჩვენს მიერ აღნიშნულ მდინარე თეთრწყალზე (აღსუხე), ამიტომაც აქ მონღოლებმა დააწესეს ე. წ. სიბა, საფორტიფიკაციო სიმაგრეთა სისტემა.

შამახიასთან ახლოს გამდინარე თეთრწყალზე აგებულ საქართველოს (ჰერეთის) სასაზღვრო სიმაგრეთა დაცვა მონღოლებმა დაავადებულეს ქართველ მეფეებს პირადი ხელმძღვანელობით. როგორც აღინიშნა, ამ საფორტიფიკაციო ნაგებობებს სასაზღვრო მდინარეზე ერქვა სიბა.

II საუკუნის 70-იან წლებში სიბაზე გაჩენილა მუცლის ავადმყოფობა. ამ ავადმყოფობას ჟამთააღმწერელი „მუცლის საღმობას“ უწოდებს. მეფე ულუ დავითი და მისი შვილი გიორგი ამ ავადმყოფობის მსხვერპლნი გამხდარან.

ულუ-დავითი, რომელიც სიბაზე (საქართველოს საზღვარი მდ. აღსუხე) გარდაიცვალა, სურათი მარკო პოლოს მოგზაურობის წიგნიდან.

ing David VII of Georgia ("David Melic") on a hunt. The Travels of Marco Polo.
https://ka.wikipedia.org/wiki/daviT_VII_ulu#/media/fail:King_David_VII_of_Georgia._Bibliotheque_Nationale_MS_Fr._2810.jpg

სიბა, სასაზღვრო კედელი, ჯებირი, რომლის დაცვა ევალებოდათ ქართველთა მეფეებს.

თეთრწყალი ანუ აღსუ, რომელიც იქამდე ჰერეთის საზღვარს წარმოადგენდა, გაერთიანების შემდეგ საქართველოს სახელმწიფოს საზღვრად გადაიქცა, რაც ცნეს მონღოლებმა, სწორედ, და ამიტომ დაავალდებულეს მონღოლებმა ქართველი მეფეები, რომ ის დაეცვათ. ჰერეთის ყველა ერისთავი ამ საზღვრებში (თეთრწყლიდან ვიდრე გიშისწყლამდე) განაგებდა ქვეყანას.

საერთოდ, ჰერეთის ერისთავების ხსენება გაქრა ჰერეთის ერისთავ შოთა კუპარის შემდეგ, ანუ მე-13 საუკუნის შუა ხანიდან.

ცნობილია, რომ მეფე გიორგი ბრწყინვალეს შემდეგ ვიდრე ვახტანგ მეექვსის დრომდე მატიანეები არ იწერებოდა ანდა ისინი დაიკარგა.

ამის გამო ვახტანგ მეექვსის ეპოქაში უკვე აღარ იცოდნენ ჰერეთის რეალური საზღვრები, მათ შორის ის არ იცოდა არც ვახუშტი ბატონიშვილმა, როგორც ეს გამოიკვლია ივანე ჯავახიშვილმა.

მისი თქმით, ვახუშტიმ არ იცოდა არა თუ ჰერეთის, არამედ კახეთის რეალური საზღვრები.

კიდევ ერთი წყაროს – „მატიანე ქართლისას“ ბაჟალზეა ჰერეთთან დაკავშირებით

ქართველმა ისტორიკოსებმა, ვფიქრობ უნებლიეთ, დაამახინჯეს შესანიშნავი წყაროს „მატიანე ქართლისაის“ პირდაპირი ცნობა და იქ მოხსენიებულ კახელ დიდებულებს „ჰერი დიდებულები“ უწოდეს. ამით კი ხელოვნურად შეამცირეს ისტორიული კახეთის საზღვრები და გაზარდეს ალბანეთისა.

კერძოდ, „მატიანე ქართლისაისაში“ სახელდებით მოხსენიებული კახელი დიდებულები პანკისის ერისთავი სტეფანოზ

ვარჯანის-ძე, ხორნაბუჯის ერისთავი ვახე და შტორის (მაჭის) ერისთავი ჯედი არასწორად გამოაცხადეს „ჰერეთის ერისთავებად“.

როგორც ითქვა, წყარო – „მატიანე ქართლისა“ მათ არა ჰერ, არამედ კახელ (კახეთის) დიდებულებს („დიდებულნი კახეთისანი“) უწოდებს.

თვალსაჩინოებისათვის ვიხილოთ წყაროდან ამონარიდი – „მატიანე ქართლისაი“ წერს –

„გაილაშქრა აფხაზთა მეფემან კახეთს, შეება და შეუქდა მთასა ზედა მიქელ-გაბრიელთასა. და წყობასა შინა შეიპყრნა: სტეფანოზ ვარჯანის-ძე, პანკისისა ერისთავი; და ვახე, ძე გურგენ ბერისა, ხორნაბუჯის ერისთავი; და ჯედი, დისწული გოდერძისა, შტორის ერისთავი და მაჭელისა. გარდადგა თიანეთს და დაწუა დარბაზი ბოდოჯისა, სახლი სახელოვანი, დიდისა კვრიკე მეფისა აგებული. და ესე ერისთავნი ქნებით აძლევდეს ციხეთა მათთა; და ვერღარა ჩავიდეს კახეთს და შემოიქცა, რამეთუ ლიპარიტ იწყო საურავთა გუერდქცეულთა... და ისნის ველსა მოვიდეს კახთა მეფე გაგიკ და ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, და ყოველნი დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატ მეფისა წინაშე და მშვდობისა ქებნად. მაშინ განვიდა ბაგრატ მეფე ველსა ისნისასა, მოიყვანნა კახნი და ითაყვანნა, მისცა მშვდობა და განუტეგნა. და იყო სიხარული და მშვდობა და საურავი დღითიდღე შემატეებისა. „მატიანე ქართლისა“ (1955).

სრულიად თვალნათლივ ჩანს, რომ წყაროში მხოლოდ კახეთზეა საუბარი და არა ჰერეთზე!

ნათელია, რომ მემატიანე ამ თხრობაში ახსენებს მხოლოდ კახეთის ქვეყანას, კერძოდ, წყაროში ამ ამბის გადმოცემისას ოთხჯერაა (4-ჯერ) ნახსენები სიტყვა „კახი (კახეთი)“ და არც ერთხელ სიტყვა „ჰერეთი“ („გაილაშქრა აფხაზთა მეფემან კახეთს... ჩავიდეს კახეთს... კახთა მეფე... მოიყვანნა კახნი“). ამბავი ეძღვნება კახი დიდებულების საქმეს, მათ, როგორც

აღნიშნა, წყარო კახეთის დიდებულებად მოიხსენიებს („დიდებულნი კახეთისანი) და წყარო ამ ამბის გადმოცემისას საერთოდ არ ახსენებს სიტყვა ჰერეთს.

წყარო წერს – „დიდებულნი კახეთისანი“, ანუ კახი დიდებულები და არა დიდებულნი ჰერეთისანი, ამის მიუხედავად ჩვენი ისტორიკოსები ამტკიცებენ, თითქოსდა, წყაროში ჰერი ერისთავები იხსენიება და ისინი უსაფუძვლოდ წერენ შემდეგს:

„მატიანე ქართლისაჲ“ სახელდებით გვაცნობს ბაგრატ IV-ის თანამედროვე ჰერეთის ერისთავებს: პანკისის ერისთავ სტეფანოზ ვარჯანის-ძეს, ხორნაბუჯის ერისთავ ვაჩე გურგენის ძეს, შტორისა და მაჭელის ერისთავ ჯედის, გოდერძის დისწულს და ვეჟინის ერისთავ წირქუაღელს“.

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ჰერეთის-ერისთავი>

ეს მაშინ, როცა ამ წყაროში („მატიანე ქართლისაჲ“ (1955) ასეთი რამ არ წერია, აქ არა „ჰერეთის დიდებულებზეა“ საუბარი არამედ კახეთისა.

ანუ წყარო გაყალბდა.

აღნიშნულმა ისტორიკოსებმა თავიანთი არასწორი მტკიცება წარმოადგინეს, ვითარცა წყაროს ჩვენება, ასევე ასახეს საიტებზე (ვიკიპედიაში) და მოაქციეს სამეცნიერო ბრუნვაში.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, „მატიანე ქართლისაისას“ ამ ცნობაში დასახელებული დიდებულები კახელებია და ქმედებაც კახეთში ხდება.

აღნიშნულის გამო არაა მართალი ბატონი დავით მუსხელიშვილი, როცა წერს – „მატიანე ქართლისაჲ“ სახელდებით გვაცნობს ბაგრატ IV-ის თანამედროვე ჰერეთის ერისთავებს: პანკისის ერისთავ სტეფანოზ ვარჯანის-ძეს, ხორნაბუჯის ერისთავ ვაჩე გურგენის ძეს, შტორისა და მაჭელის ერისთავ ჯედის, გოდერძის დისწულს და ვეჟინის ერისთავ წირქუაღელს.

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/ჰერეთის-ერისთავი>

წყარო – „მატიანე ქართლისაიდან“ კი სრულიად ნათლად ჩანს, რომ

აღნიშნული სტეფანოზ ვარჯანის-ძე, პანკისისა ერისთავი; და ვაჩე, ძე გურგენ ბერისა, ხორნაბუჯის ერისთავი; და ჯედი, დისწული გოდერძისა, შტორის ერისთავი და მაჭელისა“, იყვნენ „დიდებულნი კახეთისანი“ და არა „ჰერეთის ერისთავები“.

მაშასადამე, ჩვენი თანამედროვე ისტორიკოსი ამრუდებს წყაროს პირდაპირ ცნობას და ამით კახეთის უდიდეს ნაწილს, მათ შორის პანკისის ხეობასაც კი ჰერეთის, ანუ ალბანეთის ნაწილად წარმოადგენს, შესაბამისად, საზრდოს აძლევს მეზობელი, ე. წ. „ალბანეთის მემკვიდრე ხალხებს“ მთელ ისტორიულ კახეთზე პრეტენზიები განაცხადონ.

კიდევ ერთხელ აღვნიშნოთ, რომ „მატიანის“ შესაბამის ამონარიდში საერთოდ არ იხსენიება სიტყვა ჰერეთი და, როგორც ითქვა, რამდენჯერმე იხსენიება კახეთი და კახნი. ამ ფაქტის მიუხედავად ისტორიკოსები, სამწუხაროდ, ამრუდებენ წყაროს ცნობას და წერენ, რომ აღნიშნული კახი დიდებულები, თითქოსდა, ჰერეთის ერისთავები იყვნენ ამ წყაროს ცნობით.

ეს მომენტი ჩემთვის გამოცანაა, ამჟამინდელი უმართებულო მტკიცების ფონზე, როცა თითქმის მთელ კახეთს ისტორიულ ალბანეთად, ალბანეთს ჰერეთად, ხოლო ალბანელებს აზერბაიჯანელთა წინაპრებად მიიჩნევენ. ასეთ დროს ქართველები ეხმარებიან მოდავე მხარეს და უდასტურებენ, რომ პანკისის მხარეც კი, თითქოსდა, ალბანეთი იყო ხორნაბუჯთან და სხვა ოლქებთან ერთად, ესაა გასაოცარი!!!

კიდევ ერთხელ უნდა ითქვას, სინამდვილეში, „მატიანის“ აღნიშნულ ეპიზოდში ლაპარაკია არა ჰერ, არამედ კახელ დიდებულებზე.

V-VII სს.

№ 49

ბრძოლა კახეთსა და ჰერეთს შორის

787–827 წლებში, მთავარ გრიგოლის დროს, კახეთის სამთავრო, რომელიც დამოუკიდებელ პოლიტიკურ ერთეულად ჩამოყალიბდა, ისე გაძლიერდა, რომ გრიგოლმა დაიწყო ბრძოლა საქართველოს გაერთიანებისათვის. პირველ რიგში, გადაწყვიტა საქართველოს გულის, ქართლის შეყვანა თავის სამთავროში. ამ დროისათვის კახეთი, კუხეთი და გარდაბანი უკვე გაერთიანებული იყო.

გარდაბანი მოიცავდა მიწა-წყალს მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს, დებედასა და შამქორს შორის, კუხეთი – ტერიტორიას გომბორის ქედსა და მტკვარს შორის, ხოლო კახეთი – გომბორის ქედსა და კავკასიონის ქედს შორის. მათი გაერთიანებული სამთავრო აკონტროლებდა დარიალის ხეობას. ის შიდა

ქართლსაც დაეუფლა ვიდრე ქსნამდე, ეს იყო საქართველოს გაერთიანებისათვის გადადგმული პირველი ნაბიჯი. ამავე ეპოქაში საქართველოს გაერთიანებისათვის (ოღონდ თავიანთი ჰეგემონობით) ბრძოდნენ ასევე აფხაზთა და „ქართველთა“ (ტაო-კლარჯეთის) მეფეები.

ასეთი სიძლიერის დროს საზღვარი კახეთსა და ჰერეთს (შაქს) შორის კვლავინდებურად გადიოდა გომისწყალზე, ჰერეთთან სასაზღვრო პუნქტები იყო იორალაზნის შესართავი და ტყეცბა-გულგულა, რომელიც მდებარეობდა არა თელავთან (როგორც შეცდომით ამჟამადაა მიჩნეული), არამედ გომისწყლის სათავესთან, კავკასიის მთებში, ანუ შექის (შაქის) რეგიონში.

კახეთ-ჰერეთის ეს საზღვარი მხოლოდ არაბი სარდლის ხალილ იზიდის ძის დროს შეიცვალა. კახეთის ძლიერებას მალე მოუწყო გამოცდა არაბთა დიდმა ლაშქარმა.

როგორც აღინიშნა, ხალილ იზიდის ძის არაბული ჯარი ჰერეთ-რან-არცახის მეფე საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანის დასახმარებლად შემოიჭრა კახეთში 839–841 წლებში.

საქმე ის იყო, რომ საჰლ სმბატიანს 839 წელს არაბთა ხალიფამ მიანიჭა „არმენიის, ივერიისა და არანის მეფის“ წოდება მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით. ამ დროისათვის ის უკვე ფლობდა არცახსა და არანს, მაგრამ არ ფლობდა ივერიას.

მისთვის ივერიას წარმოადგენდა მეზობელი კახეთის სამთავრო.

კახეთის დაპყრობის შემთხვევაში მისი იურიდიული ტიტული „ივერიის მეფე“ რეალობად იქცეოდა.

მის დასახმარებლად ხალილ იზიდის ძის ლაშქარი შეიჭრა კახეთში, მაგრამ არაბთა ამ დიდმა ლაშქარმა ვერ შეძლო კახეთის სრული დაპყრობა, მან მხოლოდ გავაზამდე მიადწია და დაიპყრო კახეთის მიწები გიშისწყლიდან გავაზის ხაზამდე. გავაზთან არაბული ლაშქრის წინსვლა ქართულმა ჯარმა შეაჩერა – „შეებნეს გარდაბანელნი გავაზს; და გააქციეს ხალილ“ – წერს მატიანე ქართლისა.

<http://www.amsi.ge/istoria/qc/matiane1.html>.

მტრის დიდი ლაშქრის დამარცხება იმუამად გაძლიერებულმა კახეთმა შეძლო გავაზის ომში, მტერმა წინსვლა ვეღარ შეძლო, მაგრამ, როგორც ითქვა, მიწა-წყალი გავაზის ქვემოთ ვიდრე გიშისწყლამდე მტრის ხელში აღმოჩნდა და ის შეუერთდა ჰერეთის სამეფოს, ანუ აღმოჩნდა საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანისა და მისი შთამომავლების ხელში. ეს იმას ნიშნავს, რომ სავარაუდოდ, სამხრეთ კახეთი, ანუ მიწა-წყალი გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზის ხაზამდე ჰერეთის მეფის, სინამდვილეში კი, არცახის სომხური სამთავროს ხელში გადავიდა ამ დროს, ანუ ხალილ იზიდის ძის საქართველოში მეორე ლაშქრობის დროს, 840-იანი წლების დასაწყისში.

პირველად ის, ანუ „ხალილ არაბი“ საქართველოში შემოიჭრა უფრო ადრე, 820-იანი წლების შემდგომ, აშოტ კურაპალატის დროს.

„მატიანე ქართლსაი“ წერს – „განდიდნა აშოტ კურაპალატი. ხოლო... გრიგოლი მთავრობდა კახეთს ... მოვიდა ხალილ იზიდის ძე არაბიელი, და დაიპყრა სომხითი, ქართლი და ჰერეთი. და მოკლეს აშოტ კურაპალატი გარდაბანს, ეკლესიასა შინა, და სისხლი მისი, რომელი მაშინ დაითხია, აწვა იხილვების ვითარცა ახალი. ხოლო კუალადცა ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლსა. და ვითარ წარვიდა ხალილ, დაუტევა ამირად ალი შუაბის ძე. მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი და განაჩინეს ქორეპისკოპოსად დაჩი, ძე იოვანე ქუაბულის ძისა და შემდგომად ამისსა დასუეს ქორ ეპისკოპოსად სამოელ დონაური. კუალად მეორედ მოვიდა იგივე ხალილ არაბი“.

[https://wikisource.org/wiki/matiane_qarTlisa_\(1955\)](https://wikisource.org/wiki/matiane_qarTlisa_(1955))
840–842 წლებში ხალილ იბნ იაზიდი, ანუ ხალილ იზიდის ძე ორჯერ შემოესია საქართველოს. ხალილის მეორედ მოსვლის დროს მან, ბუნებრივია, დაიჭირა ხალიფას მიერ განდიდებული საჰლ სმბატიანის მხარე და შეებრძოლა კახეთს. ის, ჰერეთის, ანუ შაქის ოლქის გავლით შევიდა კახეთში. თუმცა ვერ შეძლო კახეთის სრული დაპყრობა და, როგორც აღინიშნა, მხოლოდ ნაწილი ჩამოაჭრა გავაზამდე, ამ ვარაუდის გამოთქმის უფლებას იძლევა ჰერეთის შემდგომი ისტორია.

შაქის ჰერეთი ამ დროს სახალიფოს უერთგულესი მოკავშირე იყო, ამიტომ ხალილის ლაშქრობა კახეთში ჰერეთის გავლით ნიშნავს არაბებისა და ჰერების გაერთიანებულ ლაშქრობას კახეთში, როგორც ითქვა, მართალია, ქართველები ამ ქვეყანას „ჰერეთს“ უწოდებდნენ, მაგრამ, სინამდვილეში, ის იყო მხოლოდ ერთი ნაწილი ვრცელი ხაჩენის სომხური სამთავროსი.

„შეებნეს გარდაბანელნი გავაზს; და გააქციეს ხალილ, და მოსწყდა სიმრავლე

ფრიადი. კუალად დაჯდა ამირად ტფილისის საჰაკ ისმაელის ძე. ხოლო ხალიდ მოვიდა მესამედ, და მოკლეს ჯავახეთს და ძე მისი მოჰამედ მოვიდა ქართლს. მოერთო მას ბაგრატ, ძე აშოტ კურაპალატისა, და მისცა მას ქართლი.

[https://wikisource.org/wiki/“matiane_qarTlisa“_\(1955\)](https://wikisource.org/wiki/“matiane_qarTlisa“_(1955))

ეს ბრძოლა შედგა კახეთის ქორეპისკოპოს სამუელის დროს, ხალიდ იბნ-იაზიდმა, როგოც ითქვა, ამ დროს მეორეჯერ ილაშქრა 840–842 წლებში და, ჩვენი მოსაზრებით, კახეთს ჩამოაჭრა მნიშვნელოვანი მიწა-წყალი გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზის ხაზამდე.

ეს ლაშქრობა მან განახორციელა, ცხადია, ხალიფას დავალებით და, ნათელია, რომ ის განხორციელდა შაქის მეფედ წოდებული საჰლ იბნ სუმბატის დასახმარებლად, რათა ხალიფას გეგმა განეხორციელებინა და რეალობად ექცია მის მიერ გაცემული ტიტული „არმენიის, ივერიისა და ალჟანქის მეფე“, ანუ უკვე არმენიისა და ისტორიული ალბანეთის (არცახისა და რანის) მფლობელი საჰლ სმბატისანი, ივერიის ანუ კახეთის მიწა-წყლის რეალური გამგე ყოფილიყო.

საბოლოოდ, ხალიფის გეგმა იყო კახეთის დაპყრობა თბილისის საამიროს დასუსტების მიზნით.

ამით მოისპობოდა კავკასიაში ხალიფატის მოწინააღმდეგე ორი ბუდე – თბილისის საამირო და კახეთის საქორეპისკოპოსო.

კახეთი ამ დროს ძლიერ იყო დასუსტებული არაბებთან მუდმივი ომების გამო, ხოლო შექის სამეფო, რომელსაც ქართველები ჰერეთს უწოდებდნენ, პირიქით, გაძლიერებული იყო არაბებთან თანამშრომლობის გამო.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევებში ჩვენი მეცნიერები სვამენ კითხვას – „**რითაა გამოწვეული ის გარემოება, რომ გაერთიანების ხანის ქართულ წყაროებში ტერმინები „კახეთი“, „კუხეთი“ და „ჰერეთი“ ხშირად ერთმანეთს ენაცვლება?. ამ გარემოებას პირველად ივ. ჯავახიშვილმა მიაქცია ყურადღება და აღნიშნა, რომ**

ქართულ წყაროებში კახეთ-კუხეთ-ჰერეთის მნიშვნელობა „არეულია“ ერთმანეთში და ძნელია გაგება იმისა, თუ რომელი პუნქტი სადაა, კახეთში, კუხეთსა თუ ჰერეთში... ქართველი ისტორიკოსი წერს, რომ ბაგრატ III კახეთში შევიდა და „აღიღო ქვეყანა ჰერეთისა“, იგივე ისტორიკოსი საკუთრივ ჰერეთის ციხე ვეჟინს ხან ჰერეთის ციხეს უწოდებს, ხან კახეთისას. ბაგრატ III რომ კახეთში შევიდა, მან ამ კახეთში შემავალი ჰერეთი აიღო. ვეჟინი, მართალია, საკუთრივ ჰერეთის ციხეა, მაგრამ როდესაც „ჰერეთი“ „კახეთად“ იქცა (ე.ი. კახეთის მიერ ჰერეთის დაპყრობისა და შემოერთების შემდეგ), ვეჟინის ციხეც კახეთის ციხედ იწოდა“ (საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. 2).

ვფიქრობ ძლიერ ცდებიან, როდესაც წერენ, მაგალითად – „კახეთის მიერ ჰერეთის დაპყრობისა და შემოერთების“ შესახებ. სინამდვილეში, საქმე პირიქით იყო, კახეთმა კი არ დაიპყრო ჰერეთი, არამედ ჰერეთის მეფემ საჰლ სმბატისანმა ხალილთან ერთად დაიპყრო სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან გავაზის ხაზამდე, ეს დაპყრობა გაგრძელდა თითქმის მე-11 საუკუნემდე, ამიტომაც სამხრეთ კახეთი „ჰერეთის ქვეყნად“ იწოდა, ამ დაპყრობის გამო ვეჟინის კახური ციხე ჰერების ხელში მოექცა და, შესაბამისად, „ჰერეთის ციხე“ ეწოდა, ანუ სამხრეთ კახეთი ვეჯინამდე და გავაზამდე ჰერეთად გადაიქცა, რასაც არ ურიგდებოდნენ ქართველი მეფე-მთავრები და იბრძოდნენ კახეთის გასათავისუფლებლად.

ჩვენი მეცნიერების კითხვას „რითაა გამოწვეული ის გარემოება, რომ გაერთიანების ხანის ქართულ წყაროებში ტერმინები „კახეთი“, „კუხეთი“ და „ჰერეთი“ ხშირად ერთმანეთს ენაცვლება?

შეიძლება ასე ვუპასუხოთ –

გარემოება ლაგდება და ნათელი ხდება იმ შემთხვევაში, თუ სწორად წარმოვადგენთ ისტორიულ სურათს, მაგალითად, მემბატისანის ნათქვამი, რომ ბაგრატ III კახეთში შევიდა და „აღიღო ქვეყანა ჰერეთისა“ ნიშნავს იმას, რომ ბაგრატმა შევიდა ჰერეთის მიერ დაპყრო-

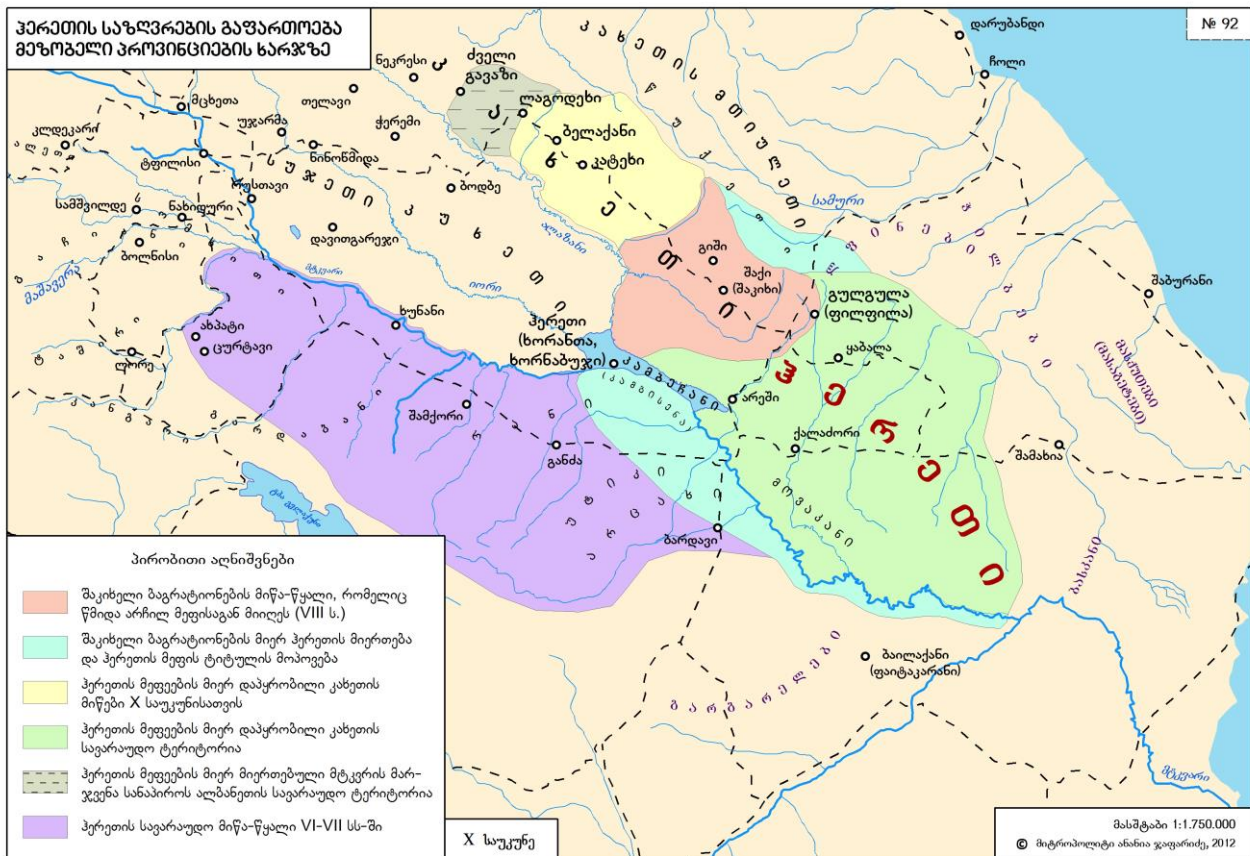
ბილ სამხრეთ კახეთში და გაათავისუფ-
 ლა ისტორიული კახეთის ის მიწა-წყალი,
 რომელსაც, „ქვეყანა ჰერეთისა“ ეწოდა
 წინა საუკუნეში, აღნიშნული დაპყრობის
 შემდეგ.

ვეფხინის ციხეს მემეტინე ხან „კა-
 ხეთის ციხეს“ და ხანაც „ჰერეთის ციხეს“
 იმიტომ უწოდებს, რომ კახეთის ეს ციხე
 ჰერეთის, ანუ შაქის სამეფომ მე-9 ს-ში
 დაისაკუთრა და ამის გამო ის, წყაროს
 ცნობით, ჰერეთის ციხედ გადაიქცა, თუმ-
 ცა კი წყაროს სხვა ცნობით ის კახეთშია,
 ანუ კახეთის მიწა-წყალზეა. ეს მიუთი-
 თებს არა წყაროთა შეცდომას, არამედ
 ფაქტს იმისა, რომ ვეფხინის ციხე დაპყრო-
 ბის შემდეგ პოლიტიკურად ჰერეთის ცი-
 ხედ გადაიქცა, თუმცა კი გეოგრაფიულად
 კახეთში მდებარეობდა. ჩვენი კვლევით,
 კახეთის ვეფხინის ციხე ჰერეთის მეციხო-
 ნეების ხელში აღმოჩნდა არაბი სარდლის
 ლაშქრობის შემდეგ სამუელ ქორეპისკო-
 პოსის დროს.

ქართული სამყარო არ ურიგდებოდა
 მონოფიზიტური ჰერეთის („შაქის სამე-
 ფოს“, სინამდვილეში კი, არცახ-ხაჩენის
 მონოფიზიტური სამთავროს) აგრესიას მე-
 9 საუკუნეში კახეთის მიმართ და ამ
 ფაქტს არც ხაჩენ-არცახის მიერ დამორჩი-
 ლებული ამ სამეფოს მკვიდრი მოსახ-
 ლეობა – ჰერები ურიგდებოდნენ.

ჰერები, როგორც ითქვა, წარმოშო-
 ბით, ისტორიული ალბანეთის დასავლეთ
 ნაწილში, ანუ შექის ოლქში მცხოვრები
 ქართულენოვანი, ტომი იყო. მე-8 საუ-
 კუნიდან ის მონოფიზიტი სომეხი მმარ-
 თველების ძალაუფლების ქვეშ მოექცა,
 რომლებიც შაქთან ერთად ასევე ფლობ-
 დნენ რანსა და ხაჩენ-არცახს.

ამიტომ ჰერეთის, ანუ შაქის ხალხი
 ელოდა ხელსაყრელ მომენტს ამ მონო-
 ფიზიტური მძლავრობისაგან გასათავი-
 სუფლებლად, რათა დაბრუნებოდა მართ-
 ლმადიდებლური, ანუ ქალკედონური სარ-
 წმუნოების აღმსარებელ საკუთარ, ანუ
 ქართველ ერს.

მათ ასეთი მომენტი დაუდგათ, როცა ჰერეთის სახელმწიფო მმართველობა აღმოჩნდა დინარა დედოფლის ხელში. ის წარმოშობით იყო „ქართველთა სამეფოდან“, ანუ ტაო-კლარჯეთიდან. მისთვის ჰერეთში ნათელი გახდა, რომ მისი ხალხი ქართულენოვანი იყო, თუმცა სომხური საეკლესიო უღლის ქვეშ, და ამიტომ შაქის ოლქის მკვიდრი მოსახლეობა თავის ქართულენოვნებას მხოლოდ ვიწრო წრეში და საკუთარ ოჯახში იცავდა, დინარა დედოფალმა ხალხზე დაყრდნობით გაბედა და ჰერეთი განაშორა სომხურ-მონოფიზიტურ საეკლესიო უღელს.

ჰერეთში ასე ესმოდა ეს საკითხი მის შვილ იშხანიკსა და ადგილობრივ დიდებულთა წრეს.

შეჯამება

მე-9 ს-ის 40-იან წლებამდე ქართველები სახელ „ჰერეთს“ უწოდებდნენ შაქის სამთავროს, რომელიც კახეთს ესაზღვრებოდა მდ. გიშისწყალთან (აგრიხაი).

ის, იმუამად, მხოლოდ ერთი ნაწილი იყო არცა-ხაჩენ-რან-კამბეჩანის დიდი სამთავროსი, რომელიც გაძლიერდა არაბთა ერთგულ მონოფიზიტ საჰლ იბნ სუნბატ ალ არმანის მმართველობის დროს.

ამ მთავარმა, აღნიშნულ წლებში, დაიპყრო რანი და შემდეგ, არაბთა შემწეობით, სამხრეთ კახეთი.

ამის შემდეგ დაპყრობილ სამხრეთ კახეთსაც, პოლიტიკური მნიშვნელობით, ჰერეთსაც უწოდებდნენ, ამითაა გამოწვეული ის ფაქტი, რომ გაერთიანების ხანის ქართულ წყაროებში ტერმინები „კახეთი“ და „ჰერეთი“ ზოგჯერ ერთმანეთს ენაცვლება.

ამუამად, არასწორად, პირიქითაა მიჩნეული, თითქოსდა, კახეთმა დაიპყრო ჰერეთის მიწა-წყალი თელავის ქვემოთ და ტერმინმა „კახეთმა“ „ჰერეთი“ გადაფარა“.

რეალური ფაქტი კი ისაა, რომ კახეთი მე-8 და მე-9 საუკუნეებში მუდმივად ებრძოდა დაპყრობელ არაბებს, რამაც ის ძალზე დაასუსტა და შეამცირა, ხოლო ჰერეთი, პირიქით, თანამშრომლობდა არა-

ბებთან. ხალიფამ ჰერეთის მმართველ საჰლ სმატიანს მაღლიერების ნიშნად, ჯილდოდ, მნიშვნელოვანი თანხა – ერთი მილიონი დირჰემი გადასცა და მიანიჭა არანის მეფის წოდება. მაღლიერება კი იმით იყო გამოწვეული, რომ ჰერეთის მმართველმა ხალიფას დასასჯელად გადასცა ირანის დიდი აჯანყების მეთაური ბაბეკი. ჰერეთის ეს მეფე საჰლ სმატიანი, ამავე დროს, იყო მთავარი არანისა და არცახისა, მას სახალიფომ გადასცა ასევე დაპყრობილი სამხრეთ კახეთის მიწები გავაზ-თურდოსხევის ხაზამდე.

უნდა აღინიშნოს, რომ ქართულ წყაროებში ხალილ იზიდის ძე, რომელიც გავაზთან ქართველებმა დაამარცხეს, არის არაბი გენერალი ხალილ იბნ აღ-შაიბანი. მას ორჯერ ეჭირა არმინის გუბერნატორის (ოსტიკანის) პოსტი. გამოირჩეოდა სისასტიკით, 841 წელსაც ეს პოსტი ეჭირა, როცა მის წინააღმდეგ ადგილობრივი ქრისტიანი მოსახლეობა აჯანყდა, ამიტომაც სახალიფომ ის უკან გაიწვია, თუმცა შემდეგმა ხალიფამ კვლავ უკან დააბრუნა, ამის შემდეგ ის კვლავ აჯანყებებს ასშობდა. ამ წლებში უნდა შებრძოლებოდა ის აჯანყებულ კახელებს, თუმცა ვერ შეძლო კახეთის სრული დაპყრობა, მაგრამ შეინარჩუნა გავაზის ხაზს ქვემოთ მდებარე დაპყრობილი სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი და ის სამართავად გადასცა არაბთა ერთგულ საჰლ სმატიანს, არცა-ხაჩენ-რან-შაქ-კამბეჩანის მმართველს, ანუ ქართულად, „ჰერეთის მმართველს“.

კახეთი, ჰერეთი და ალბანეთი

თვალსაზრისი, რომ „ადრეანტიკურ პერიოდში კახეთი შედიოდა ალბანეთის შემადგენლობაში“

ამჟამად საყოველთადაა გაერცვლეული არასწორი თვალსაზრისი, თითქოსდა, ადრეანტიკურ პერიოდში კახეთი შედიოდა ალბანეთის შემადგენლობაში.

Известно, что уже в раннеантичный период Кахетия была в составе Кавказской Албании. <https://feelgeorgia.com/ru/русский-кахетия/>

ამის მიზეზია ის, რომ ჰერეთად არასწორად მიიჩნევენ სამხრეთ კახეთს, სინამდვილეში კი, ისტორიულ ჰერეთს მე-9 საუკუნემდე უწოდებდნენ მიწა-წყალს მდ. ალიჯანჩაიდან ვიდრე მდ. აღსუმდე, ანუ ჰერეთი ერქვა შემდგომდროინდელ შაქის სამეფოს. მე-9 საუკუნის 40-იან წლებში შემდეგ მან არაბული ლაშქრის შემწეობით მიიერთა სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი, შემდეგ სამეფოს სახითაც ჩამოყალიბდა მთლიან კახეთთან ერთად. ამ სამეფოს ერქვა „რანთა და კახთა სამეფო“.

რანი ერქვა ძირითადად განჯის ოლქის მხარეს, რომელიც მტკვრის მარჯვენა ნაპირზეა, მის გასწვრივ, მტკვრის მარცხენა ნაპირზეა შაქი. საქმე ისაა, რომ მე-9 ს-ში შაქის მმართველ საჰლ სმბატის ხალიფამ მიანიჭა რანის ბატრაქის, ანუ რანის მეფის ტიტული, ამის გამო შაქის მმართველები მას შემდეგ თავის ტიტულატურაში თავს „რანთა მეფეებსაც“ უწოდებდნენ, ამიტომ კახეთისა და ჰერეთის გაერთიანების დროს გაერთიანდა მისი მმართველი მეფეების ტიტულებიც და გაერთიანებული სამეფოს მეფეს „რანთა და კახთა მეფე“ ეწოდა. მაშასადამე, ისტორიული ჰერეთი, ანუ შაქის ოლქი მოიცავდა ტერიტორიას მდ. ალიჯანჩაიდან მდ. აღსუმდე, შესაბამისად, ანტიკური პერიოდიდან კახეთი მოიცავდა ტერიტორიას ვიდრე მდ. ალიჯანჩაიმდე ან გომისწყლამდე. აქ, მდ. ალიჯანჩაიზე ანუ ოკაზანზე გაავლო საზღვარი პლინიუსმა იბერიასა და ალბანეთს შორის.

კახეთის საზღვრის არასწორი წარმონეხის გამო ისტორიულ კახეთს მიიჩნევენ მცირე ქვეყნად ვიდრე თელავამდე, ხოლო მის ქვემოთ მდებარე ისტორიული კახეთის ტერიტორიას ალბანეთში ათავსებენ, რაც შეცდომაა, რაც ჩანს მემატიანის ცნობებით.

თავდაპირველი საზღვრები მემატიანის ცნობებით

მემატიანე წერს – „და უჩინა ქართლოსს საზღვარი აღმოსავლით – ჰერეთი და მდინარე ბერდუჯისი (შეცდომაა, ბერდრუჯის მიჩნევა დებედად. ბერდუჯი არის მდინარე ძეგამჩაი და არა დებედა. ძეგამჩაი მტკვრის მარჯვენა შენაკადია ახერბაიჯანის შამქორის რაიონში).

დასავლით – ზღუა პონტოსი;

სამხრით – მთა, რომელი მიჰყვების ბერდუჯის მდინარის თავსა, და მთა, რომელი მიჰყვების დასავლით კერძო, რომლისა წყალი გარდმოდის ჩრდილოთ კერძოდა მიერთვის მტკუარსა, რომელ მიჰყვების მთა შორის კლარჯეთსა და ტაოს ვიდრე ზღუამდის (იგულისხმება ე.წ. „მცირე კავკასიის“ მთათა სისტემა, რომელიც ერთმანეთისაგან ყოფს მტკვრის, არაქსისა და ჭოროხის ხეობებს);

და ჩრდილოთ – საზღვარი დადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის შტოდ კავკასისაგან და მოჰკიდავს წუერი დასასრულსა დადოსა, რომელსა აწ ჰქვან ლიხი. და ამათსა ზღვართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს...

... და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად ადგილსა მას, სადა შეერთვს არაგვ მტკუარსა, და განვიდა მთასა მას ზედა, რომელსა ეწოდების არმაზი. და პირველად შექმნა სიმაგრენი მას ზედა, და იშენა მუნ ზედა სახლი, და უწოდა მთასა მას სახელი თავისა თვისსა ქართლი. და ვიდრე აღმართებამდე მუნ-ზედა კერპი არმაზისი ერქუა მთასა მას ქართლი, და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუამდე სპერისა.

შემდგომად ამისსა ამან-ვე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ

ჰქვან სამშვილდე. და კუაღად აღაშენა მტურის-ციხე, რომელსა აწ ჰქვან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამონდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები ესე არს:

- პირველსა მცხეთოსი,
- მეორესა გარდაბოსი,
- მესამესა კახოსი,
- მეოთხესა კუხოსი,
- მეხუთესა გაჩიოსი.

ესე ხუთნივე იყვნეს გმირნი. არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ. მოკუდა ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა აწ ეწოდების არმაზი. და შემდგომად ამისსა ცოლმან მისმან აღაშენა დედა-ციხე (სავარაუდოდ, დედა-ციხე ერქვა საფორტიფიკაციო, სამხედრო-საინჟინრო ნაგებობათა და სიმაგრეთა სისტემას დიდნაურის ნაქალაქარში, შირაქის ველზე, ამჟამინდელი დედოფლისწყაროს მუნიციპალიტეტში, რომელიც ახლოა იორ-ალაზნის შესართავთან, სადაც კახეთსა და კუხეთს ემიჯნებოდა ჰერეთი, მას ათარიღებენ ძვ. წ. მე-2 ათასწლეულით).

და მანვე აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვან რუსთავი, და განყვნა ცოლმან ქართლოსისმან ხუთნი-ვე იგი გმირნი, შვილნი მისნი,“ – წერს „ქართლის ცხოვრება“.

მოგვიანებით, ძვ. წ. 180 წლისათვის ჩამოყალიბდა „დიდი არმენია“. მისმა მეფეებმა დაიპყრეს იბერიელთა ოლქები – პარიადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა – სტრაბონის ცნობით. ამ დროს ქართული ოლქები, რომელთაც გუგარქს და გარდმანს უწოდებენ, ან მათი ნაწილი სომხების ხელში უნდა გადასულიყო.

ამ შთანთქმის ანუ დაპყრობის შემდეგაც ამ მხარეების ხალხი კვლავ ქართული იყო, ოღონდ არმენიზაციის უღელქვეშ, ერთ პერიოდში კი – ალბანიზაციის ქვეშ.

აქედან კარგად ჩანს, რომ ქართველთა ეთნოგენეზი გარდაბნის საერისთავოს ტერიტორიაზე (შემდგომში ქართველთა ველად წოდებული ტერიტორია) მიმდინარეობდა.

საეკლესიო იურისდიქცია შაქის ჰერეთში

მე-9 საუკუნის 40-იან წლებიდან, მხედართმთავარ ხალილ ისიდის ძე არაბიელის ლაშქრობის შედეგად, სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან ვიდრე გავაზის ხაზამდე შევიდა არაბების უერთგულესი მომხრე შაქის სამეფოს, ანუ ჰერეთის შემადგენლობაში, ასევე დარჩა ვიდრე თითქმის თბილისის არაბთაგან გათავისუფლებამდე, ანუ ორი საუკუნე.

ეს ფაქტი, ანუ კახეთის საზღვრის დამცრობა, სამხრეთ კახეთის მიწების მიტაცება ჰერეთის, უფრო ზუსტად კი, არცაზისა და შემდგომ ფარისოსის სომხური ერთეულების მიერ, იმთავითვე მიუღებელი იყო ქართული სამყაროსათვის, აფხაზთა მეფეებიც კი იბრძოდნენ კახეთის ისტორიული მიწების დასაბრუნებლად.

ამის შემდეგ თანდათანობით კახეთმა დაიბრუნა თავისი ისტორიული საზღვარი გიშისწყალზე და ალიჯანჩაიზე. საბოლოოდ, როგორც ითქვა, კახეთის სამეფოს ძველი საზღვარი აღდგა.

საუკუნეთა მანძილზე, ვიდრე მე-17 საუკუნემდე, კახეთის სამეფოს საზღვარი გიშისწყალთან ახლოს მდ. ალიჯანჩაიზე გადიოდა.

სამხრეთ კახეთის დაპყრობის მიუხედავად საქართველოს ეკლესიამ შეძლო თავისი იურისდიქციის შენარჩუნება მთელ ისტორიულ კახეთზე, ხოლო მე-10 საუკუნეში, იმის შემდეგ, რაც შაქის ოლქის, ანუ ჰერეთის მოსახლეობა გათავისუფლდა სომხურ-მონოფიზიტური საეკლესიო უღლისაგან, ჰერეთი დაუბრუნდა მართლმადიდებლობას, ანუ დედა-ქართული ეკლესიის წიაღს წმიდა დინარა დედოფლის დროს (იხ.ქვემოთ).

რაც შეეხება ალბანეთის საკათალიკოსოს, ხალილ ისიდის ძესთან ომების ეპოქაში, ანუ სამხრეთ კახეთის მიტაცების დროს, ის უკვე დიდი ხნის გაუქმებული იყო სომხური ეკლესიის მიერ არაბთა ხელშეწყობით, რაზეც გამოწველივით წერს მოვსეს კალანკატუაცი, ხოლო მის ადგილზე შექმნილი სომხური

სამიტროპოლიტო ოლქი, იგივე „აღბანეთის საკათალიკოსო“, მხოლოდ სომხური საპატრიარქოს ნაწილი იყო.

აღბანეთის ეროვნული საკათალიკოსო უკვე გაუქმებული იყო მე-7 საუკუნის ბოლოდან (სხვა ცნობით, მე-8 ს-ის დასაწყისში).

მისი ავტოკეფალია სომხურმა ეკლესიამ, მოვსეს კალანკატუაცის თქმით, გააუქმა 699 წელს და უშუალოდ მიუერთა სომხურ ეკლესიას. ამავე დროს, გაუქმდა აღბანურენოვანი ღვთისმსახურება, ხოლო აღბანეთის ბოლო ავტოკეფალური კათალიკოს ნერესის აღბანურენოვანი წიგნები მდინარე ტრტუში (ტერტერში) გადაყარეს მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით –

„А все книги гнусного Нерсеса, полные ереси, собрав в сундуки, [велел] бросить в реку Трту, в местности, называемой Бердакур, там, где он проводил лето“.
<http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/text31.phtml?id>

საერთოდ, აღბანეთის საკათალიკოსომ ძალზე მცირე ხნით იარსება, სულ ორიოდე საუკუნე, თუმცა აღბანელების ენაზე თარგმნილი იყო წმიდა წერილი, მაგრამ არა საერთო სალიტურატურო ენაზე, არამედ დიალექტზე. ამის მიზეზი იყო ის, რომ აღბანეთის 26-მა ტომმა გაქრისტიანების მიუხედავად ვერ შეძლო ერთიანი საეკლესიო-სალიტურატურო ენის ჩამოყალიბება, ამიტომ მიჩნეულია, რომ წმიდა წერილი ჯერ გარგარელთა ენაზე ითარგმნა, შემდეგ კი უტიელთა ენაზე, თუმცა ეს მხოლოდ ვარაუდია, რადგანაც აღბანური ენა მკვდარი ენაა, მის დიალექტებთან ერთად.

ყოველ შემთხვევაში, აღბანური ენის გამოყენება საეკლესიო მსახურებისათვის, მოვსეს კალანკატუაცის სიტყვით, შეწყდა 699 წლის შემდეგ, როცა ის მიიერთა სომხურმა ეკლესიამ.

ამჟამად მიჩნეულია, რომ აღბანეთის ეკლესიამ ავტოკეფალია დაკარგა 699–705 წლებში, როდესაც სომხურმა ეკლესიამ არაბთა დახმარებით ის უკანონოდ გააუქმა ბარდავის საეკლესიო კრების განჩინებით.

შესაბამისად, ხალილ ისიდის ძის დროს, მე-9 საუკუნეში, ანუ კახეთ-ჰერეთის საზღვრების ცვლილების ეპოქაში, აღბანეთის საკათალიკოსო უკვე აღარ არსებობდა და მისი გაუქმების დროიდან თითქმის ორი საუკუნე იყო გასული.

ამასთან დაკავშირებით, თუკი აღბანური ეკლესია მე-8 საუკუნის დასაწყისიდან უკვე აღარ არსებობდა, რატომ მიიჩნევა, საყოველთაოდ რომ, თითქოსდა, აღბანური ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა ვრცელი მიწა-წყალი ბოდბე-გურჯაან-საინგილოს ჩათვლით, მაგალითად, „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიის“ ამ რუკის მიხედვით, სადაც აღბანეთის საზღვარი თბილისამდეა მოტანილი, ხოლო ბოდბე, დავითგარეჯა და გურჯაანი მის შემადგენლობაშია?

უფრო მეტიც, არის საერთაშორისო თვალსაზრისი, რომ თითქოსდა, მე-12 საუკუნეში, საქართველოს სამეფოს აყვავების პერიოდშიც კი, აღბანური საეკლესიო ცხოვრების ცენტრი იყო კახი-ზაქათალას ოლქი, ანუ საინგილო. მაგალითად, ამის შესახებ დისერტაცია დაიცვა მოსკოვის სასულიერო აკადემიაში ერთ-ერთმა მეცნიერმა. მისი ნაშრომი აღბანეთის საკათალიკოსოს შესახებ თავის ვებგვერდზე გამოაქვეყნა ბაქოს რუსულმა ეპარქიამ, აქ ნათქვამია აღბანეთის ეკლესიის შესახებ შემდეგი – „центрами церковной жизни были Арцах (XI век) и Кахи-Закаталы (XII век)“.
http://baku.eparhia.ru/history/albania/after_viii_centure/.

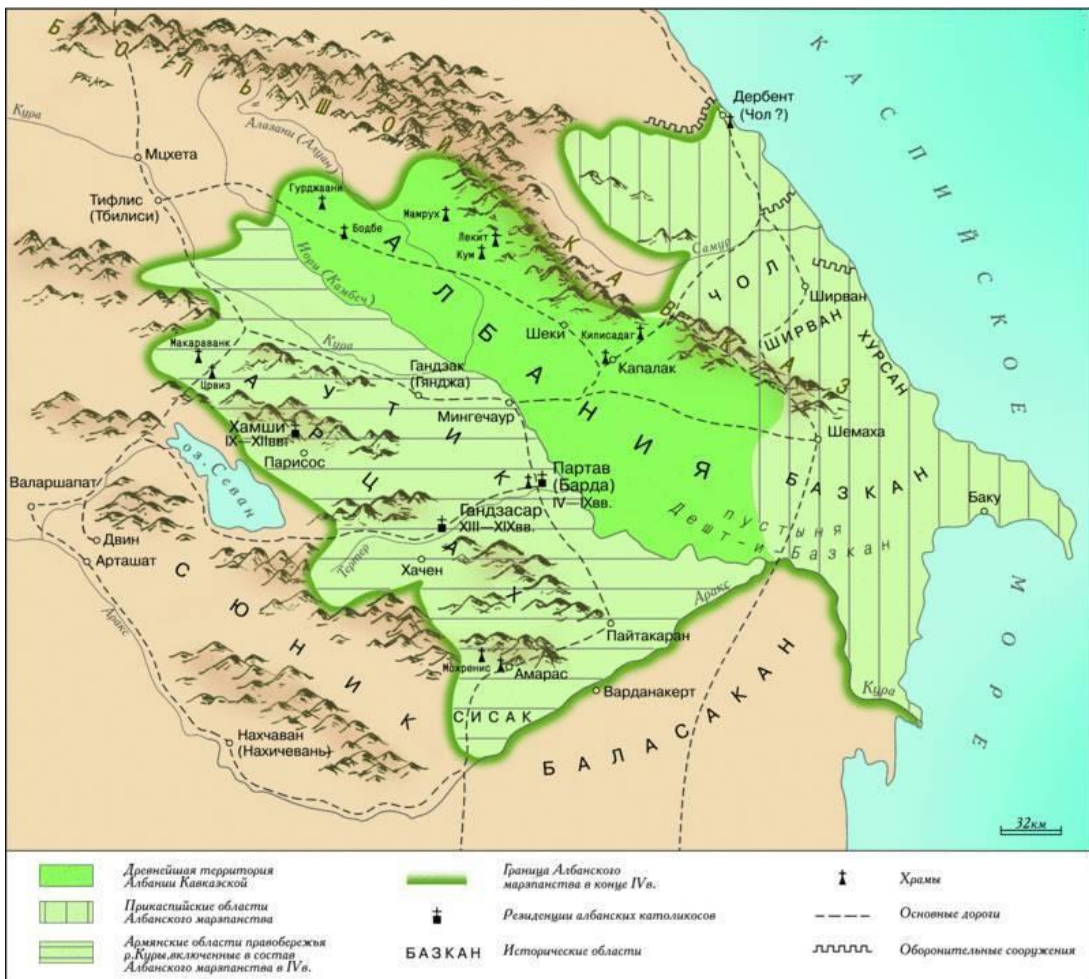
ესაა არასწორი მტკიცება, საერთოდ შეუძლებელია კახეთის ეს ისტორიული ოლქი, ანუ კახი-ზაქათალა, აღბანური ეკლესიის იურისდიქციაში ყოფილიყო მე-12 და შემდგომ საუკუნეებში, თუნდაც იმის გამო, რომ აღბანეთის ავტოკეფალური ეკლესია, როგორც აღინიშნა, გაუქმდა მე-7 ს-ის ბოლოსა და მე-8 საუკუნის პირველ წლებში, ის შეიერთა სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ, ვითარცა სომხური ეკლესიის ერთ-ერთი სამიტროპოლიტო ოლქი, რომელშიც ღვთისმსახურებისას გამოიყენებდა მხოლოდ სომხური ენა. მაშასადამე, თუკი კახი-ზაქათალას ოლქს აღბანური ეკლესია მოიცავდა, ეს

ნიშნავს, რომ კახი-ზაქათალა ყოფილა სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში და შესაბამისად, ის ამ ოლქში ემსახურებოდა მონოფიზიტურ მრევლს. მაგრამ, ცხადია, რომ თუნდაც დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროს, მე-12 საუკუნეში და შემდგომ, ამ ოლქში ცხოვრებდნენ მართლმადიდებლები. ამჟამინდელი საინგილოს მოსახლეობა (ანუ ე.წ. აჟამინდელი ინგილოები) კახელებად იწოდებოდა, საინგილო ანუ კახეთის „გაღმა მხარი“ შედიოდა კახეთის შემადგენლობაში, ვიდრე მე-17 საუკუნემდე, როცა ის შაჰ აბასმა მიიტაცა და სამართავად გადასცა დაღესტნელ მუსლიმანებს.

VIII–IX საუკუნეებში კახეთი მართლმადიდებლობისათვის, ანუ დიოფიზიტური სარწმუნოების დასაცავად ებრძოდა არაბებს ქორეპისკოპოსების, სასულიერო პირების მეთაურობით, ქორეპისკოპოსები, თავდაპირველად, ვითარცა სასულიერო პირები მცხეთის პატრიარქს ექვემდებარებოდნენ საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში.

ანუ მტკიცება იმისა, რომ კახი-ზაქათალას მოსახლეობა მე-12 საუკუნეში იყო „ალბანეთის“, ანუ მონოფიზიტური სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში, ნიშნავს, რომ თითქოსდა, აქაური ხალხი და იქ არსებული დიდებული ეკლესია-მონასტრები მონოფიზიტურ-სომხური იყო, რაც არის სიცრუე.

აღსანიშნავია, რომ თვით საქართველოს შიდა საეკლესიო-სამართლის საბუთების თანახმად, არა თუ კახეთი, არამედ შაქის ოლქი, მთელი აღბანეთი და მასთან ერთად ჩრდილო კავკასიაც საქართველოს ეკლესიის კანონიკური იურისდიქციის ქვეშ ტერიტორიად მიიჩნია მსოფლიო საეკლესიო კრებამ მე-7 საუკუნის ბოლოს. ქართული საბუთების სისწორეს მიუთითებენ მოღწეული არქეოლოგიური ნაშთები. მართლაც, კავკასიაში, მის სამხრეთ და ჩრდილო ნაწილში, ამჟამინდელი დაღესტნის, აზერბაიჯანის, სომხეთისა და თურქეთის ჩათვლით უამრავი ქართული საეკლესიო არქეოლოგიური ნაშთებია ამ საუკუნეებისა.

ამ უვრცელეს მიწა-წყალზე (ამჟამინდელი დაღესტნის, აზერბაიჯანის, სომხეთისა და სასაზღვრო თურქეთში) ქართული ეპარქიებისა და ეკლესია-მონასტრების დაარსების უფლებას იძლეოდა მსოფლიო საეკლესიო სამართალი, რის შესახებაც მიუთითებენ მოღწეული წყაროები. ერთ-ერთი საეკლესიო სამართლის საბუთი წერს, რომ საქართველოს ეკლესიისათვის საპატრიარქო ღირსება მიუნიჭებია მე-6 მსოფლიო საეკლესიო კრებას და მთელი მართლმადიდებლური კავკასია მიუთვლია მის იურისდიქციაში – „მეექვსე კრებაში (კონსტანტინე პოგონატისა და კიდევ კონსტანტინეს და სხვათა, ანტიოქიის კრებაშიც), მიუციათ სამწყსოდ და ხელქვეშ ტვილისი, ზემო და ქვემო ქართლი, კახეთი, აფგანია, შაქისი, შირვანი დარუბანდის ზღვამდე... ჩილდირი, რომელ არს პალაკაციო და იმისი გარეშამო ანისი, იმისი გარეშამო ...არზრუმისა და საქართველოს სამზღვარს იქით...“ <https://ru.scribd.com/document/386787164/1524>

როგორც აღინიშნა, VII–VIII საუკუნეებში საქართველომ შეძლო თავისი ეკლესიისა და სარწმუნოების დაცვა, მაშინ, როცა ამ ეპოქაში არაბთა მიერ ალბანეთის ეკლესიის ავტოკეფალია გაუქმდა და ის სომხური ეკლესიის ნაწილად გადაიქცა.

ამჟამად, როდესაც საერთაშორისო ასპარეზზე ალბანეთის კულტურულ-ისტორიული მემკვიდრეობის საკითხი იდეოლოგიური ბრძოლის იარაღად ქცეული და ამ იდეოლოგიურ ომში ქართული მხარე საკუთარ ისტორიას არასწორად წარმოადგენს, საჭიროა ძიებანი რეალური და ობიექტური ისტორიის დასადგენად. საფრთხე ემუქრება საქართველოსა და მისი ეკლესიის მთლიანობას, ამასთანავე, კახეთ-საინგილოში მცხოვრებთ ეჭვი უჩნდებათ თავიანთი ეთნოწარსულის მიმართ, რაც საყურადღებოა.

რამდენიმე ცნობა საჰლ სმბატიანის ანუ საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანის შესახებ

საქართველოში ჰერეთის მეფედ წოდებული საჰლ სმბატიანი, რომელსაც არაბები საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანს უწოდებდნენ, მიიჩნევა სომეხ დიდებულად, რომელიც შაქთან ერთად თავის ძალაუფლებას ავრცელებდა რანსა და არცახზე. ის მართავდა 821–854 წლებში. მან 840-იან წლებში დაიპყრო სამხრეთ კახეთი გიშისწყლიდან გავაზის ხაზამდე და მიუერთა თავის სამეფოს.

შექის სამეფო, ისტორიულ ჰერეთთან ერთად, მოიცავდა ასევე, ვრცელ მიწებს ამჟამინდელი ყარაბაღიდან ამჟამინდელი ბარდა-განჯის რეგიონის ჩათვლით, ანუ რანსა და არცახს, რომელთაც შემდეგ, როგორც ითქვა, სამხრეთ კახეთი დაემბტა.

შექის სამეფოს, ტრაფარეტის შესაბამისად, ტრადიციულად, უწოდებდნენ ალბანეთს, თუმცა ეთნიკური ალბანეთი შექის სამეფოს ჩამოყალიბების დროისათვის უკვე გამქრალი იყო ისტორიიდან.

ქართველები ტერმინს „ალბანეთი“ არც ხმარობდნენ და მის ნაცვლად სახელ „ჰერეთს“ იყენებდნენ.

საქმე ისაა, რომ შექის სამეფოს მკვიდრებად (გიშისწყლიდან აღსუამდე) ქართულ სამყაროს მიანდა ჰერების ქართული ტომი. ისტორიულად, ჰერების ქართული ტომი ცხოვრობდა ალბანეთის დასავლეთ ნაწილში გიშისწყლიდან ვიდრე თეთრწყლამდე (აღსუამდე), ამიტომ მათ ქვეყანას ჰერეთს უწოდებდნენ.

ასევე, რადგანაც ჰერეთი ალბანეთის ნაწილი იყო, მისი სახელის მიხედვით, ქართველები მთელ ალბანეთს (ტერიტორიას გიშისწყლიდან კასპიის ზღვამდე) ჰერეთს უწოდებდნენ.

როგორც ითქვა, ალბანეთი, როცა ის არსებობდა, მოიცავდა მიწა-წყალს გიშისწყლიდან (ანდა მდ. ალიჯანჩაიდან) ვიდრე კასპიის ზღვამდე. ის დასახლებული იყო სხვადასხვაენოვანი 26 განსხვავებული ტომით, მათ შორის ასევე იყვნენ ალბანეთში მცხოვრები ქართულენოვანი ტომები, რომელთაც ქართველები ჰერებს უწოდებდნენ.

ალბანეთში მცხოვრები ქართული „ჰერების“ ტომი იბერიის საზღვართან (შემდგომ შაქის ოლქში) ცხოვრობდა, თუმცა მის ხელისუფლებაში უცხოელები ბატონობდნენ, კერძოდ, ის (შაქის ოლქი) ჯერ კიდევ არჩილ მეფეს გადაუცია არმენიიდან ჩამოსული დიდებულებისათვის, რომელნიც იყვნენ მონოფიზიტები, ანუ სომხური ქრისტიანობის აღმსარებლები.

აღნიშნული მდინარე გიშისწყალი ერთმანეთისაგან საზღვრავდა იბერიასა და ალბანეთს, შემდეგ კი შაქის (შექის) სამეფოსა და კახეთის საქორეპისკოპოსოს.

ჩვენ სხვა შრომაში, როგორც აღვნიშნეთ, გამოკვლეული გვაქვს, რომ ის მდინარე, რომელიც პლინიუსის ცნობით ერთმანეთისაგან ყოფდა იბერიასა და ალ-

ბანეთს, იყო არა ალაზნის მთავარი ტოტი მთელს მის სიგრძეზე, არამედ ალაზნის ყველაზე უმთავრესი შენაკადი გიშისწყალი, რომელიც იერთებს ალაზნის მთავარ ტოტს და იქვე, ვაკეზე უერთდება მდინარე მტკვარს.

ამ მდინარეს, გიშისწყალს, რომელსაც სათავე აქვს კავკასიის მთებში, შექთან ახლოს, ალაზნთან გაერთიანების შემდეგ, პლინიუს უფროსი უწოდებდა ოკაზანს.

იქვე, ძალზე ახლოს, გაედინება ალიჯანჩაი, რომელიც ასევე შექის მთებში იღებს სათავეს და იორ-ალაზნის შესართავთან ახლოს ვაკეზე მტკვარს უერთდება, აღსანიშნავია, რომ მე-17 საუკუნემდეც კი ალიჯანჩაისა და გიშისწყალზე გადიოდა კახეთის სამეფოს საზღვარი.

რაც შეეხება ჰერებს, მათი სამკვიდრებელი მიწა-წყალი მოქცეული იყო ქალაქ შექსა (შაქსა) და მდინარე თეთრწყალს (აღსუს) შორის. ამ ჰერებზე გაბატონდა მე-8 საუკუნეში სომხეთიდან გადმოსული დიდებული, მისმა შთამომავლებმა შექმნეს შექის სამეფო, მათ, მე-9 საუკუნეში, არაბების დახმარებით, მიიტაცეს არანისა და არცახის მიწები და, რაც ჩვენთვის მნიშვნელოვანია, საპლ იბნ სუნბატ არმანმა, არაბი სარდლის ხალილ ისიდის ძე არაბიელის შემწევობით 840-იანი წლებისათვის დაიპყრო სამხრეთ კახეთის მიწებიც. აი, ამის გამო მე-9 ს-ის შემდეგ ერთ პერიოდში, დაპყრობილ სამხრეთ კახეთს ჰერეთი დაერქვა.

ჰერების ძველ ისტორიასთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც ითქვა, ეს ქართული (ქართულენოვანი) ტომი ცხოვრობდა ალბანეთში, გიშისწყლიდან ვიდრე აღსუამდე, თვითონ ალბანეთი გაცილებით ვრცელ მიწა-წყალს მოიცავდა, ვიდრე კასპიის ზღვამდე.

ალბანეთის სამეფო დაეცა და გაქრა მე-7 საუკუნისათვის, მისი ტომებიც გაქრნენ, გარდა ჰერებისა.

ჰერები აღმოჩნდა მხნე ტომი, მათ ამ უმძიმეს დროს შეძლეს ქართული იდენტობის შენარჩუნება, რაც მე-10 საუკუნეში დინარა დედოფლისა და მისი შვილის იშხანიკის დროს გამოჩნდა, მაგრამ იქა-

მდე, არაბების დროს, ჰერები სომხურენოვანი საეკლესიო და საერო ადმინისტრაციის უღელქვეშ იმყოფებოდნენ.

მიუხედავად სომხურ ეკლესიურ-მონოფიზიტური უღელქვეშ ყოფნისა, ჰერებმა მაინც შეძლეს საოჯახო (საშინაო) ქართულენოვნების შენარჩუნება, ეს კი მყარი საფუძველი გახდა იმისა, რომ ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე ჰერეთის დედოფალ დინარას დროს თავი დაიხსნეს სომხურ-მონოფიზიტური ეკლესიისაგან და დაუბრუნდნენ დედაქართული ეკლესიის წიაღს.

მაგრამ ეს მოხდა მე-10 საუკუნეში.

იქამდე, მე-9 საუკუნეში კი, პირიქით, შაქის სომეხი მეფეების აგრესიის შედეგად მიტაცებული იქნა კახეთის ერთი ნაწილი, ვიდრე გავაზამდე.

კერძოდ, კახეთის სამეფოს სამხრეთი ნაწილი, ვიდრე გავაზამდე შაქის ჰერეთის სამეფოს ხელში აღმოჩნდა

შაქის სამეფოს კი ქართველები, როგორც აღინიშნა, ჰერეთს უწოდებდნენ. შაქისა ანუ შექის სამეფო, როგორც ითქვა, იმ დროს ძლიერი პოლიტიკური ერთეული იყო, როგორც ითქვა, მოიცავდა რანსა და არცახს, ანუ ამჟამინდელ მთიან ყარაბაღსა და განჯა-ბარდას ოლქს.

მაშასადამე, თუ ჩვენ დავსვამთ კითხვას, თუ რატომ ეწოდებოდა სამხრეთ კახეთს გარკვეულ ეპოქაში ჰერეთი? განმეორებით გუპასუხებთ, იმის გამო, რომ სამხრეთ კახეთი დაიპყრო არაბთაგან გაძლიერებულმა ჰერეთის სამეფომ.

როგორც ითქვა, 840-იანი წლების დასაწყისში არაბთა სარდალმა ხალილ ისიდის ძემ ჰერეთის გავლით გადალახა კახეთის სასაზღვრო მდინარე გიშისწყალი და შეიჭრა კახეთში. მან სოფელ გავაზამდე დაიპყრო სამხრეთ კახეთი და აქ მისი წინსვლა შეაჩერა კახთა ქორეპისკოპოსმა. კახ-წანარების, ანუ გარდაბნელების ლაშქარი შეებრძოლა მტერს და დაამარცხა.

არაბთა ჯარმა წინსვლა შეწყვიტა, მაგრამ კახეთს ჩამოაშორეს გავაზის სამხრეთით მიწა-წყალი და ის არაბებმა სამართავდ გადასცეს შაქის, ანუ ჰერეთის

მმართველს საჰლ სუმბატის ძეს, ანუ საჰლ სმბატიანს.

მას იმ წლებში დიდად აფასებდნენ არაბები, მან ერთი-ორი წლით ადრე, 838 წელს დაატყვევა არაბების უდიდესი მტერი ბაბეკი, ირანის აჯანყების მეთაური და ის დასასჯელად ხალიფას გადასცა, რისთვისაც ჯილდოდ მიიღო „არანის მეფის“, ანუ ალბანეთის მეფის ტიტული და 1 მილიონი დინარი. ასევე სამართავად დიდი ტერიტორიები, მათ შორის სამხრეთ კახეთი, გავაზი, ორჭობი და სხვა. ეს ჩანს მოვსეს კალანკატუაცის ცნობიდან, რომ საჰლ ალ-არმანს იბნ სუმბატს ანუ საჰლ სმბატიანს არაბებმა უბოძეს არა მხოლოდ ალანთა მეფის ტიტული, არამედ ასევე უფლება, რომ „სამეფო ძალაუფლებით ემართა არმენია, ივერია და ალუანქი (ალბანეთი)“

http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/frame_txt11.htm

არაბების თვალსაზრისით, საჰლ სმბატიანს კანონიერად გადაეცა კახეთის მიწები, რადგანაც ხალიფამ მიანიჭა უფლება ივერიის მართვისა, კახეთს ივერია ეწოდებოდა დანარჩენ ქართულ მიწებთან ერთად. ივერიის დაპყრობის უფლება საჰლ სმბატიანმა, ანუ შაქის მეფემ მიიღო ხალიფასაგან ბაბეკის დალატის სანაცვლოდ.

რადგანაც, მოვსეს კალანკატუაცი ვერს: „ამის სანაცვლოდ არაბთა წინაშე დამსახურებისათვის სახალიფოს კარიდან მიიღო დიდი ჯილდო; უფლება სამეფო ძალაუფლებით ემართა არმენია, ივერია და ალუანქი (ალბანეთი)“. და, როგორც ითქვა, ერთი მილიონი დირჰემი. http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/frame_txt11.htm

ბაბეკის დაპატიმრება ასე მოხდა, ირანისა და მიმდებარე ქვეყნების საერთო-სახალხო აჯანყების მეთაური, დამარცხების შემდეგ ცდილობდა ბიზანტიისაგან დახმარების მიღებას და ამისათვის თავისი ოჯახით (ძმით, დედითა და ცოლით) გაემგზავრა ბიზანტიაში, გზად მას არმენია უნდა გაეგლო, შევიდა არცაზში, რომლის მთავარი იყო ჰერეთის

გამგებელი საჰლ სმბატიანი ანუ „საჰლ იბნ სუნბატ ალ-არმანი“, მოტყუებით მიენდო მას, რომელმაც ის დალატით დააპატიმრა მეგობრული გართობა-ნადირობის დროს და გადასცა არაბ ხელისუფალს.

არაბთა ხელისუფლებისათვის ეს იყო უდიდესი გამარჯვება. იქამდე, ბაბეკის მოჯანყეთა გამო, სახალიფო იღვარეალური საშიშროების წინაშე, რომ დაკარგავდა ირანსა და აღმოსავლეთს. ეს საშიშროება სახალიფოს აარიდა საჰლ ალ-არმენმა, ჰერეთ-რან-არცაზის გამგებელმა. მადლიერმა ხალიფამ მას არმენია-ივერია-არანის მეფის წოდება მიანიჭა.

როგორც აღინიშნა, მოვსეს კალანკატუაცი წერს: «И в том же году тот же князь Сахли, сын Смба́та, взял в плен истребляющего людей и опустошителя стран смутьяна Бабана, зверя кровожадного, и отдал его в руки ами́рму́мина. А за услуги он получил от двора доброе вознаграждение: право царской властью управлять Арменией, Иверией и Алуанком».

http://www.vostlit.info/Texts/rus5/Kalank/frame_txt11.htm

მართალია, მადლიერმა სახალიფომ საჰლ სმბატიანს (საჰლ ალ-არმანს) მიანიჭა მათ შორის ივერიის მეფის წოდება (ის იწოდა არმენიის, რანისა და ივერიის მეფედ), მოვსეს კალანკატუაცის ცნობით, 839 წელს, მაგრამ, როგორც უკვე აღინიშნა, ამ ბრძანებას ესაჭიროებოდა განხორციელება, ანუ რეალურად ივერიის ერთი ნაწილი მაინც შაქის მმართველის ხელში უნდა აღმოჩენილიყო, შაქის ოლქთან (ჰერეთთან) ყველაზე ახლოს იყო ივერიის ქვეყანა ანუ კახეთი, რომელსაც ჰერეთისაგან ყოფდა გიშისწყალი. მის დასაპყრობად საჰლ სმბატიანს შექში მიუვიდა დიდი არაბული ლაშქარი ხალილ იაზიდის ძე არაბიელის მეთაურობით იმავე 839–841 წელს. ამ ლაშქარმა გადალახა კახეთის საზღვარი გიშისწყლზე, შეიჭრა სამხრეთ კახეთში ვიდრე გავაზამდე, სადაც მისი წინსვლა შეჩერდა.

აქ, გავაზთან, მტრის ლაშქარს დახვდა კახელთა ჯარი ქორეპისკოპოსის სამოელ დონაურის მეთაურობით, ამ ჯა-

რის შემტევ ძალას წარმოადგენდა გარდაბნელთა და წანართა ლაშქარი. გავაზთან დიდ ომში გაიმარჯვეს ქართველებმა დაახლოებით 840-იანი წლების დასაწყისში, მტერი გააქციეს.

მაშასადამე, მტერმა გავაზთან ამ ომის შემდეგ ვეღარ შეძლო გავაზის ზემოთ კახეთის დაპყრობა, მაგრამ გავაზის ქვემოთ, სამხრეთ კახეთი, მათ შორის სტრატეგიული პუნქტები ორჭობი და არეში (არიში, მთისძირი ყვარელთან) შემდგომდროინდელ საინგილოსთან ერთად დროებით მოწყვიტეს კახეთს, ეს მიწა-წყალი, თავისი ციხეებით, დარჩა მტრის გამგებლობაში და გადავიდა ე.წ. შექის ანუ ჰერეთის სამეფოს შემადგენლობაში 200–300 წლის მანძილზე, ამ კახურ მიწებს შემდგომში ჰერეთი უწოდეს, რაც დროებითი მოვლენა იყო, მაგრამ თავისი კვალი დატოვა ისტორიულ გეოგრაფიაში. 1962 წელს მთისძირში აღმოჩენილი არქეოლოგიური არაბული მონეტების განძი ადასტურებს, თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა არაბთა ხელისუფლება კახეთის მიწების დაპყრობას.

გავაზი, სადაც 839 წელს მოხდა დიდი ომი ხალილ იაზიდის ძე არაბიელთან, ამჟამად ახალსოფლის სახელითაა ცნობილი, ყვარელთან, ალაზნის მარცხენა სანაპიროზე.

ამ დროს გავაზთან ომის შესახებ მემატეიანე წერს – „შეებნენ გარდაბნელნი გავაზს და გააქციეს ხალილ“ (მატიანე ქართლისა, 1955).

გავაზის ჩრდილოეთით მდებარე კახეთი გადაურჩა დაპყრობას, სამხრეთ კახეთი კი მტრის ხელში გადავიდა. შესაბამისად, კახეთმა ხალიდისა და საჰლ აღ-არმანის დროს დროებით დაკარგა ტერიტორია გავაზიდან გიშისწყლამდე. ამის მიუხედავად კახეთი უწყვეტად იბრძოდა დაკარგული მიწა-წყლის დასაბრუნებლად.

ეს აღნიშნული ნაწილი ისტორიული კახეთისა გავაზიდან გიშისწყლამდე არაბებმა გადასცეს ჰერეთის მეფეს აღარმანს ანუ საჰლ სმბატეანს და მასაც შესაბამისად, ეწოდა ჰერეთი.

ამის შემდეგ 2–3 საუკუნის მანძილზე საზღვარი კახეთსა და ჰერეთს შორის უკვე გადიოდა არა გიშისწყალზე, არამედ ე. წ. თურდოს ხეზე ვიდრე გავაზამდე.

მას შემდეგ, რაც შაქ-ჰერეთის მეფეს თავისი დიდი ლაშქრით დაეხმარა სარდალი ხალილ იზიდის ძე არაბიელი 840-იანი წლების დასაწყისში, დაიპყრო გავაზის ქვემოთ სამხრეთ კახეთის მიწები და გადასცა შაქის (ჰერეთის) მონოფიზიტ მეფეს კახეთის საზღვრები დაემცრო, მაგრამ ამ დიდ დანაკარგს არ ურიგდებოდა ქართული სამყარო და თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ დაიწყო განმანთავისუფლებელი ომი შაქის სამეფოსაგან კახეთის მიწების გასათავისუფლებლად.

მე-10 საუკუნეში კახეთის ქორეპისკოპოსმა კვირიკე I-მა დახმარება თხოვა აფხაზთა მეფეს კონსტანტინე III-ს, მათმა გაერთიანებულმა ლაშქარმა არიშთან, გავაზთან და ვეჯინთან შეუტია შაქის მეფეს ადარნასე პატრიკს (არაბულად ბატრაკი, ანუ მეფე), კახეთმა დაიბრუნა დაკარგული მიწები და აღნიშნულ ციხეებს უკვე ისინი აკონტროლებდნენ, მაგრამ მალე გაუარესდა კახეთის სამთავროს საგარეო მდგომარეობა და კახეთმა კვლავ დაკარგა აღნიშნული ციხეები. ისინი გვაზიდან ვიდრე გიშისწყლამდე ტერიტორიასთან ერთად კვლავ აღმოჩნდა შაქის, ანუ ქართულად ჰერეთის მეფეების ხელში.

ისტორიული გეოგრაფიისათვის ეს ნიშნავს, რომ სამხრეთ კახეთს კვლავ ჰერეთს უწოდებდნენ.

მიუხედავად იმისა, რომ სამხრეთ კახეთი შაქის მონოფიზიტი მეფეების ხელში იყო, მოღწეული წყაროების თანახმად, აქ კვლავ მცხეთის საკათალიკოსო ახორციელებდა თავის იურისდიქციას, მაგალითად, მე-9 საუკუნეში, აღნიშნული აგრესიის მიუხედავად არაბული ძალების მხრიდან, გავაზი კვლავ საქართველოს ეკლესიას განეკუთვნებოდა, რასაც მიუთითებს დიდებულ ფაუნელის სიგელი, რომლითაც მან გავაზი მიჰყიდა შიომღვიმის მონასტერს. ამ სიგელს შემდგომაც ადასტურებდნენ საქართველოს მეფეები.

არაბი ისტორიკოსი ტაბარის ცნობით – ბაბექის დატყვევების შემდეგ არაბმა სარდალმა აფშინმა საჰლ იბნ სუმბატს ხალიფასაგან გადასცა ერთი მილიონი დინარი თანხა, ძვირფასქვებიანი სარტყელი და ასევე პატრიკის (მეფის) გვირგვინი – „поручил Сахли ибн Сумбату миллион дирхам денег, пояс украшенный драгоценными камнями, а также корону патрика“.

<https://alpan365.ru/biblioteka/istoriya-online/istoriya-lezginского-naroda/politicheskaya-istoriya-lezginoyazychnyx-narodov-ix-v-n-e/>

მოესეს კალანკატუაცის ცნობით, ხალიფამ საჰლ სმბატის მიახლოება მეფის წოდებით ემართა არმენია, ივერია და ალბანეთი, ალბანეთს უწოდებდნენ რანსა და შაქის რეგიონს, ქართველები კი – ჰერეთს, ასევე ის უკვე იყო არცახის მთავარი, ანუ ალბანეთად წოდებული მიწა-წყალი უკვე იყო მის ხელში, ამიტომაც ოცნებობდა როგორმე განეხორციელებინა არაბებისაგან მისთვის მინიჭებული უფლება, რომ ივერია რეალურად ემართა, ამისათვის მას ესაჭიროებოდა არაბთა დახმარება.

მართლაც, მეფის წოდების მიღებიდან მალევე მას დაეხმარა არბთა სარდალი ხალილ იზიდის ძე არაბიელი (Халид ибн Язид аль-Шайбани), რომელიც ჰერეთის, ანუ შაქის ოლქის გავლით შეიჭრა კახეთში ანუ ივერიაში,

კახეთსა და ჰერეთს შორის საზღვრის (გიშისწყლის) გადალახვის შემდეგ, როგორც ითქვა, ხალილ იზიდის ძემ და, ცხადია, მასთან ერთად საჰლ ალ-არმანმა სმბატისაგან შეძლეს გავაზამდე მიღწევა. სადაც (გავაზთან) ქართველებმა (ანუ კახეთის მთავარმა გრიგოლმა, მთიულთა და წანართა ლაშქარმა) ის დაამარცხა.

ამ მარცხის შემდეგ მისი წინსვლა კახეთის სიღრმეში ვეღარ მოხერხდა, მაგრამ არაბებისა და საჰლ სმბატის ხელქვეშ, ანუ ჰერეთის სამეფოში მოექცა გავაზის ქვემოთ მდებარე სამხრეთ კახეთი გიშისწყლამდე. არაბ სარდალებს რამდენჯერმე დასჭირდათ კახეთში ბრძოლა საჰლ სმბატის მხარდასაჭერად.

სამართველოს საპატრიარქოს იურისდიქცია VII ს-ში კახეთ-ჰერეთის მიმართულებით

მატიანე წერს – „ქრისტეს აქეთ ქნიქმნა კრება მეექვსე [680–681]... ამის კრებისა მიერ ბრძანეს ესრეთ წმიდისა ეკლესიისა საქართველოსთვის რომელ არს წმიდა მცხეთა, რათა იყოს სწორ პატრიოთა ვითარცა წმიდანი სამოციქულო კათოლიკე ეკლესიანი საპატრიარქონი. და იყოს კათოლიკოსი ქართლისა სწორი პატრიარქთა თანა და აკურთხევდეს, მწყსიდეს და განაგებდეს... სამწყსოსა თვისსა ქართლსა გამოღმა-გაღმა კახეთსა, შაქსა, შირვანსა და მიდგმით-წარმოვლით მთისა ადგილისათა სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრამდის, სრულად ოსეთსა და ყოველსა ზემო ქართლსა და სამცხე-საათაბაგოსა“ (ქ.ც., ტ. I, გვ. 233).

[ე.ი. იურისდიქციაში შედის ქართლი, გამოღმა-გაღმა კახეთი, შაქი, შირვანი და მიდგმით-წარმოვლით მთისა ადგილნი (ჩერქეზ-დაღესტანი) სუანეთისა და ჩერქეზის საზღვრებამდე, სრულიად ოსეთი (ჩრდილოკავკასია) და ყოველი ზემო ქართლი სამცხე-საათაბაგო (ე.ი. მიწა-წყალი ტრაპეზუნტამდე ვალაშკერტის ჩათვლით)].

ჰერეთი

ჰერეთია – „ქვეყანა მტკვრისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავითგან, ვიდრე ტყეობამდინ, რომელსაც აწ ჰქვიან გოლგოლა“ (ქ.ც., ტ. I, გვ. 5).

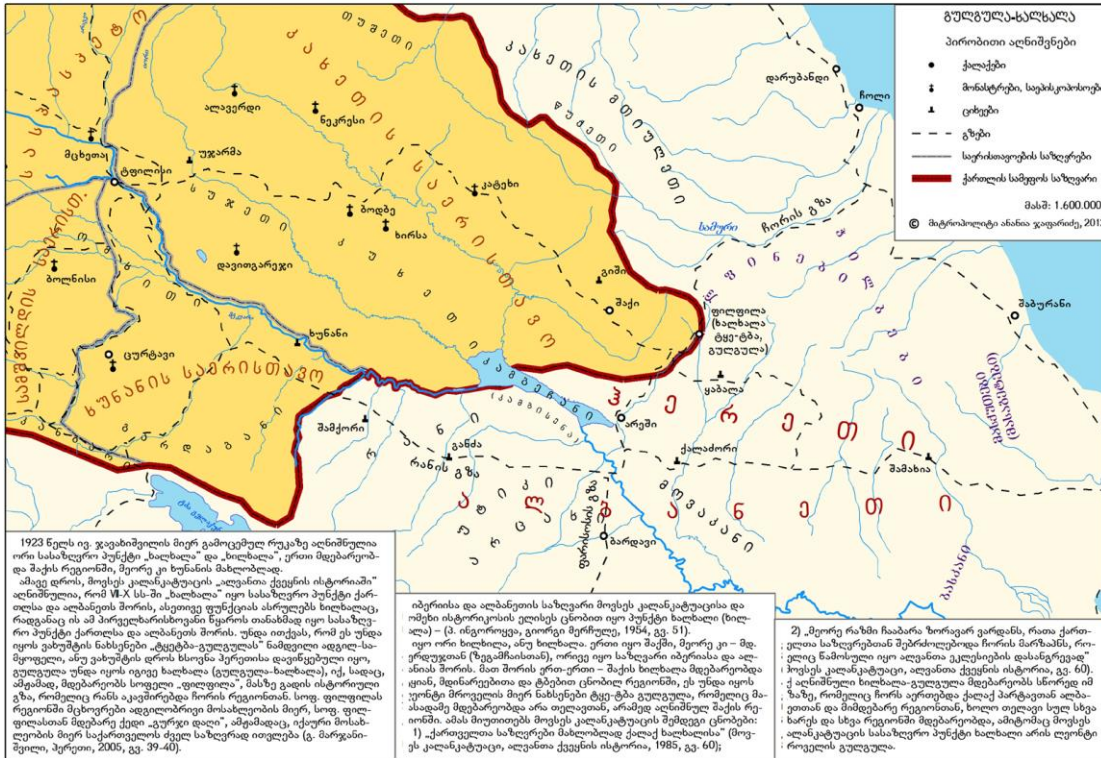
ჰეროსმა – „აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრებელთა შორის ორთავე ალაზანთა და უწოდა სახელი თვისი – ჰერეთიც და აწ ჰქვიან ხორანთა“ (ქ.ც., ტ. I, გვ. 5).

„მცირე ალაზნის თავი“ უნდა იყოს „შესაკრებელი ორთავე ალაზანთა“, ანუ იორ-ალაზნის შესართავი, აქედან ტყეობამდე, რომელსაც, როგორც ითქვა, ამჟამად ფილფილა ეწოდება, ხოლო ძველად გოლგოლა ერქვა, გადიოდა ჰერეთის აღმოსავლეთი საზღვარი, ჰერეთის სამხრეთ საზღვრის შესახებ წყარო წერს – „მტკვრისა ჩრდილოთ“, ანუ ჰერეთის სამხრეთი საზღვარია მტკვარი.

V-VII სს.

№ 51

მაშასადამე, ჰერეთი ერქვა შემდგომ-დროინდელ შაქ-ყაბალას რეგიონს მტკვარ-ალაზნის შესართავიდან მტკვარ-არაქსის შესართავამდე. აქ მტკვარს მარცხენა მხრიდან უერთდება მდინარე „თეთრწყ-ლები“, რომელსაც ამჟამად „აღსუ“ ჰქვია, იქ ამჟამადაცაა ქალაქი აღსუ, აქ გადიოდა ჰერეთის აღმოსავლეთი საზღვარი.

შაქ-ყაბალას რეგიონი და რანი შემდგომ საუკუნეებშიც ხშირად ერთიან-დებოდნენ და ერთ პოლიტიკურ ერთეულს ქმნიდნენ. ჩანს, ასევე ყოფილა რანი და შაქი გაერთიანებული V საუკუნეშიც, როცა ქალაქი ცურტავი ჰერეთის ქალაქად ითვლებოდა. როგორც რანი, ისე შაქი – ისტორიული საქართველოს ქვეყნები იყვნენ ზოგჯერ აღმანეთის სახელმწიფოში შემავალნი. მტკვრის იქით, მის მარცხენა სანაპიროზე მდებარე ტერიტორია თეთრ-წყლამდე – ახსუამდე – ქართველთა ისტორიული ტერიტორია რომ იყო ეს ჩანს სტრაბონიდანაც. სტრაბონი წერს – „არ-მენიელეებმა იბერებს წაართვეს შემდეგი

რეგიონები – პარიადრეს კალთები, ხორ-ძენე და გოგარენა – მტკვრის იქით“ (სტრაბონი, XI, 14, 5), ანუ გოგარენა – მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე იყო. ესაა შემდგომი შაქი-ყაბალა ვიდრე შამახიის მთებამდე (მდ. აღსუამდე). აქედან გამომ-დინარე, სხვა ქვეყანა იყო გუგარქი და სხვა გოგარენა.

ტყე-ტბა გულგულა-ხილხალა, რო-გორც ჩვენ თეორიული გამოკვლევებიდან ვახვეწეთ, მდებარეობდა არა თელავთან, არამედ, ქ. ნუხატოს აღმოსავლეთით, რომელსაც 1923 წელს ივ. ჯავახიშვილის რე-დაქტორობით გამოცემულ რუკაზე „ხილ-ხალა“ ეწოდება – ამჟამად მის ადგილზე იმავე ეტიმოლოგიის სახელის მქონე სოფელი – ფილფილა მდებარეობს ახერ-ბაიჯანის ოგუზის (ვართაშენის) რაიონში, ქ. ყაბალა-ყაბალას დასავლეთით.

X საუკუნისათვის ჰერეთი (შემდგომი შაქი და ყაბალას რეგიონი) ძლიერ სამე-ფოდ გადაიქცა და, შესაბამისად, თავისი საზღვრებიც გააფართოვა, ჰერეთის სამე-

ფოს ისტორიული კახეთის საქორეპისკოპოსოსათვის წაურთმეგვია ნეკრესის აღმოსავლეთით მდებარე ზოგიერთი ადგილი, მათ შორის ვეჟინის ციხე (ამიტომაც შემდგომში მის გათავისუფლებას ცდილობდნენ კახელები აფხაზთა მეფეებთან ერთად), ასევე, კატეხის ეკლესია, კაკი და გიში. იქამდე, ეს იქიდან ჩანს, რომ VIII ს-ში, წმ. არჩილ მეფის ცხოვრების მიხედვით, ეს ადგილები კახეთში შედიოდა. (შაქი-ყაბალას ხილხალას გარდა, მეორე ხილხალა, უფრო პატარა პუნქტი მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზეც იყო).

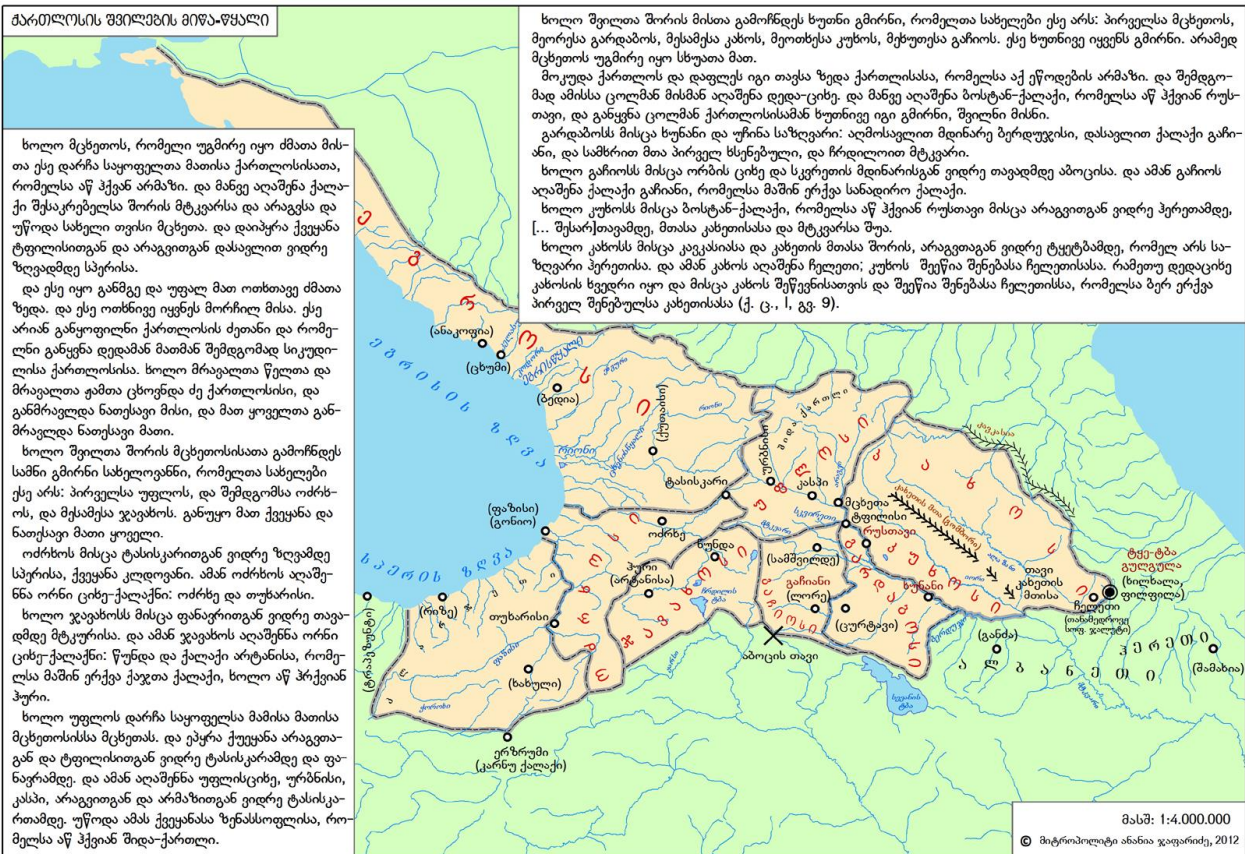
კახეთი

მატიანეთა მიხედვით კახეთი ქართლის სამეფოში შედიოდა და მისი აღმოსავლეთის რეგიონი იყო. ამ რეგიონის (და შესაბამისად, ქართლის სამეფოს) მოსაზღვრედ ჰერეთი მდებარეობდა – ჰერეთი „ქართლის“ მოსაზღვრე იყო.

აქედან გამომდინარე, კახეთი მდებარეობდა ჰერეთსა და შიდა ქართლს შორის, არაგვიდან ჰერეთამდე იყო კახეთის ქვეყანა. ჰერეთის ჩრდილო საზღვარი, როგორც ითქვა, ეწოდებოდა ხაზს გავლებულს იორ-ალაზნის შესართავიდან გოლგოლამდე, ანუ ხილხალამდე (ფილფილა-მდე).

ქრისტესობამდე დაახლოებით II ათასწლეული

№ 3

კახეთში შედიოდა ნეკრესი – „კახეთს ქალაქსა ნელქარისასა, რომელ არს ნეკრეს“ (ქ.ც. I, გვ. 24).

კახეთში იყო „აგჭალა“ და „ლოჭინი“, კახეთის ქალაქი იყო რუსთავი – „რუსთავის ქალაქი“ (საეპისკოპოსო), უჯარმა – ნინოწმიდის საეპისკოპოსო.

ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით – „ლეონტის წიგნში კახეთის საზღვრები არეულია“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, 1983, გვ. 38). მაგრამ, თუ ზემოაღნიშნულ საზღვრებს გავითვალისწინებთ, მაშინ გამართლება ლეონტის ცნობა –

„კუხოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქვია რუსთავი, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, თავამდე მთისა კახეთისასა და მტკვარს შუა, ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთის მთასა შორის, არაგვითგან ტყეტბამდე, რომელ არს საზღვარი ჰერეთისა“ (ქ.ც. I, გვ. 24).

ჩვენ ვთქვით, რომ საზღვარი ჰერეთისა გადიოდა შაქი-ყაბალას ხილხალაფილფილასთან, ეს იყო გოლგოლა, ამ პუნქტიდან იორ-ალაზნის შესართავამდე იდო საზღვარი ჰერეთსა და კახეთის შუა.

შაქი-ყაბალას ხილხალა-გოლგოლა-დან არაგვამდე მიწა იყო კახოსისა, ანუ ისტორიული კახეთი.

კახოსსა და კუხოსს შორის, ანუ კახეთსა და კუხეთს შორის საზღვრები ასე გადანაწილდა – მათ შუა იდო გომბორის ქედი, რომელსაც ლეონტი „კახეთის მთას“ უწოდებს. ამ მთის სამხრეთ მწვერვალს ლეონტისთან ჰქვია „თავი კახეთისა“. ანუ კახეთსა და კუხეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა გომბორის ქედი. ორივეს სამხრეთით იდო ჰერეთი.

კახეთის საზღვარი გადიოდა კავკასიის ქედზე. კახეთიცა და კუხეთიც არაგვიდან იწყებოდა. მდ. იორი კუხეთის მდინარე იყო, ალაზანი – კახეთისა. სამხრეთი საზღვარი, როგორც ითქვა, იდო გოლგოლა-ტყეტბასა და იორ-ალაზნის შესართავიდან გაველებულ ხაზზე. ანუ შაქის ხილხალადან – იორ-ალაზნის შესართავამდე.

„კახეთის მთა“ გომბორის ქედს უწოდებდნენ, ის კახეთსა და კუხეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა.

ამ საზღვრებში კახეთსა და კუხეთს აღიარებდა ძველი ქართული საისტორიო გეოგრაფია ვიდრე XX საუკუნემდე, ვიდრე პატკანოვ-მარის ქართიზაციის თეორიის მომხრეებმა არ შეიტანეს ეჭვი ამ საზღვრებში და ჰერეთის საზღვარი თელავამდე მოიტანეს.

ძველი ქართული საისტორიო გეოგრაფია აღნიშნულ საზღვრებს რომ აღიარებდა XX ს-მდე, ეს ჩანს თვით იაკობ გოგებაშვილის წიგნიდან, რომელშიც ყმაწვილებს უხსნიდა – „ცივ-გომბორის მთა კახეთს ორ ნაწილად ჰყოფს: იქითა, აღმოსავლეთის ნაწილს, „შიგნით კახეთი“ ჰქვია, აქეთას – დასავლეთისას – „გარეთ კახეთი“, უწინდელს დროში პირველს „საკუთრივ კახეთს“ უწოდებდნენ, მეორეს „კუხეთს“ ეძახდნენ. შიგნით კახეთს ალაზანი რწყავს, გარეთ კახეთს იორი,“ – წერდა გოგებაშვილი, რომელიც იმეორებდა ძველი ქართული საისტორიო ისტორიოგრაფიის ათასწლოვან თვალსაზრისს.

როგორც ითქვა, XX ს-ის საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფიამ არ ცნო ეს საზღვარები, მან კახეთის მიწა-წყალი თელავამდე ჰერეთში შეიყვანა, თუმცა, ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, – „კახეთის, კუხეთისა და ჰერეთის საზღვრები ზოგჯერ ერთმანეთში ირევა“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 41).

კახეთ-ჰერეთის საზღვრები ისაზღვრებოდა „იმისდა მიხედვით, თუ რომელი კუთხე ჰეგემონობდა ამა თუ იმ ისტორიულ პერიოდში და თავის საზღვრებს აფართოებდა, მაგალითად, ერთ პერიოდში (IX–X სს.) ჰერეთი – კახეთსაც მოიცავდა, და პირიქით, კახეთში ჰერეთის ნაწილიც შედიოდა“ (იქვე, გვ. 41).

ასეთი მიზეზების გამო „ვახუშტის ჰერეთისა და კახეთის საზღვრების შესახებ მასალები არ ჰქონია“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 41).

წმიდა ნინოს განსასვენებელი ბოღბე, რომელსაც ძველად ბოდი (ბოდინი) ერქვა საბჭოთა ეპოქის ისტორიოგრაფიის მიხედვით ალბანეთში, ანუ ჰერეთში შე-

დიოდა, რადგანაც გულგულას თელავთან ათავსებდნენ.

ამ თვალსაზრისითაა მიღებული ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციის საზღვრების რუკა მოსკოვში დასტამბულ – „პრავოსლავნაია ენციკლოპედიაში“. აულიქ ალბანეთის საზღვრებში შედის ბოდბე, მაშინ, როცა წმიდა ნინოს ცხოვრებისა და „მოქცევაი ქართლისაი“-ს მიხედვით, ბოდბე იყო „ქვეყანა კახეთისა“, ხოლო მეორე ხელნაწერით „ქვეყანა კუხეთისა“ (კოხეთისა, კხოეთისა) და არა ჰერეთისა. ნეკრესი არაა ჰერეთის ქალაქი, არამედ კახეთისა, ამიტომაც გულგულა, რომელიც მის ჩრდილოეთითაა, ცხადია, კახეთს ეკუთვნოდა.

როგორც ითქვა, ჰერეთის სამეფოს X საუკუნისათვის თავისი საზღვრების გაფართოების დროს კახეთის ზოგიერთი მოსაზღვრე სოფელ-ქალაქი მიუერთებია – ლაგოეთი, კატეხის ეკლესია, კაკი და ზიარი (მელქისედეკის სიგელით). პირიქითაც ხდებოდა, როდესაც კახეთი ფართოვდებოდა მისი საზღვრებიც იზრდებოდა – „კახეთი თავის საზღვრებში ზოგჯერ ქსანსაც კი აქცევდა – მუხრანი, ხერკი და ბაზალეთი ამ დროს კახეთად ითვლებოდა (ლეონ აფხაზთა მეფის ეპოქაში). ასევე კახეთში იყო ლოპოტი, ხოლო დიდოეთი – კახეთის მთიულეთში შედიოდა“

(ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 44).

საერთოდ, რადგანაც ჯუანშერის ცნობით, კახეთი „კლდეებით მოზღუდული ქვეყანა იყო“ – ის, მართლაც კავკასიასა და გომბორის ქედთა შორის იდო.

კავკასიის „კლდეებით“ მოზღუდული თანამედროვე საინგილოც კახეთში შედიოდა და არა ჰერეთში, რადგანაც წმ. არჩილის ცხოვრების მიხედვით, საინგილო კახეთს ეკუთვნოდა VIII ს-ში:

არჩილ მეფე VIII ს-ში არაბობის გამო საცხოვრებლად გადავიდა კახეთში – „მოვიდა არჩილ კახეთად... ადაშენა ეკლესია სამძორს... დაჯდა წუქეთს და ადაშენა კასრი და ხევსა ლაკუასტისასა ადაშენა ციხე და ადაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს – ორთა წყალთა შუა, ხოლო ნუხპატელნი... იძულებით მონათლ-

ნა არჩილ“, – წერს ჯუანშერი (ქ.ც., ტ. I, გვ. 244).

ე.ი. ქართლის მეფის, არჩილის საბრძანებელში შედიოდა კახეთის უკიდურესი აღმოსავლეთი მხარე თუშეთიდან ნუხპატამდე. ამასთან ერთად, წუქეთი – ხუნძეთით მისი გავლენის სფეროში შედიოდა ჯუანშერის თხრობით (იქვე, ქ.ც., ტ. I, გვ. 244). ნუხპატი, შაქის რეგიონის აღმოსავლეთით, ციხე-ქალაქად უქცევია ქართლის მეფეს. ამის გადმოცემისას ნახსენებია პუნქტი – „ორთა წყალთა შუა“ – ე.ი. იორ-ალაზნის ურთიერთშერთვის ადგილი და ასევე გულგულა, ანუ შემდგომში შაქისა და კაბალას რეგიონში მდებარე პუნქტი ხილხალა. აქამდე აღწევდა ქართლის სამეფოს საზღვარი.

აქედან გამომდინარე, თანამედროვე საინგილო შედიოდა არა ჰერეთში (ალბანეთში), არამედ კახეთში, ე.წ. „შიგნით კახეთში“. ასე მიიჩნევა ძველი ქართული საისტორიო გეოგრაფია საბჭოურ პერიოდამდე.

კამბეჩანი, ხორნაბუჯი და შაკიხი (შაქი)

კამბეჩანი მდებარეობდა არა იორის ვაკეზე, არამედ იქ, სადაც ამჟამად მინგეჩაურის წყალსაცავია, რადგანაც ქართლის ცხოვრების მიხედვით, კამბეჩანის „შიგნით მინდორნი ყოფილა გორებით შემოზღუდული“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, 1983, გვ. 43), ამასთანავე, კამბეჩანი „კახეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთი ნაწილი იყო“ (იქვე, გვ. 43). რადგანაც ჩვენი გამოკვლევით კახეთის სამხრეთი საზღვარი გადიოდა იორ-ალაზნის შესართავიდან შაქის ხილხალა-გულგულამდე, ამიტომაც მის „სამხრეთ-აღმოსავლეთით“ სწორედ გორებით შემოზღუდული ვრცელი ვაკე-მინდორიანი ადგილი იყო, რომელიც ამ გორებით შემოზღუდულობის გამო კარგი საშუალება აღმოჩნდა დიდი წყალსაცავის (მინგეჩაურის „ზღვის“) შესაქმნელად. ათეულ (70) კილომეტრზე გადაჭიმული

მინგეჩაურის ამჟამინდელი წყალსაცავი გორათა შუა დაგუბებული წყალია, ხოლო იორის ვაკე არ არის გორებით მოზღუდული. მინგეჩაურის წყალსაცავის სიგრძე 70 კილომეტრია, ხოლო სიგანე – 18 კმ. მის მიერ დაკავებულ ფართობში შესაძლებელია მიმდებარე ორი რაიონის მოთავსება, რადგანაც ერთი რაიონის სიგრძე დაახლოებით 30–35 კილომეტრია. მაშასადამე, მინგეჩაურის წყალსაცავის ადგილზე მდებარე კამბეჩანი დიდი რეგიონი ყოფილა თავისი ქალაქებითა და სოფლებით.

ჯუანშერის ცნობით „ქალაქი კამბეჩანისა არის ხორნაბუჯი“ იორ-ალაზნის შესართავთან. არსებულია „ქალაქნი კამბეჩანისანი“ და ის, სომხური გეოგრაფიით, „მტკვრის სანახებთან“ ყოფილა (იქვე, გვ. 44). ასეთი ადგილია აღნიშნული მინგეჩაურის წყალსაცავი, რომელიც ბუნებრივი შესაკრებელია იორ-ალაზნის და მტკვრის წყლებისა. როგორც ითქვა, იორ-ალაზნის შესართავთან მდებარე „ქალაქი კამბეჩანისა არის ხორნაბუჯი“.

ლეონტის ცნობითაც, ხორნაბუჯი ყოფილა „შესაკრებელთა ორთავე ალაზანისა“, ხოლო ვახუშტი, რომელსაც ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, არ ჰქონია ზუსტი ცნობები ჰერეთის საზღვრების შესახებ, წერს – „ყარაღაჯის სამხრით, სადაც დასტყდების ჰერეთის მთა ანუ ცივის მთა, მუნ არს ხორნაბუჯი“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ. 48).

ლეონტის „კახეთის მთა“ – ვახუშტის „ჰერეთის მთა“ – ესაა ცივ-გომბორის ქედი. ასე რომ, კამბეჩანი და მისი ქალაქები, ჩანს, მინგეჩაურის წყალსაცავის მიერაა დაფარული და მისი შემოგარენია.

შაკისში, ანუ შაქში ბაგრატიონების ჩასახლების შესახებ მოგვითხრობს ჯუანშერი, რომ ეს ტერიტორია (შაქი) არჩილ მეფის გავლენის სფეროში შედიოდა და მან იქ მამულები მისცა ტარონიდან შემოსულ სამ ბაგრატიონ ძმას, ადარნასე ბრძის ნათესავეებს.

შაქში დამკვიდრებული ბაგრატიონების ტერიტორიის საზღვარი გადიოდა – შაქის გულგულა-ხილხალა-ფილფილას-

თან, რომელზეც უკვე ქართლის სამეფოში შემავალი კახეთი იღო.

შემდგომ ტარონიდან ჩამოსულმა ამ ბაგრატიონებმა შაქისა და კაბალას რეგიონში თავიანთი გავლენის გავრცელება შეძლეს, რადგანაც კავკასიის მთისწინეთი ვიდრე რანამდე გაუკაცრიელებული იყო. არჩილთან მისული ტარონელი ძმები შემდგომ, ჩანს, იწოდნენ ჰერეთის ბაგრატიონებად, რომელთაც თავიანთი გავლენა განავრცეს ვიდრე შემახიის მთებამდე. ჰერეთი, შესაბამისად, დინარა დედოფლამდე მონოფიზიტური ყოფილა, ანუ VIII ს-დან X ს-მდე.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, მემატეანის მიერ ნახსენები გულგულა მდებარეობდა შაქ-კაბალას რეგიონში, ხოლო ჰერეთი გულგულა-ფილფილას მარჯვნივ მდებარეობდა.

კავკასიის მთისწინეთის მიწა-წყალი ჰერეთის ბაგრატიონებს ეკუთვნოდათ უკვე VIII ს-დან. როგორც ითქვა, ჰერეთის ფილფილა-გულგულას მარცხნივ იღო კახეთი, შაქის რეგიონი ტარონელი ბაგრატიონების თავდაპირველი მამული იყო არჩილის დროიდან.

ბაგრატიონების მეთაურობით ჰერეთი გაძლიერდა, ჩამოყალიბდა დამოუკიდებელ სამეფოდ და შეძლო კახეთის სხვა ზოგიერთი პუნქტის თავისი გავლენის ქვეშ მოქცევა, მათ შორის, როგორც ითქვა, შედიოდა ლაგოდეხი (ლაგოეთი) და სხვა პუნქტები.

ჰერეთის სამეფოს მიერ მიტაცებულ კახურ მიწებს დროებით ჰერეთი ეწოდათ ამ მპყრობელობის გამო. ვითარება კახეთის სამეფოს ჩამოყალიბების შემდეგ შეიცვალა და ეს ადგილები კვლავ კახეთს დაუბრუნდა. ისინი მალევე კვლავ კახეთად იქცა.

უნდა ითქვას, რომ ეტიმოლოგიურად სიტყვები კახეთი, შაკიხი, კუხეთი თუ კსოეთი ერთი წარმოშობისაა.

მაგალითად, „შაკიხი“ შეიძლება ასე დაიყოს „შა-კიხი“. „შა“ – შეიძლება იყოს სადაურობის აღმნიშვნელი პრეფიქსი „სა“, მაშინ „შაკიხი“ იქნება „სა-კიხი“, ანუ „სა-კახო“, ან „სა-კუხო“. ასეთი ეტიმოლოგიური თანხვედრობა აჩვენებს, რომ შაკი-

ხის (შაქის) და კახეთის მოსახლეობა ერთი ეთნიკური სფეროს ნაწილები იყვნენ.

შაქისში (შაქში) ბაგრატიონების ერთი შტოს დამკვიდრების შესახებ მემორტიანე წერს – „ხოლო ძმისწული ადარნასე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თვალნი, წარმოვიდეს ტარონით შაქისად, სამნი ძმანი და დაემკვიდრნეს მუნ, ბრძანებითა არჩილისათა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი, უმკვიდრო ქმნილ იყო... დაემკვიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის“ (ქ.ც., I, გვ.244).

აქედანაც ჩანს, რომ გულგულა არ შეიძლება იყოს პუნქტი თელავთან, რადგანაც შაქისელი ბაგრატიონები არჩილ მეფემ დაასახლა კახეთის ერთ-ერთ კუთხეში და თუკი ისინი დაეპატრონენ კახეთის ტერიტორიას ვიდრე თელავამდე, მაშინ გამოდის, რომ მათთვის არჩილს თავისი სამეფოს ძირითადი და უმეტესი ტერიტორია მიუცია, მაგრამ ეს ასე რომ არ იყო, იქიდანაც ჩანს, რომ არჩილ მეფე ნუხპატის ციხე-ქალაქში დამკვიდრდა.

შაქისი (შაქი) იქცა ნაწილად ჰერეთისა, რომელიც იქამდე ხილხალა-გულგულადან აღმოსავლეთით, ვიდრე შამახიის მთებამდე ვრცელდებოდა.

შაქისიც და კახეთიც იმ დროს (VIII ს-ში) ჭალა-ტყეებით ყოფილა დაფარული.

კახეთის ქორეპისკოპოსი წანარეთიდან ყოფილა წარმომავლობით და ალბათ, ამიტომ, ჩანს, კახეთის სამმართველო ხელისუფლება წანარების ხელში ყოფილა, შესაბამისად, კახეთის ჯარებსაც წანარებს უწოდებდნენ ხოლმე.

შაქელებისა და ამ წანარების ლაშქარი საქართველოს მეფის გვერდით იდგნენ განსაკუთრებული კრიზისების დროს, მაგალითად, ბასილი II-ის შემოჭრისას – გიორგი I-ს ამ დროს „მოუვიდნენ მეშველნი წანარნი და შაქნი“. რაც ერთიან ეროვნულ თვითშემეცნებაზე მიუთითებს.

ერთი სიტყვით, ჰერეთისა და კახეთის საზღვარი გადიოდა იორ-ალაზნის შესართავთან შაქის გულგულა-ხილხალამდე. ჰერეთი ამ საზიდან ვიდრე შემახიის მთებამდე (მდ. თეთრწლამდე) ვრცელდებოდა.

მისი დასავლეთი ნაწილები იყო კამბეჩანი (მინგეჩაურის წყალსაცავის ადგილას) და შაქისი (მის ჩრდილოეთით).

ჩანს, VIII საუკუნიდან იქ დამკვიდრებული ტარონელი ბაგრატიონების ხელშეწყობით სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ დათრგუნა ჰერეთის ქალკედონიტური ქრისტიანობა და სპარს და არაბ დამპყრობელთა ნებით, რომელნიც სომხურ-მონოფიზიტურ ეკლესიას უჭერდნენ მხარს – ჰერეთი, ალბანეთთან ერთად, სომხური ეკლესიის გავლენის სფეროში შეიყვანა, ვიდრე დინარა დედოფლამდე (X ს.).

ამ ეპოქაში, ჰერეთს ალბანეთის ნაწილადაც მიიჩნევდნენ და ამ ეპოქის აღმწერი ზოგიერთი ქართული წყარო ალბანეთს – ჰერეთს უწოდებს. მაგალითად, არსენ საფარელი თავის თხზულებაში – „განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა“.

ჩვენს მიერ ჰერეთად სახელდებულ ქვეყანას, სხვა ტერიტორიებთან ერთად, ჩანს, სომხური გეოგრაფია ალბანიას უწოდებს – ივ. ჯავახიშვილი წერს – „სომხური უსახელო გეოგრაფია ალბანიას მდ. მტკვარსა და კავკასიის მთებს შუა ათავსებს და კამბეჩანისათვის მტკვრის სანახები აქვს მიკუთვნებული“ (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ.44).

კამბეჩანი, სომხური გეოგრაფიით, მტკვრის სანაპიროზე ყოფილა, რასაც ჩვენი გამოკვლევაც ადასტურებს. ამიტომაც არ მართლდება XX საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები, რომლებიც კამბეჩანს უფრო ჩრდილოეთით, იორის ხეობაში ათავსებენ.

სამშვილდის ქვეყანა

სამშვილდის საერისთავო თბილისის მდ. ვერედან ტაშირ-აბოცამდე იყო გადაჭიმული – „სკორეთისა მდინარითგან ვიდრე მთადმდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი“.

სკორეთის მდინარე – „აწ წოდებული ვერედ“ (ვახუშტი).

სამშვილდის საერისთავოში შედიოდა გარდაბნის, ანუ გაჩიანის ქვეყნის ნაწილი.

გარდაბნის ქვეყანა

გარდაბანის ქვეყანა გარდაბოსის წილი იყო, რომელიც მას ქართლოსმა მისცა სამართავად – „გარდაბოსს მისცა ხუნანი და უჩინა საზღვრად აღმოსავლეთ მდინარე ბერდრუჯისი, დასავლეთ ქალაქი გაჩიანი და სამხრით – მთა პირველ სსენებული (ქართლის სამეფოს საზღვარი) და ჩრდილოთ მტკვარი“.

თითქმის იმავე საზღვრებში მისცა ფარნავაზმა რეგიონი ხუნანის ერისთავს სამართავად – „ერთი გაგზავნა ხუნანის ერისთავად და მისცა ბერდრუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი“ – ორთავე შემთხვევაში ერთი და იგივე საზღვრებია დასახელებული (ივ. ჯავახიშვილი, II, გვ.31).

„ხუნანის ანუ გარდაბნის საერისთავო ჩრდილოეთით ისაზღვრებოდა მტკვრითა და თბილისით, სამხრეთით სომხითის მთებით, აღმოსავლეთით მტკვრითა და ბერდრუჯის, ხოლო დასავლეთით ქალაქ გაჩიანით“ (იქვე, გვ.31).

„გაჩიანი მტკვრის პირზე ყოფილა ...სადღაც სომხითს, ბარდავასა და ივრისპირს შუა... გაჩიანის მდებარეობა არც ვახუშტის სცოდნია“ (იქვე, გვ.31).

„გაჩიანის ანუ გაჩიანის ქვეყანას ეკუთვნოდა სამშვილდის საერისთავო“, – წერს ივ. ჯავახიშვილი, ნაწილი გაჩიანისა ასევე სამშვილდის საერისთავოში შედიოდა.

გარდაბნის რეგიონი, ანუ ხუნანის საერისთავო ისტორიულად ქართველების ქვეყანა ყოფილა, რადგანაც ძველქართული ცნობიერებით, ის ქართლოსის წილია, ანუ ქართლის ქვეყნის ნაწილია, ის ქართველების თავდაპირველ ქვეყანათაგანად მიიჩნეოდა.

სამწუხაროდ, ალბანეთის მსგავსად, სომხურმა ეკლესიამ შეძლო გარდაბნელი „ანუ ხუნანის ყოფილი საერისთავოს მკვიდრი მოსახლეობის – ქართველების ერთი ნაწილის ასიმილირება – გასომხება, როგორც მან ეს შეძლო გარდაბნის მეზობელ ალბანელების მიმართ. ქართველთა დასჯის მიზნით სპარსეთის ხელისუფლება მუდამ აჯანყებულ ამ რეგიონს ზოგჯერ მის მიმართ მორჩილი ალბანეთის საზღვრებში ათავსებდა.

აქაური (გარდაბნელი) ალბანელებად წოდებული მმართველები ყოფილი ადგილობრივი ქართული სახელისუფლებო დინასტიაა, რომელიც არმენიზებულ იქნა, შემდეგ კი ალბანელ მთავართა სიაში ჩაწერა სპარსულმა ხელისუფლებამ.

არჩილ მეფე კახეთში

არჩილ მეფე დასავლეთ საქართველოდან გადავიდა სამეფო დომენში – კახეთში, აქ შეირთო ცოლი და რეზიდენცია ჰქონდა **წუქეთში**. ააშენა ქალაქი კასრი და ლაკუასტის ხევში ააშენა ციხესიმაგრე. ამის შემდგომ მან ააშენა ციხე-ქალაქი **ნუხპატში**.

„ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი, და აზნაურ ყვნა ივინი, ალაშენა ეკლესია სამორს, შეირთო ცოლი ასული გუარამ კურაპალატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძნის ცოლისა ნაშობთა. და დაჯდა წუქეთს და ალაშენა კასრი, და ხევსა ლაკუასტისასა ალაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთადა მიებოძა ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მაშინ რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნთთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუხუასრო, და არა ინება მისგან წადებად წუქეთი. და ალაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატსორთა წყალთა შუა, ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მხეცის ბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი და იძულებით მონათლნა არჩილ ივინი“

(ქართლის ცხოვრება, გვ. 244).
[წუქეთი და ნუხპატო კახეთში შედიოდა].

VIII საუკუნე

№ 89

მეფე მირის საუხუცესო ტერიტორია, ანუ სამეფო დომენი იყო „ეგრისი, სვანეთი, არგვეთი და გურია“, მირის სიკვდილის შემდეგ აქ დარჩნენ მისი სამეფო ოჯახის წევრები, შემდეგ ეს მიწა-წყალი, მზითვის სახით, გადაეცა მირის ქალიშვილს გურანდუხტსა და შესაბამისად, მისი ქმრის – ლეონის – ოჯახს, ხოლო არჩილი გადასახლდა სამეფო დომენის სხვა ნაწილში, უკვე საკუთარ საუხუცესოში – კახეთში, აქ შეირთო მეუღლე და აქ იზრდებოდნენ მისი შვილები, კერძოდ, ციხე-ქალაქი ნუხატში.

შემდეგ მან თავის ვასალებს გადაუნაწილა კახეთის ოლქები, მათ შორის ტარონიდან მოსულ ბაგრატიონებს – საჰაკს, ასამსა და ვარაზვარდს კახეთსა და კამბეჩოანში.

წყაროს თანახმად, ბაგრატიონები, მეფე დავით მეფსაღმუნის შთამომავალნი, იერუსალიმიდან ჯერ სომხეთში მივიდნენ, შემდეგ კი მათი ნაწილი, ოთხი ძმა, ქართლში გადმოსახლდა.

ამ ოთხი ძმიდან სამი (საჰაკი, ასამი და ვარაზვარდი) კახეთსა და კამბეჩოანში ჩასახლდა.

იქამდე კახეთის ერისთავი იყო ნერსე ნერსიანი, მისი ძის, ბაკურის დაი შეირთო საჰაკმა, ამით ის კახეთის ერისთავთა ოჯახის წევრი გახდა.

ასამი და ვარაზვარდი შეიძნენ კამბეჩოანში, ააჯანყეს მისი მოსახლეობა, კამბეჩოანის სპარსი მმართველი ვეზანი ჩამოაგდეს და მიისაკუთრეს კამბეჩოანის მმართველობა.

მაშასადამე, კამბეჩოანი შედიოდა არა არჩილის სამეფოში, არამედ იყო

ნაწილი სპარსული მმართველობისა, შესაძლოა, აქედანაც ჩანდეს, რომ **კამბეჩოანი არ ერქვა თანამედროვე ქიზიყს**, არამედ, ჩვენი რკვევით, ერქვა იმ ტერიტორიას, რომელიც ამჟამად მინგეჩაურის წყალსაცავითაა დაფარული და ახლოა ნუხპატთან, ანუ კახეთში არჩილ მეფის სატახტო ციხე-ქალაქთან.

წყარო წერს – „**ოთხნი ესე ძმანი – გუარამ, საჰაკ, ასამ და ვარზაგარდ წარმოემართნეს ქართლს... ხოლო სამნი იგი ძმანი ამის გუარამისანი წარვიდეს კახეთს (და საჰაკ დაემზახა ბაკურს, ძესა ნერსესისა), ხოლო ასამ და ვარზაგარდ წარვიდეს კამბეჩოანს, გარდაუქციეს ერი ვეზანს, ერისთავსა სპარსთასა და დაიპყრეს მათ კამბეჩოანი**“ (სუმბატის ქრონიკიდან. ქ.ც., ტ. I, გვ. 220).

როგორც აღინიშნა, ეს ოთხი ბაგრატიონი ძმა, რადგანაც „ქართლში წარმოემართნეს“, ქართლის ბაგრატიონებად განიხილებოდნენ, შესაბამისად, მათ ხელში მოქცეული კახეთი და ასევე კამბეჩოანი ქართლის ნაწილად ითვლებოდა. თუმცა კი იმჟამად კამბეჩოანი გასული ყოფილა პოლიტიკური ქართლის საზღვრებიდან და სპარსელების ხელში ყოფილ. შესაბამისად, რადგანაც კამბეჩოანი ქართლის ნაწილად ითვლებოდა, ხოლო მას სპარსი მმართველი ვეზანი მართავდა, მისი მმართველობა უკანონო იყო. არაკანონიერი ხელისუფალი განიდევნა და უკანონობა აღმოფხვრეს ასამ და ვარზაგარდ ბაგრატიონებმა – „ქართლის ბაგრატიონებმა“.

არაბობის მძლავრობის გამო მეფე მირმა და შემდეგ მისმა ძმამ არჩილმა ქართლის სამეფო დაშლილად გამოაცხადეს და ის გაუნაწილეს მეფე მირის ქალიშვილებს, მაგრამ მათმა ოჯახმა შეინარჩუნა საკუთრებაში სამეფო დომენები, საოჯახო საკუთრებაში შემავალი სამფლობელოები, სადაც ეწოდნენ საკუთარ მეურნეობას.

სამეფო დომენები ქართლის სამეფოს სხვადასხვა მხარესა და შესაბამისად, სხვადასხვა ოლქში მდებარეობდა, შეიცავდნენ დასახლებულ პუნქტებს, სახნავ-სათეს სავარგულებსა თუ ციხე-ქალაქებს ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში.

კერძოდ, ხოსროიან მეფეთა სამეფო დომენი („საუხუცესო“) ყოფილა დასავლეთ საქართველო და კახეთი.

დასავლეთ საქართველოდან მეფე არჩილი მეორე დომენში – კახეთში გადავიდა. აქ თავისი მიწა-წყლის ნაწილი დაურიგა ვასალებს, მაგალითად, შაკიხი (შაქი) თავის ნათესავ ტარონელ ბაგრატიონებს გადასცა, კახეთის დიდი ნაწილი – თავის ტაძრეულს, ანუ მისი საკუთარი მცველი გვარდიის წევრებს დაუნაწილა, კახეთის მთიულეთიც ასევე თავის ვასალს გადასცა და სხვა.

შაკი (შაკიხი)

ქართული წყარო, შაკიხის მფლობელებსაც ბაგრატიონებთან აკავშირებს, ოღონდ სომხეთიდან მეორე ტალღის სახით 750-იან წლებში მოსულლებთან.

ქართლის ცხოვრების მიხედვით, სომხეთში ერისთავად ბერძენთა მიერ დადგენილი იყო ადარნასე ბაგრატიონი.

შემდეგ ამ ოჯახის ერთი ჯგუფი, კერძოდ კი, ადარნასე ბრმის ძმისწულები, ტარონიდან მისულან შაკის ქვეყანაში.

შაკის ქვეყანა ეკუთვნოდა არჩილ მეფეს, ამიტომ ამ ძმებმა სოხოვეს არჩილ მეფეს, რომ მათ მიეღოთ სამკვიდროდ შაკი.

არჩილს მათთვის გადაუცია შაკი ვიდრე გულგულამდე.

გულგულა, როგორც ითქვა, ჩვენი კვლევით ხალხალასთან მდებარეობდა და არა თელავთან.

იმ ფრაზიდან, რომელიც ამ ცნობაშია დაცული, ჩანს, რომ გულგულა არ მდებარეობდა თელავთან. კერძოდ, მემარტიანე წერს, „**ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი, და აზნაურ ყვნა იგინი**“, ანუ კახეთი უკვე გაცემული იყო, ხოლო „რანის კერძი“, ანუ რანის მხარეს, რანის მიმდებარე კახეთი და ჰერეთი „უმკვიდრო“ იყო, ანუ ისინი გადანაწილებული არ იყო. ამ უმკვიდრობის მიზეზი ყოფილა რანის მიმდებარე კავკასიის მხარის გატყვევება – უპატრონობა, აი, ასეთი მხარე **შაკიხიდან ვიდრე გულგულამდე** გადასცა მეფე არჩილმა თავის ახალ ვასალებს, ტარონელ ბაგრატიონებს. „ყო-

ველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი უმკვიდრო ქმნილ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკვიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის“.

გულგულა იყო სასახლერო პუნქტი კახეთსა და ჰერეთს შორის. როგორც აღინიშნა, ჩვენი კვლევით, ტყეება-გულგულა ერქვა პუნქტს გიშისწყლის სათავეში, ამჟამინდელ სოფლებთან ხალხალთან და ფილიფილისთან ახლოს. ამ პუნქტამდე შაკიხიდან რამდენიმე ათეული კილომეტრია. შესაბამისად, შაკიხელი ბაგრატიონების მიწა-წყალი შაკის გარშემო რამდენიმე ასეული კვადრატული კილომეტრი მაინც იქნებოდა, რაც დიდი საჩუქარი იყო ახალმოსული ვასალისათავის.

ამასთანავე, შაკიდან თელავამდე მდებარე ქვეყანა ვაკე-ბარია, ანუ ალაზნისპირა დაბლობია, ხოლო წყაროს გულგულა მდებრეობდა „კავკასიის პირზე“, ანუ კავკასიის მთის ფერდზე.

მემატიანის სიტყვით – „ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი უმკვიდრო ქმნილ იყო“, აი, ასეთ კავკასიის ქედის ფერდზე, ანუ „კავკასიის პირზე“, ტყიან ადგილას, ანუ კავკასიის მთებში, როგორც ითქვა, „კავკასიის პირზე“ მდებარეობდა გულგულა და არა ალაზნის ვაკეზე, თელავთან ახლოს.

იორ-ალაზნის შესართავიდან თელავამდე მოქცეული იყო კახეთის დიდი ნაწილი, რომელიც არჩილმა თავის ტაძრეულს გადასცა სამემკვიდრეოდ („ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი, და აზნაურ ყვნა იგინი“), ანუ კახეთი უკვე უმკვიდრო არ იყო (როგორც შაკი და რანი, არამედ საკუთარი მკვიდრები ჰყავდა კახეთის აზნაურების სახით). როგორც ითქვა, „ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი უმკვიდრო ქმნილ იყო“, ამიტომაც არჩილმა შაკში დაამკვიდრა ტარონიდან მოსული ბაგრატიონები:

„განძლიერებულ იყვნეს სარკინოზნი ქუეყანასა რანისასა, დაეპყრათ გაზირი და სომხითი, ჰბრძოდა მასლამა ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნასე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თვალნი,

წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად, სამნი ძმანი, და დაემკვიდრნეს მუნ, ბრძანებითა არჩილისითა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისა, რანით კერძი უმკვიდრო ქმნილ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკვიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის“ (ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 244).

როგორც ითქვა, ტარონელ ბაგრატიონებს არჩილმა სამკვიდროდ შაკი გადასცა – ე.ი. ქვეყანა იორ-ალაზნის შესართავიდან ვიდრე გულგულამდე, ანუ ხალხალამდე, ამ პუნქტთანაა ამჟამად „ფილფილა“ ერთ-ერთი სოფელი აზერბაიჯანის ვართაშენის (ოგუზის) რაიონში. **1310 წლის ცნობით**, ეს რეგიონი (შაკი, ვართაშენი, კაბალა) ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა. მასუდის ცნობით, აქ, შაკის გარშემო რეგიონები მე-10 საუკუნეშიც ქრისტიანული იყო და ჰერეთის დედოფლის დინარას წყალობით – მართლმადიდებელი, შესაბამისად, ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

მეფე არჩილმა თავის ვასალებს კახეთის სხვა მიწა-წყალიც გადასცა, მათ შორის ყოფილან არაბთა შიშით გარდმანგუგარქიდან ლტოლვილი ე.წ. პიტიახშები.

მურვან ყრუს შემოსევისას, როგორც სხვებმა, პიტიახშებმა (ჩანს, გუგარქისა და გარდმანის ერისთავებმა, რომელთაც ასევე ქართლის ერისთავები ერქვათ) გადაწყვიტეს თავი შეეფარებინათ კლარჯეთში, მაგრამ ისინი იქ არ შეუშვეს, ამიტომაც მათი ერთი ნაწილი გადასულა ტაოში და იქ, კალმასში, ციხესიმაგრე აუშენებიათ, ხოლო მეორე ნაწილი გადასულა კახეთში. მათ არჩილ მეფემ უბოძა **წუქეთის** რეგიონი და ქალაქი კასრი (ქართლის ცხოვრება, ტ. I, გვ. 244).

ჰერეთის საზღვრის შეცვლა საჰლ სმბატიანის შემდეგ

არასწორია საინტერნეტო სივრცეში გავრცელებული რუკა „ჰერეთის სამეფო“ https://ka.wikipedia.org/wiki/ჰერეთის_სამეფო №/მედია/ფაილი:

Kingdom_of_Hereti_(second_half_of_X_century).svg.19.07.2021.

ჰერეთის სამეფოს ჩრდილოეთის ასეთი საზღვრები ჩამოყალიბდა მხოლოდ საჰლ სმბატიანის შემდეგ.

საჰლ სმბატიანის მეფის წოდებით აღჭურვის შემდეგ, როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, დაახლოებით 840 წელს კახეთს შემოესია არაბთა ჯარი, არაბთა მოკავშირე იყო ჰერეთის მეფე საჰლ სმბატიანი. არაბთა ჯარი თავისი მომხრე შაქის გავლით შევიდა კახეთში სასაზღვრო მდინარის, გიშისწყლის გადაღახვის შემდეგ. არაბებმა დაიპყრეს კახეთის ტერიტორიები გავაზამდე. აქ მტერს დახვდა ქართველთა ჯარი და გაიმარჯვა, მტერი შეჩერდა, მაგრამ მის ხელში იყო უკვე დაპყრობილი კახეთის ტერიტორიები. ამ მიწა-წყლის ბედი მტერმა განსაზღვრა, ის ჰერეთს გადაეცა, ეს იყო მადლიერების ნიშანი საჰლ სმბატიანის მიმართ.

მართალია, გავაზთან ქართველებმა არაბები დაამარცხეს, ამის გამო მათ წინ ვედარ წაიწიეს, მაგრამ საბოლოოდ არაბების ხელში აღმოჩნდა სამხრეთ კახეთი, ანუ მიწა-წყალი გავაზის ქვემოთ, ის, როგორც ითქვა, სამართავად გადაეცა საჰლ სმბატიანს.

ამ დანაკარგს ქართველები არ ურიგდებოდნენ და აფხაზთა მეფე კონსტანტინეც კი იბრძოდა გავაზისა და სხვა ციხეების დასაბრუნებლად. ამის მიუხედავად სამხრეთ კახეთი გავაზის ქვემოთ დაახლოებით 840 წლიდან ვიდრე დავით აღმაშენებლამდე, წყვეტილებით, ჰერეთის ანუ შაქის სამეფოს ხელში მოექცა.

ამის შემდეგ მიიჩნიეს სამხრეთ კახეთი ისტორიულ ჰერეთად, სინამდვილეში, სამხრეთ კახეთი მუდამ ერთიანი კახეთის ნაწილი იყო და ისტორიული საზღვარი ჰერეთსა და კახეთს შორის მდ. გიშისწყალზე გადიოდა ვიდრე აღნიშნულ

840-იან წლამდე, როცა ის აღმოჩნდა შაქის ჰერეთის ხელში.

როგორც ითქვა, კახელებთან ომი გაუძნელდა არაბ სარდალს, რომელიც 840–841 წლებში სოფელ გავაზთან დამარცხდა.

ეს სათაკილო მარცხი ერთგვარად გადაფარა 853 წელს ბუღა თურქის ლაშქრობამ თავისი ურიცხვი ჯარით. როგორც ადრე, ახლაც, კახელები თბილისის ამირასთან ერთად ებრძოდნენ მტერს.

853 წელს ბუღა თურქმა სასტიკად დაარბია თბილისი და 50 ათასი თბილისელი ერთ დღეში დახოცა. История СССР...Том I. М. Наука, 1966. თბილისში არაბების მიერ დახოცილი 50000 (50 ათასი) ადამიანი ჩვენ გვაგონებს ხვარზმშას მიერ ასევე თბილისში დახოცილ 100000 (100 ათას) ადამიანს. ეს შედარება დაგეჭირდა ამჟამად გავრცელებული იმ მოსაზრების უარსაყოფად, რომ ასეთი ოდენობის ადამიანი თბილისში, თითქოსდა, არ ცხოვრობდა. ეს ნიშნავს, რომ მახლობელი პროვინციებიდანაც შეკრიბეს დასახოცად ადამიანები.

854 წელს ბუღას უზარმაზარი ლაშქარი ორჯერ მოიგერია კახეთმა თავდადებული ომით, ამ დროს ჰერეთი, ანუ ალბანეთი, არაბებთან თანამშრომლობდა და მშვიდობიანად ცხოვრობდა, ამის მიუხედავად, ბუღას დაუპატიმრებია შაქის ჰერეთის, ანუ ალბანეთის მეფე საჰლ სმბატიანი. მას, **შეიძლება, დალატში ედებოდა ბრალი**. მიჩნეულია, რომ წინა სარდლის, ხალიდ იაზიდის ძის კახეთში ლაშქრობის დროს საჰლ სმბატიანი სათანადოდ არ დაეხმარა არაბ სარდალს და ამიტომაც დამარცხდა ის გავაზთან.

861–881 წლებში კახეთის ქორეპისკოპოსია გაბრიელ დონაური, მიუხედავად იმისა, რომ თბილისის საამროს კახეთი მუდამ ეხმარებოდა ხალიფატის წინააღმდეგ ომისას, ბუღა თურქის ლაშქრობის შემდეგ თბილისის საამირო უკვე ხალიფატის ნებას გამოხატავდა, შესაბამისად, უკვე კახეთს მტრობდა. ხალიფატს განსაკუთრებით აშფოთებდა გარდაბნის ქართული ოლქი, რომელიც იქამდე სათავეში ედგა კახეთის ბრძოლას მტრის წინააღ-

მდეგ. ამის გამო თბილისის საამირომ გაბრიელის დროს კახეთს ჩამოაშორა გარდაბანი.

დასავლეთის მხრიდან გარდაბნის ოლქს ესაზღვრებოდა სივნიეთი, ეს ოლქიც მე-4 საუკუნისათვის მეფე მირიანის სამეფოში შედიოდა და, ჩანს, ისიც ქართველებით იყო დასახლებული. ამ მხარეებს, გარდაბნის ოლქთან ერთად, სომხები „ვრაც დაშტს“, ანუ „ქართველთა ველს“ უწოდებდნენ, სივნიეთი მე-15 საუკუნის დასაწყისშიც კი, მეფე ალექსანდრე დიდის დროს შედიოდა საქართველოს შემადგენლობაში.

საერთოდ, სიტყვა გარდაბანი ეტიმოლოგიურად კავშირშია სიტყვასთან „ქართაბანი“, ანუ ქართავანი – ქართველთა სავანე, ქართველთა სამყოფელი. იგივეა, რაც სომხური „ვრაც დაშტი“, ანუ ქართველთა ველი, ასე ერქვა ამ მხარეს, გუგარქთან ერთად, სომხურად.

გარდაბნის ოლქთან უშუალოდ არის დაკავშირებული წანარების მეომარი ტომი. წანარების ქართულენოვნების შესახებ ჩვენ გვაქვს პირველხარისხოვანი სომხური წყაროს მითითება, რომ მათი ენა ივერიული იყო.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ ერთ-ერთი ქართული ტომი – წანარები „უძველესი ხანიდან ბინადრობდა დარიალის ხეობაში, გაძლიერდნენ მე-8 და მე-9 საუკუნეებში.

არსებობს განსხვავებული მოსაზრებანიც და მათ ქართულობას საეჭვოდ მიიჩნევენ, განსაკუთრებით ამჟამინდელი ჩრდილოკავკასიელი მკვლევრები, მაგრამ წანარების ქართულობას ეჭვის ქვეშ არ აყენებდა თითქმის მათი ეპოქის ცნობილი სომეხი ისტორიკოსი ვარდან არეველცი, ის მათ პირდაპირ უწოდებს ქართულენოვან ხალხს. მათი ენა ქართული იყო.

XIII საუკუნის ცნობილი სომეხი მოღვაწე და ისტორიკოსი ვარდან დიდი (ვარდან არეველცი) თავის წიგნში „მსოფლიო ისტორია“ წერს, რომ ცნობილი წანარები, რომელნიც კახეთში სახელოვნად ებრძოდნენ არაბ დამპყრობლებს, ქართულენოვანი ხალხი იყო. ის წერს „ისინი ლაპარაკობდნენ ივერიულ ენაზე“.

http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan_2/obzor1.htm. მათ თავიანთ ძველ სამშობლოდ, ვარდანის ცნობით, მიიჩნდათ მიწა-წყალი მოქცეული მცხეთასა და დარიალის ხეობას შორის, მაგრამ ისინი გარდამანში შესულან სამხრეთის გზით, ქალდიადან. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ მეზობლთა დიდმა ანდა რაღაც ჯგუფმა დატოვა დარიალის მხარე და საბრძოლველად მივიდა ქალდიაში, იქიდან კი უკან დაბრუნდა გარდამანის გზით.

მისი სიტყვით, წანარების ქართულენოვანი ტომი თავდაპირველად ქალდეას ქვეყნიდან მისულა გარდამანში, ანუ გარდაბნის ოლქში. სიტყვები გარდამანი-ქარდმანი და ქალდეა – ქარდეა თითქმის იდენტურია (ქარდმანი ქარდეა) და ეტიმოლოგიურად დადის ქართველთა ეთნოფუძემდე – „ქარდ-ქართ-ქართუ-ქალდეუ). იმ საუკუნეებში, როდესაც წანარი-ქალდეების მისვლა იგულისხმება გარდამანში, ტრაპეზუნტთან ახლოს მდებარეობდა ბიზანტიური თემი, ანუ ბიზანტიური სამხედრო-ადმინისტრაციული ერთეული – ქალდეა-ხალდეა.

საერთოდ, გარდამანი იგივე გუგარქია, ანუ ქართველთა მხარე, უფრო ზუსტად, გუგარქის აღმოსავლეთი ნაწილი.

ამჟამად მიიჩნევა, რომ გარდამანი არის სტრაბონის მიერ ნახსენები გოგარენა.

ჩვენი კვლევიტ კი გარდამანი არაა გოგარენა, როგორც ვთქვით, გოგარენა მდებარეობდა მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე, ას, ჩანს, ასევე გუგარს უწოდებდნენ, გუგარი კი შაქის ოლქია, Гугарацик есть Шаки, – წერს ვარდანი.

http://www.vostlit.info/Texts/rus11/Vardan_2/obzor1.htm.

მტკვრის მარცხენა სანაპიროს მხარეს, რომელსაც ქართველები ჰერეთს უწოდებდნენ, ვარდან არეველცი გუგარს, ანუ გოგარენას უწოდებს.

კერძოდ კი, ის შაქის ოლქს უწოდებს გოგარენას (გუგარს) – «Гугарацик есть Шаки»). <https://docplayer.com/38151545-A-a-akopyan-albaniya-aluank-v-greko-latinskih-istorevnearmyanskih-istochnikah-erevan-izd-vo-an-armssr-1987-302-s.html>

Вардана Арвелци: «Гаргарацик’ (Гугарацик’, Гавгарацик’, Гогарацик’, Гумарацик. – А. А.) есть Шаки» (см.: «Ашхарнацуц» Вардана. Критич. изд. А. Перперян.

ეტიმოლოგიურად, „გოგარენა“ იგივე „გუგარენა“, სადც „გოგარ“, „გუგარ“ ფუძე-ძირია, ხოლო „ენა“ არის სუფიქსი. შესაბამისად, „გოგარენა იგივე „გუგარენა“ და იგივეა, რაც „გუგარი“, როგორც აღინიშნა, „გუგარი“ ერქვა შაქის ოლქს, ანუ ის იგივე გოგარენაა. ამასთანავე, ქართველები შაქის ოლქს უწოდებდნენ „ჰერეთს“. ე.ი. ჩვენი ფიქრით, ჰერეთის სახელი სტრაბონის დროს იყო „გოგარენა“, წერდა კიდევ სტრაბონი, რომ გოგარენა „იქით“ „იმ მხარეს“ მდებარეობდა, საკასენას იქით.

საკასენა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე მდებარეობდა და მას აქ ესაზღვრებოდა მდ. მტკვარი. Сакасена «граничит с Албанией и рекой Киро», ანუ მტკვრის იქით, ანუ მტკვრის მარცხენა სანაპიროზე.

ჩვენი კვლევიტ, საკასენა – შაკაშანი მდებარეობდა მტკვრის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს, ხოლო, მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა შაქი და შირვანი, რაც შეეხება კამბისენას, ის მდებარეობდა მტკვრის ხეობაში, ამჟამინდელი მინგეჩაურის წყალსაცავის ადგილზე. სომხური გეოგრაფია მიუთითებს კიდევ, რომ კამბისენა მტკვარზე მდებარეობდა. ანუ მტკვარ-ალაზნის შესართავზე. ამჟამადაც მინგეჩაურის წყალსაცავს, ანუ ძველ კამბისენას, ერთდროულად ესაზღვრება სომხური, ქართული და აზერბაიჯანული მხარეები, მსგავსად, როგორც წერდა სტრაბონი – „Камбисене, где армяне граничат одновременно с иберийцами и албанцами“ (11, 4, 1).

მინგეჩაურის წყალსაცავის დაგვალული ადგილი წყლის დაგუბებამდე, განსაკუთრებით ალაზნისა და ივრის მხარეს, იყო უწყლო და კლდოვანი, ძნელად გასავლელი, მაგრამ აქ გზა გადიოდა, მსგავსად იმისა, როგორც წერს სტრაბონი – Проход из Иберии в Албанию идет через безводную и каменистую область Камбисену к реке Алазонию (11, 4, 4).

ჩრდილოკავკასიიდან შაქში (ნუხში) მიმავალი გზა

საქართველოს წმიდა ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრების დასადგენად საჭიროა განხილვა საკითხისა, თუ სად გადიოდა კახეთის ისტორიული საზღვარი, თელავთან თუ გიშისწყალთან?

ამ საკითხის განხილვასთან დაკავშირებულია მატინეებში ნახსენები ცნობები ამ საზღვრთან ახლოს ჩრდილოკავკასიიდან მტკვრის ხეობაში შემავალი გზის შესახებ.

მაგალითად, ამ გზით მე-8 საუკუნეში ჩრდილოკავკასიიდან ნუხპატის ციხე-ქალაქში შესულა ხაზართა ლაშქარი კახეთის მეფეთა ოჯახის დასატყვევებლად, ხოლო უფრო ადრე, აქვე, ქალაქ ხალხალთან გადიოდა საზღვარი იბერიისა.

თუკი ჰერეთის ისტორიული საზღვარი თელავთან გადიოდა, მაშინ თელავის ქვემოთ მთელი ალაზნისა და ივრის ხეობების ტერიტორია ალბანეთის საკათალიკოსოს ნაწილი ყოფილა, ვინაიდან, ამჟამად, ჰერეთს ასევე ალბანეთსაც უწოდებენ.

კითხვის საპასუხოდ განვიხილოთ წყაროები აღნიშნულ საზღვართან დაკავშირებული ცნობები გზის შესახებ –

„ქართლის ცხოვრებაში“ აღნიშნულია, რომ არჩილ მეფემ (არჩილ სტეფანოზის ძემ – ქართლის ერისმთავარმა მე-8 ს.-ში) კახეთში, კავკასიის ქედის ძირში, შედარებით უფრო დაცულ ადგილას ააშენა ციხე-ქალაქი ნუხპატი. აქ ცხოვრობდა ცოლშვილით და მართავდა ქვეყანას არაბებისაგან დევნილობის დროს.

„ამისა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და აზნაურ-ყვნა იგინი, და აღაშენა ... ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს, ორთა წყალთა შუა“.

ნუხპატის ციხე-ქალაქს ზურგს უმაგრებდა დაღესტნის მთიანეთი, რომლის დასავლეთი ნაწილი ქართლის სამეფოს გაველენის სფეროს წარმოადგენდა, ანუ არჩილს კავკასიის მთიანეთი იცავდა.

შემდგომ, მემატინის სიტყვით, მეფე არჩილმა გადაწყვიტა თავი დაედო ქვეყ-

ნის გადასარჩენად და პირადად გაემგზავრა მიქინვარე მტერთან მოსალაპარაკებლად.

ეს იყო სასიკვდილო საფრთხე, ამიტომაც ორ ნაწილად გაიყო მისი ოჯახი, ერთმა თავი შეაფარა დასავლეთ საქართველოს, მეორე ნაწილი კი დარჩა ნუხპატის ციხე-ქალაქში. აქ დარჩა მისი უმშვენიერესი ქალიშვილი, რომელის სილამაზის შესახებ შეიტყო ხაზარების ხაკანმა და გადაწყვიტა, მეფის ასულის ცოლად მოყვანა. ხაზარების ხაკანი უარით ძალზე განაწყენდა, მიზნის მიღწევა ძალადობით გადაწყვიტა და თავისი სპასალარი გამოაგზავნა, რათა ხელში ჩაეგდოთ მეფის ქალიშვილი. ხაზარების სარდალი ორისამი წელი ეძებდა შეუმჩნეველად მისასვლელ გზას, საბოლოოდ, ე.წ. ლეკეთის გზით ადვილად მივიდა ნუხპატში და გაიტაცა მეფის ასული. მატთანე წერს, რომ ხაზართა ლაშქარმა – „გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად“; მაშასადამე, კახეთის საზღვარი ლეკეთის გზასთანაა. აქ ეს ლაშქარი – „მოადგა ციხესა“, მეფის ოჯახის ციხე-ქალაქი კი აღნიშნული ნუხპატი იყო.

აქ ჩვენთვის საინტერესოა, რომ მემატიანეს სიტყვით, ნუხპატი კახეთში მდებარეობდა, ის იყო ქალაქი შაქთან ახლოს, შაქსა და ნუხპატს ერთმანეთისაგან ამორებდა მთის მდინარე გიშისწყალი.

საფიქრებელია, რომ, შემდგომში, როცა შაქი გაიზარდა და გადაფარა ნუხპატი, შაქსაც ნუხა (იგივე ნუხპატი) უწოდეს.

რადგანაც ნუხპატი კახეთის ქალაქი იყო, ეს ნიშნავს, რომ კახეთის საზღვარი მეფე არჩილის დროს შაქამდე აღწევდა. გიშისწყალი ერთმანეთისაგან საზღვრავდა კახეთსა და ჰერეთს, ანუ შაქის ოლქს ყოფდა კახეთისაგან.

ჩვენ თუ დავამტკიცებთ, რომ შაქის რეგიონში მდებარეობდა აღნიშნული „ლეკეთის გზა“, რომლის გავლითაც ხაზარების სარდალი მივიდა ნუხპატის ციხესიმაგრეში, მაშინ მართალი აღმოჩნდება ჩვენი მემატიანე, რომ უძველესი დროიდანვე (და ასევე მეფე არჩილის

დროსაც) კახეთის საზღვარი შაქთან გადიოდა (და არა თელავთან).

ამით მტკიცდება, რომ ჩვენი თანამედროვე ისტორიკოსები ცდებიან ისტორიული კახეთის ლოკალიზაციასთან დაკავშირებით, რომ თითქოსდა, უძველესი ხანიდან კახეთის საზღვარი მხოლოდ თელავამდე აღწევდა.

მემატიანე წერს –

„შემდგომად ამისა, რაჟამს აღესრულა წმიდა მოწამე არჩილ, დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯუანშერ. წარვიდა იოვანე ეგრისად და წარიტანა თანადედა და ორნი დანი თჳსნი. ხოლო ჯუანშერ და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლისასა და კახეთისასა. არამედ უმრწემესი დად მისი იყო სახითა შუენიერ. და მიესმა სიშუენიერე მისი ხაზართა მეფესა ხაკანს; მოუგზავნა მოციქული და ითხოვა შუშან ცოლად, და უქადა შეუელად სარკინოზთა ზედა...და შუშან-ცა აგინა ხაზართა მეფესა... შემდგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკანმან სპასალარი თჳსი ბლუჩან; გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად; მოადგა ციხესა, რომელსა შინა იყვნეს ჯუანშერ და დად მისი შუშან, და მცირედთა დღეთა წარილო და ტყუე ყვნა იგინი; შემუსრა ქალაქი ტფილისი, წარტყუნა ქართლი და ყოველი ესე ქუეყანა“.

<http://www.amsi.ge/istoria/qc/matiane1.html>

მატიანეს ამ ცნობის მიხედვით, ჩვენ შეგვიძლია განვსაზღვროთ კახეთის ადგილმდებარეობა, რომელიც არასწორადაა წარმოჩენილი ამჟამად, როდესაც წერენ – „თავდაპირველად კახეთი გაცილებით მცირე ტერიტორიას მოიცავდა და იგი მდინარე ივრის ზემო წელით შემოსაზღვრებოდა. ადრე შუა საუკუნეების ხანაში კახეთის ცენტრს უჯარმა წარმოადგენდა. კახეთის ეთნოგრაფიული საზღვრები შემდეგ თანდათანობით აღმოსავლეთის მიმართულებით გაფართოვდა. VIII საუკუნისათვის მან ჰერეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი და კუხეთი გადაფარა“.

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/kaxeT>
i2.03.2021.

არასწორია მტკიცება იმისა, რომ მე-8 საუკუნისათვის კახეთმა, თითქოსდა, ჰერეთი გადაფარა, რადგანაც სწორედ VIII–IX საუკუნეებში არაბთა შემოსევები ანადგურებდა კახეთს, ის აოსრებული და დახარკული იყო, ხოლო ჰერეთი, რომელსაც მონოფიზიტი მმართველები ჰყავდა, განდიდებული იყო არაბული ხელისუფლების მიერ მტერთან თანამშრომლობის, კოლაბორაციონიზმის გამო, განსაკუთრებით საჰლ იბნ სუნბატ აღარმანის შემდეგ. 735 წელს არაბთა ხალიფამ მურვან ყრუ შემოასია საქართველოს 120 000-იანი ჯარით. ქართველთა სამეფო ოჯახმა თავი შეაფარა დასავლეთ საქართველოს, შემდეგ კი კახეთის მთიულეთს, ანუ დასავლეთ დაღესტანს. ამის მიუხედავად არაბთა ხელისუფლებამ ქართლის მეფე წმ. მოწამე არჩილი სიკვდილით დასაჯა. ქართლის სამეფო ამ საუკუნეში უკიდურესად დასუსტდა და დაიშალა. ასეთ დროს მტკიცება იმისა, რომ კახეთმა ჰერეთი „გადაფარა“ არასწორია. მით უმეტეს, რომ ჰერეთს ალბანეთადაც მიიხივნენ, ანუ კახეთს „ალბანეთი“ გადაუფარავს, რაც არასწორია, რადგანაც ასეთი მტკიცება არ ეფუძნება წყაროს რაიმე ცნობას, ამიტომაც ჩვენ შიძლება ამ საკითხის გასარკვევად მივმართოთ ჯუანშერ ჯუანშერიანის მე-8 ს-ის თხზულებას. „დღეისათვის ყველაზე უფრო დასაბუთებული თვალსაზრისია ჯუანშერის VIII საუკუნისადმი მიკუთვნება

<https://qim.ge/juansher%20juansheriani.html>

ჯუანშერი მე-8 საუკუნეში შესაძლოა თვითმხილველი იყო და წერდა, რომ ეგრისიდან მეფე არჩილი გადასახლდა კახეთში და აქ „აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს“, აქვე, ახლოს მდებარეობდა შაკიხი, ჩანს, იგულისხმება შაკის ოლქი, სადაც არჩილის ნებით დამკვიდრდა სომხეთის ტარონიდან მოსული სამი ძმა. ჩანს, ისინი არჩილთან მივიდნენ ციხე-ქალაქ ნუხპატში და თხოვეს თანხმობა შაკიხში დასამკვიდრებლად, მემამატინე კვლავ იქვე მიუთითებს, რომ ამ დროს არჩილი კახეთის მიწაზე იმყოფება, კერძოდ, მასთან ნუხპატში (ანუ კახეთში) კიდევ სხვა დიდებულებიც მივიდნენ,

„ვინმე პიტიახშები“, მსგავსი თხოვნით – ისინი „მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა“.

მემამატინე საზგასმით მიუთითებს, რომ ნუხპატი კახეთში (და არა ჰერეთში) მდებარეობდა, ამიტომ წერს – „მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა“. აქედან შეიძლება ვიგულისხმოთ, რომ ჰერეთი არჩილის საბრძანებლის გარეთ მდებარეობდა, ჩანს, მდ. აღსუს (ანუ თეთრიწყლის) მიმართულებით. იმ დროს კახეთიცა და ჰერეთიც გაუდაბურებული, უკაცური და გატყვევებული იყო და აღნიშნული ჰერეთი, წყაროს მინიშნებით, რანის მხარეს მდებარეობდა, რანის კერძი იყო. „ყოველი პირი კავკასიისად რანით კერძო უმკვდრო ქმნულ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთე დარჩომილ იყო“. ჯუანშერი ასე აღწერს არჩილ მეფის ცხოვრებას კახეთში – „დაჯდა წუქეთს და აღაშენა კასრი, და ჯეგსა ლაკუასტისასა აღაშენა ციხე და პოვნა წუქეთს მთავარნი, რომელთა მიებოდა ვახტანგ მეფესა წუქეთი. და იყო მაშინ, რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნზთა ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუხუასრო, და არა ინება მისგან წარღებად წუქეთი, აღაშენა ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს, ორთა წყალთა შუა. ხოლო ნუხპატელნი უწინარეს იყვნეს კაცნი წარმართნი და მჭეცისბუნებისანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმძლავრე მათი, და იძულებით მონათლნა იგინი. განძლიერებულ იყვნეს იგინი ქუეყანასა რანისასა და ეპყრა გაზირი და სომხითი, და ჰბრძოდა მასლამა ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნასე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამისძმასა თუალნი, წარმოვიდეს ტარონით შაკისად, სამნი ძმანი, და დაემკვდრნეს მუნ ბრძანებითა არჩილისითა, რამეთუ ყოველი პირი კავკასიისად რანით კერძო უმკვდროქმნულ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭალაკთა და ტყეთაგან უკეთე დარჩომილ იყო, და დაემკვდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის. მასვე უამსა პატიახშნი ვინმე არა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ერთი ტაოს, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს

ციხედ. ხოლო რომელნი-იგი მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა, მისცა ერთსა მათგანსა ცოლად ნათესავისაგან აბუხუას-როდსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი

უამთა მათ“.

აქედან ჩანს, რომ კახეთი და წუქეთი ერთიან ადმინისტრაციულ სისტემას წარმოადგენდნენ, ერთი მეთაურით, ეს იყო არჩილ მეფე, ამიტომაც ის ნიშნავდა ანდა ცვლიდა წუქეთის პატრონებს. ეს ნიშნავს, რომ წუქეთსა და კახეთს ერთიანი საზღვარი ჰქონდათ, ანუ კახეთი უშუალოდ ემეზობლებოდა წუქეთს. წუქეთი ლოკალიზებულია გვიანდელი წახურის ადგილას, დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე (ედლი, 1997). შემდგომში წუქეთს დაერქვა წახური, ესაა რუტულის რაიონი დაღესტანში, რომელიც კახისა და ზაქათალას რაიონებს ესაზღვრება. კახისა და ზაქათალას რაიონები შედიოდა არჩილისდროინდელ კახეთში, ხოლო მათ კავკასიონის ქედი ყოფდა წუქეთისაგან, ანუ წახურისაგან. არჩილის დროს ისიც კახეთის მთიულეთის ერთ ნაწილს შეადგენდა. ხოლო რაც შეეხება ჰერეთს, იმუამად ის არც არჩილის ცხოვრებაში იხსენიებოდა, რადგანაც არჩილის დროისათვის ჰერეთად შესაძლოა ჩაეთვალიათ შაქის ოლქის მხარეთეთრწყლის (აღსუს) მიმართულება. მაგრამ „მატიანე ქართლისაის“ მიხედვით კახეთში ჩრდილოკავკასიიდან შედიოდა ე.წ. „გზა ლეკეთისა“. ამ წყაროს ცნობით, „ლეკეთის გზით“ მტერი შემოვიდა კახეთში იმ ციხესიმაგრის ასაღებად, სადაც წმ. არჩილ მეფის ცოლშვილი ცხოვრობდა. ცხოვრობდა, რომელიც კახეთში ააგო არჩილმა, ეს იყო ნუხპატი. როგორც აღინიშნა, მემატთანე აღნიშნავს, რომ არჩილ მეფე მივიდა კახეთში და იქ ააგო ციხე-ქალაქი ნუხპატი, სადაც მისი გარდაცვალების შემდეგ ცხოვრობდნენ არჩილის შვილები ჯუანშერი, მირანდუხტი და შუშანი. ნუხპატის ადგილსამყოფელი უნდა განისაზღვროს მდ. გიშისწყალთან. ეს მდინარე ერთმანეთისაგან ყოფდა ორ ქალაქს – ნუხპატსა და შაქს. ამიტომ, შაქის გაზრდის შემდეგ, მან მოიცვა ნუხპატიც და ამიტომაც თვითონ

მას ეწოდა სახელი ნუხა (რაც იგივე ნუხპატია). „ნოხპატო ახლანდელი ნუხია და მდ. გიშისწყალზე მდებარეობს (ვახუშტი, 1904წ. გვ. 147, შენ). ნოხპატო მდებარეობდა დაღესტანსა და საინგილოს შორის, შაქის ანუ ნუხის მიდამოებში (ომარაშვილი, 1999: 129); 262; 150, შენ. 274; ბერძენიშვილი, 1953: 68; 1965: 254)“.

<http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=25&t=985>

ნუხპატის ციხე-ქალაქში ცხოვრობდა ქართლის მეფის მშვენიერი ასული შუშანი, რომლის მოტაცებაც დაავალა ხაზართა ხაკანმა თავის სპასალარს. ის სამი წელი ექებდა გზას კახეთის ამ ციხესთან (ნუხპატთან) მისასვლელად, რათა მოეტაცებინა შუშანი და ხაზართში წაეყვანა. მაშასადამე, ის ექებდა გზას ჩრდილოკავკასიიდან უშუალოდ ნუხპატში მისასვლელად, რადგანაც ნუხპატი იგივე ნუხაა, ამჟამინდელ შაქთან, მასთან მისასვლელი გზა მართლაც არსებობდა ჩრდილოკავკასიიდან და ის უშუალოდ ნუხაში (შაქში) მიდიოდა, ამ გზის მეორე ბოლო უკავშირდებოდა სოფელ ახტს ჩრდილოკავკასიაში, ლეკების ქვეყანაში, ამიტომაც ერქვა „გზა ლეკეთისა“. ამ გზას მე-19 საუკუნეში ეწოდა „Военно-Ахтинская дорога“ – ახტის სამხედრო გზა. ახტი არის სოფელი დაღესტანში, ახტის რაიონის ადმინისტრაციული ცენტრი. ახტი ახლოა შექის რაიონთან და მას ამ რაიონისაგან კავკასიონის ქედი ყოფს. ახტის სამხედრო გზა ერთმანეთთან აერთებდა ქალაქ ნუხას (ამჟამინდელ შექს) დაღესტნის სოფელ ახტთან ძირითადად „შინის“ და სხვა უღელტეხილებზე გამავალი გზით, რომელსაც ქართველები „ლეკეთის გზას“ უწოდებდნენ. ახტის ოლქი ლეკების ქვეყანაში მდებარეობს. რუსებმა კავკასიაში სამი სამხედრო გზა ააგეს – „საქართველოს სამხედრო გზა“, „ოსეთის სამხედრო გზა“ და „ახტის სამხედრო გზა“. აქედანაც ჩანს, რომ ახტის, ანუ ლეკეთის გზას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ლეკეთის ანუ ახტის გზა, როგორც ითქვა, აერთებდა ალაზნის ხეობასა (შექის ოლქს) და, ასევე, შირ-

ვანის საზამთრო საძოვრებს დაღესტნის სამურის ხეობასთან, რომელიც ამჟამადაც ლეკებითა და რუტულებითაა დასახლებული. შინისა და საღაგატის უღელტეხილით ეს გაზა გაივლიდა პუნქტებს – კაზიკუმუხი-კურახი-ახტი-ხნოვი-ნუხა (Казикумух-Куррах-Ахты-Хнов-Нуха) და შედიოდა შექში, აქედან კი დაბლობზე უერთდებოდა შირვანს. როგორც ითქვა, ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ნუხა ანუ ნუხპატი მდებარეობდა მდინარე გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, ხოლო მარცხენა სანაპიროზე, მის გასწვრივ, მდებარეობდა შექი ანუ შაქი, იქვე ახლოს იყო, როგორც ითქვა, გიშის საეპისკოპოსო ქართული ეპისკოპოსი იყო. კახეთი ერქვა გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს, ხოლო შექის ოლქი იყო ჰერეთი. ანუ ლეკეთის გზა შედიოდა ნუხპატშიც და შაქშიც, კახეთსა და ჰერეთშიც. კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ნუხა და შექი ერთმანეთისაგან გაყოფილი იყო მდინარე გიშისწყლით, გიშის ქართული საეპისკოპოსო ცენტრი მდებარეობდა შექის ახლოს, მის ჩრდილოეთით, გიშელი ეპისკოპოსი შედიოდა ქართულ იერარქიაში და შინაგან დიპტისში ქართველ ეპისკოპოსთა შორის 35-ე ადგილზე, დმანელის შემდეგ იდგა. შექის მთავარი მდინარეებია აღნიშნული გიშისწყალი და მდინარე გურჯანა. როგორც აღინიშნა, გიშისწყალი ერთმანეთისაგან საზღვრავდა კახეთსა და ჰერეთს, ანუ მის მარჯვენა ნაპირზე გურჯისტანი, ანუ კახეთი მდებარეობდა, მარცხენა ნაპირზე – შექის ოლქი ანუ ჰერეთი. მდინარე გურჯანა გურჯისტანის მხარედან უერთდებოდა მთავარ მდინარეს. ვიდრე მე-16 საუკუნემდე შექის ოლქი მდინარე გიშისწყლის მარჯვენა მხარეს ქართველების ქვეყნად, კახეთად, გურჯისტანად ითვლებოდა, ხოლო ორივე მხარე ქართველებითა და საქართველოს ეკლესიის გიშის ქართული საეპისკოპოსოს მრევლით იყო დასახლებული შუა საუკუნეებშიც. შექის ოლქიდან ქართველები ლეკებს გაუყრიათ მე-16 საუკუნეში, კერძოდ კი, 1555 წელს. ამის შესახებ გადმოცემები ამჟამადაცაა დაცუ-

ლი ისტორიული ცნობების სახით რუტულის რაიონის ლეკთა შორის. ამის შესახებ წერს დაღესტნური საიტი <https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>.

სადაც ნათქვამია, რომ აღნიშნული გზით შაქის ოლქში შესულა გაერთიანებული ლეკების ჯარი და მათ ქართველები 1555 წელს შაქის ოლქიდან, ანუ გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროდან (ანუ კახეთიდან) აუყრიათ და გაუძევებიათ (გადაუსახლებიათ) „ალაზნის იქით“, **В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв поход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань.** ანუ იქამდე ისინი, ანუ ქართველები ცხოვრობდნენ გიშისწყლამდე და მხოლოდ 1555 წლის შემდეგ გადაუსახლებიათ ალაზნის იქით.

<https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

Исторически Хнов имел важное стратегическое значение, поскольку через него проходила дорога Казикумух-Куррах-Ахты-Хнов-Нуха. Связь с Ширваном осуществлялась через Салаватский перевал (2829 м). Согласно местной эпиграфии, во второй четверти XIII века в селе велось капитальное строительство. В 1401 году впервые упоминается о существовании крестьянского мулка (частного землевладения) в селении Хнов. Некий Герги подарил свой мулк селению Киш алХнов. В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв поход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань.

<https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

შირვანიდან ჩრდილოკავკასიაში გადასასვლელი გზა შექის გავლით საღაგატის უღელტეხილით გადადიოდა დაღესტანში და აქედან შედიოდა დერბენში და სხვა დაღესტნურ პუნქტებში. მაგალითად, შირვანშაჰის ლაშქარი შაქიდან (ნუხადან) აღნიშნული „ლეკეთის გზით“ შესულა დაღესტნის სოფელ ხნოვში მის დასარბევად, რადგანაც უფრო ადრე ხნოველები ჩრდილოკავკასიიდან ამავე გზით შესულან შაქის ოლქში და კაბალაში და იქ ხალხი დაუხოცავთ. ლეკეთის გზა, ანუ კაზიკუმუხ-ახტი-ხნოვი-ნუხას შემადგენელი

ლი გზა იყო დაღესტნიდან შაქის ოლქში და ისტორიულ კახეთში შემავალი გზა (კახეთი გიშისწყალთან, ანუ შაქის მდინარესთან იწყებოდა).

В XI веке ширваншах Фарибурз I совершил поход против жителей селения Хнов, которые когда-то вблизи крепости Кабала убили его двоюродного брата... Исторически Хнов имел важное стратегическое значение, поскольку через него проходила дорога Казикумух-Курах-Ахты-Хнов-Нуха. Связь с Ширваном осуществлялась через Салаватский перевал (2829 м). Оно расположено на очень важном в прошлом торгово-караванном пути в Азербайджан (Ахты-Хнов-Нуха, Шеки через Салаватский ...). Хнов расположен на самом юге Республики Дагестан. На юге Ахтынского района, между отрогами Главного Кавказского и Гельмец-Ахтынского хребтов (იქვე).

აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ჩრდილო-კავკასია პერთს, უფრო ადრე ალბანეთს უკავშირდებოდა იმ გზით, რომელსაც მე-19 საუკუნეში „Военно-Ахтинская дорога“ დაერქვა, ხოლო უფრო ადრე მას ქართველები „ლეკეთის გზას“ უწოდებდნენ. „ლეკეთის გზა“ ანუ „Военно-Ахтинская дорога“ ნუხას (შექს) აერთებდა დაღესტნის სოფელ ახტთან, სინისა და საღავატის უღელტეხილების გავლით. ეს გზა შირვანს აკავშირებდა სამურის ხეობასთან. ამ გზას ახსენებს კალანკატუაცი, როდესაც წერს, ჩრდილოკავკასიელების ლაშქრობის შესახებ ალბანეთში, ამავე გზით ალბანელი ეპისკოპოსები გადადიოდნენ ჩრდილო კავკასიაში, ეს გზა ბარდავსა და შაქს აერთებდა დერბენტთან, ანუ ქალაქ ჩირთან, რომლის მახლობლადაც მთიანეთში ალბანური ტომები ლფინები და ჭილბები ცხოვრობდნენ (ლფინები და ჭილბები ცხოვრობდნენ არა ყაზბეგის რაიონში, როგორც მიაჩნია ზოგიერთ ისტორიკოსს, არამედ ჩორთან, დერბენტთან, კავკასიის მთისწინეთში, ამ ალბანურ ტომებს ბარდავის ალბანელები ე.წ. ლეკეთის გზით უკავშირდებოდნენ, ეს იყო შირვანის ბარიდან ჩრდილოკავკასიის მთიანეთში შემავალი რთული გზა, ძნე-

ლად სავალი). ამ გზაზე იდგა ქარავნების მოსასვენებელი სავანეები და ციხესიმაგრეები, ამ გზისპირას იყო ცნობილი სოფლები ხალხალა და ფილფილი, რომლებიც ჩვენ მიგვაჩნია ტყეტბა-გულგულად. ეს გზა, ამ ადგილებში აგრინაი-გიშისწყალს მიუყვება, მისი მთავარი ძარღვის სათავეებში კი უახლოვდება აღნიშნულ პუნქტებს. ეს მდინარე, გიშისწყალი, ერთმანეთს აშორებდა ალბანეთსა და იბერიას, შემდეგ კი კახეთსა და ჰერეთს. არჩილის დროსაც კი ჰერეთი უკვე დავიწყებული ტერმინი იყო, ის გამოაცოცხლა არჩილის მიერ შაქში დამკვიდრებულმა ადარნასე ბრმის ძმისწულებმა და საჰლი იბნ სუმბატ ალ არმანმა, როცა მან ხალიფასაგან მოიპოვა „რანთა მეფის“ წოდება. საჰლი იბნ სუმბატ ალ არმანი რანთან ერთად შაქსა და არცახსაც ფლობდა, ის ღიდად პატივცემული იყო არაბთა ხალიფას მიერ, ბაბეკის დაპატიმრებისათვის მისგან ჯილდოდ მიიღო ერთი მილიონი დირჰემი და ასევე „მეფის“ წოდება. ასეთი განდიდების შემდეგ მან კახეთის ხარჯზეც გადაწყვიტა თავისი სამეფოს გაფართოება, რომლის საზღვარი კახეთთან გიშისწყალზე გადიოდა. ისტორიული კახეთი იწყებოდა იორ-ალაზნის შესართავთან, შემდგომ მიუყვებოდა ალაზანსა და მის შენაკად გიშისწყალს ვიდრე ტყეტბა-გულგულამდე. ეს უკანასკნელი (ანუ ტყეტბა-გულგულა) მდებარეობდა არა თელავთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ, აგრინაის სათავეებთან (აგრინაის უერთდება გიშისწყალი, ამიტომაც ზოგჯერ აგრინაისაც გიშისწყალს უწოდებენ). როგორც ითქვა, ეს პუნქტი (ტყეტბა-გულგულა) გიშისწყლის სათავეში მდებარეობდა, სადაც ამჟამადაა აზერბაიჯანის სოფლები ფილფილი და ხალხალა და არა თელავთან. თელავისკენ ჰერეთის საზღვარმა მხოლოდ მე-9 საუკუნეში გადმოიწია, როდესაც ხსენებულმა ჰერეთარანის მეფემ საჰლი იბნ სუმბატ ალ არმანმა გადაწყვიტა თავისი 12 ვრცელი სამეფოს კიდევ უფრო გაფართოება, ამიტომ მან გადალახა კახეთის საზღვარი გიშისწყალზე და მიაღწია ვიდრე თელა-

ვამდე, სადაც გავაზ-თურდოს ხეზე გაივლო კიდეც კახეთ-ჰერეთის ახალი საზღვარი. სწორედ კახეთის ეს ახალი საზღვარი შეცდომით მიიჩნია ვახუშტიმ კახეთის ისტორიულ საზღვარად. შეცდომა, ივანე ჯავახიშვილის სიტყვით, გამოიწვია იმან, რომ ვახუშტის ხელთ არ ჰქონია კახეთისა და ჰერეთის შესახებ სანდო წყაროები. ივ. ჯავახიშვილის მიერ გარკვეული ეს საკითხი განხილულია ქვემოთ. მასასადაამე, ჰერეთსა და კახეთს ერთმანეთისაგან ისტორიულად საზღვრავდა გიშისწყალი და, ამიტომ, სხვა ადგილას, თავის ნაშრომში, ვახუშტი ბაგრატიონი გიშისწყალს ასახელებს ჰერეთის საზღვრად. როგორც ითქვა, საჰლ იბნ სუნბატ აღ არმანის (მე-9 ს.) შემდეგ გაცოცხლდა ამ დროისათვის უკვე მივიწყებული ჰერეთის სახელი რამდენიმე საუკუნით (წმ. არჩილის ცხოვრებაში ჰერეთი თითქმის აღარც კი იხსენიება), შემდგომ (მე-15 საუკუნისათვის) ეს სახელი კვლავინდებურად გაქრა, ვიდრე მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე. მივიწყებული ჰერეთის შესახებ ინფორმაცია წიგნებისა და ხელნაწერების მეშვეობით გაიცნეს ქართველმა მეცნიერება, ისინი გაჰყვნენ ვახუშტის ვარაუდს ჰერეთის თელავთან საზღვრის შესახებ, და, შეცდომით, ისტორიულ ჰერეთად გამოაცხადეს სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი. ჩვენი კვლევით, შაქის სამეფომ, ანუ ჰერეთმა სამხრეთ კახეთი (გიშისწყლიდან თურდოს ხევამდე) დაიპყრო მე-9 საუკუნის შემდგომ და მხოლოდ ამის შემდეგ ჰერეთის სახელი განუკვიდრდა სამხრეთ კახეთს, მხოლოდ რამდენიმე საუკუნის მანძილზე. გიშისწყლის ორივე ნაპირზე ქართველობა საუკუნეთა მანძილზე ცხოვრობდა. ამ მდინარის პირის მარჯვენა მხარეს მცხოვრები ქართველები, როგორც აღინიშნა, მხოლოდ 1555 წელს გაუძევებიათ ლეკებს ალაზნისაკენ. ზემოთაა მოყვანილი ცნობა ამის შესახებ. ეს ნიშნავს, რომ ე.წ. ლეკეთის გზით აქ შემოსული ლეკები, ანუ რუტულები და წახურები სხვებთან ერთად, 1555 წელს თავს დაესხნენ შაქს, ანუ მათივე შეფასებით კახეთს, დაამარცხეს აქ ქართველები, ანუ ადგილობრივი შაქის ოლქის

ქართველობა და თავიანთი სიტყვითვე, აიძულეს ისინი, რომ ალაზნის იქით გადასახლებულიყვნენ. აღნიშნული ლეკების ლაშქარი შაქში შესულა ე.წ. ლეკეთის გზით, რომელიც შაქის ოლქს უშუალოდ აკავშირებდა ჩრდილოკავკასიის სამურის ოლქთან, სადაც რუტულები და წახურები ცხოვრობდნენ. ეს გზა უმოკლესი იყო დერბენამდე, ანუ ძველ ქალაქ ჩოლამდე, რომელიც მე-6 საუკუნემდე იყო ალბანეთის კათალიკოსების ქალაქი. შაქის ოლქიდან ჩრდილოკავკასიაში გადასახლებული „ლეკეთის გზა“ კაპიტალურად შეაკეთა რუსულმა ხელისუფლებამ და მას უწოდა „სამხედრო გზა“, дорога Казикумух-Курах-Ахты-Хнов-Нуха. 14 Автор: File:Caucasus topographic_map-fr.svg, CC BY-SA 3.0.

ამ რუკიდანაც ჩანს, რომ ლეკეთი უშუალოდ ესაზღვრებოდა შაქის ოლქს, ხოლო წახური და ხუნძახი – დანარჩენ კახეთს. როგორც აღინიშნა, ამ გზით 1555 წელს შემოსული ლეკები (წახურები და რუტულები) თავს დაესხნენ შაქს, ანუ მათივე შეფასებით, კახეთს, დაამარცხეს აქ ქართველები, ანუ ადგილობრივი შაქის ოლქის ქართველობა და, თავიანთი სიტყვითვე, აიძულეს ისინი, რომ ალაზნის იქით გადასახლებულიყვნენ. ამ შემთხვევაში ალაზნის ისინი უწოდებენ გიშისწყალს და, რადგანაც გიშისწყალი ალაზნის უმთავრესი შენაკადია მასაც ალაზანი ერქვა.

В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв поход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань.

Офиц.сайт ДГУ – Этнические процессы и проблемы малочисленных и государственно разделенных народов Дагестана

ამ შემთხვევაში ისინი ალაზანს უწოდებდნენ გიშისწყალს. იმ დროისათვის დღევანდელი საინგილო კახეთის ნაწილი იყო და ჯერ კიდევ იცავდა თავის ქართველობას, შესაბამისად, ლეკების მიერ დაპყრობილ კახეთს (ანუ შაქის ოლქსა) და იმჟამად ქართულ (კახურ) საინგილოს შორის საზღვარი ძველებურადვე იყო ალაზანი, ანუ გიშისწყალი.

შაქის ოლქი კახეთის სამეფოს ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს რომ შეადგენდა იქიდანაც ჩანს, რომ კახეთის სამეფომ შაქელი პიროვნება „ხოზემაურემი“ კახეთის სამეფოს ელჩად წარადგინა რუსეთის მეფის კარზე. კერძოდ, კახეთის მეფე ალექსანდრე პირველმა 1483 წელს თავისი ელჩობა გააგზავნა მოსკოვში, რუსეთის ხელმწიფესთან, კახეთის ელჩი იყო შაქელი ხოზემაურემი, ნარიმანთან და დამიანესთან ერთად. თუმცა, მალევე, კახეთმა დაკარგა შაქი, 1524 წელს კახეთის მეფე წარუმატებლად შეეცადა შაქის უკან, თავის სამეფოში დაბრუნებას. ირანს შაქისა და ასევე შირვანის დაპყრობა სურდა იმ მიზნით, რათა შეეჩერებინა კახეთის სამეფოს შემდგომი გაძლიერება და უშუალო საზღვარი ჰქონოდა მასთან. ირანს განსაკუთრებით აშფოთებდა კახეთის სამეფოს რეალური სამხედრო კავშირი რუსეთთან, მით უფრო, რომ კახეთის სასაზღვრო ციხეებში რუსი მეთოფეები გამოჩნდნენ. ყიზილბაშური ირანის გაძლიერების კვალდაკვალ შაქი და ასევე შირვანი თანდათანობით გადიოდა კახეთის გაფლენის სფეროდან, კერძოდ, თუკი 1483 წლისათვის შაქი კახეთის პოლიტიკურ სფეროში შედიოდა, 1551 წლისათვის ირანმა უშუალოდ დაიპყრო შაქი და ის გადააქცია მისი მომიჯნავე ლეკეთის სარბიელად. ამით უნდა აიხსნას 1555 წლისათვის ხნოელი ლეკებისა და რუტულეების მიერ შაქში ბრძოლა მკვიდრი ქართული მოსახლეობის წინააღმდეგ, მათი „გაყრა ალაზნის იქით“, როგორც ამის შესახებ გადმოცემა დღემდეა დაცული. ირანის მიერ შაქის დაპყრობის შემდეგ კახეთის მეფეები უკვე ვეღარ აკონტროლებდნენ შაქიდან დაღესტანში შემავალ „ლეკეთის გზას“, ეს იმას ნიშნავს, რომ დაღესტნის ლეკებს უკვე თავისუფლად გაეხსნათ გზა კახეთის ბარისაკენ შაქის მხრიდან. ამის გამო განსაკუთრებით დაუცველი აღმოჩნდა შემდეგ ელისუს სასულთნოდ წოდებული კახეთის მიწა-წყალი, ასევე შემდგომდროინდელი საინგილო. კახეთის ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი და უხვმოსავლიანი ოლქი,

გაღმამხარი. ის დაფარული იყო კახური სოფლებითა და ქალაქებით, აქ იდგა უძველესი ქართული ეკლესიები, ნაგებნი წმიდა ნინოსა და წმ. არჩილის დროიდან, ამიტომაც მათი სახელობის ეკლესიები იდგა ლექითსა და განუხში, აქვე, გაღმამხარეში, შემდგომდროინდელ საინგილოში მდებარეობდა კახეთის სამეფოს პირველი დედაქალაქები – ძეგამი და ბაზარქალაქი, ასევე ბოეთნში იდგა სამეფო რეზიდენცია, ამჟამინდელი საინგილოს ამ ქალაქებში მიიღო კახეთის მეფემ რუსი ელჩები და აქვე, მათ თვალწინ გათამაშდა ტრაგედია, როცა შეიღმა ალექსანდრე მეფე მოკლა. შაქის დაპყრობის შემდეგ ელისუ და გაღმამხარი თანდათანობით ლეკების სათარეშოდ გადაიქცა ჩრდილოკავკასიის უღელტეხილების უკონტროლობის გამო. ამიტომაც ამ უღელტეხილებზე გამავალ ლეკეთის გზას კახეთისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/01/Sheki_Khanate_Map_823.jpg 17

მე-19 საუკუნეში რუსებმა დიდი მნიშვნელობა მიანიჭეს შაქთან ჩრდილოკავკასიის დამაკავშირებელ ლეკეთის გზას და შეეცადნენ მის აღდგინას – В 1846 году близ Хнова русскими войсками в горной породе был пробит тоннель для налаживания Военно-Ахтынской дороги. <https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>.

ლეკეთის გზა, ანუ ახტინის სამხედრო გზა, რადგანაც მაღალ უღელტეხილებზე გადიოდა, ეს თავისთავად ნიშნავს, რომ მას გააჩნდა რამდენიმე განშტოება, თუ ერთი გადასასველი ჩაიკეტებოდა, მგზავრებს შეეძლოთ სხვა, პარალელური გზის არჩევა, რომელნიც ერთმანეთთან ახლოს მდებარეობდა. მათ შორის ლეკეთის გზის უფრო მოსახერხებელი უღელტეხილი იყო საღავატისა. აქვე იყო გღიმის, ფიისა, დევიანის, ნოურის და სხვა უღელტეხილები https://flnka.ru/glav_lenta/9354-salavatskie-vrata-dagestana.html. ერთ-ერთი ამ გზის განშტოება გიდატლიდან, ჩოხის გავლით, გაივლიდა კუმუხს, ახტს, ხნოვს და ბორჩს და შექის გავლით შედიოდა შირვანში. ამ

გზის განტოტებათა შორის ახტი-შექის გზა უფრო ხალხმრავალი იყო, ის დაღესტანს შირვანთან აერთებდა. ეს გზა იყო სავაჭრო, რომელიც საბოლოო ჯამში, კაბალას, ბარდაგასა და შექს აერთებდა დერბენტთან. ამასთანავე ამ გზით დაღესტნის სამურის ველის მთიელებს თავიანთ საქონელი და ცხვრის ფარები გადაჰყავდათ შირვანის ზამთრის საძოვრებზე. https://flnka.ru/glav_lenta/9354-salavatskie-vrata-dagestana.html აქ ნახსენები იყო სოფლების, ჩოხის, ბორჩისა და სხვა სახელები. იყო დრო, როცა ამ სოფლებს წარსულში ქართული თვითშემეცნება გააჩნდათ და საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს ქმნიდნენ არა ერთი და ორი, არამედ მრავალი საუკუნის მანძილზე (ძირითადად თემურ ლენგის შემოსევამდე). შესაძლოა, წარმოშობით აქაურები ყოფილიყვნენ, მაგალითად, ჩოხელები, სოფელ ჩოხიდან, ანდა ბორჩაშიელები, ბორჩიდან და სხვა.

დაღესტანი ამჟამადაც საესეა ქართული წარსულის ამსახველი არქეოლოგიური ნაშთებით, ქართულენოვანი წარწერების ფრაგმენტებითა და სხვა. ასევე, მოსახლეობა ვიდრე შირვანამდე საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს წარმოადგენდა, რაც ასახულია საქართველოს საკლესიო სამართლის ძეგლებში. ყოველივე აღნიშნულის გამო უნდა დავასკვნათ, რომ ნუსხატის ციხესიმაგრეში მცხოვრები არჩილ მეფის ქალიშვილის მოსატაცებლად საზართა სარდალი შევიდა ლეკეთის გზით, რომელსაც მე-19 საუკუნეში „ახტის სამხედრო გზა“ დაერქვა. შესაბამისად, კახეთის ისტორიული საზღვარი იდო გიშისწყალთან და არა თელავთან. რაც იმას ნიშნავს, რომ თელავის ქვემოთ ალაზნისა და ივრის ხეობები მუდამ შედიოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციაში და არა ალბანეთის საკათალიკოსოში, როგორც ამჟამად არასწორად მიიჩნევა.

VII-X სს.

№ 75

კიდევ ერთხელ კახეთში შემავალი ე.წ. „ლეკეთის გზის“ შესახებ

საქართველო-აზერბაიჯანს საზღვართან მდებარე ცნობილ ქალაქ შექს (შაქს) დაღესტნის სოფელ ახტთან აერთებს ე.წ. ახტის სამხედრო გზა, როგორც აღინიშნა წინა თავში.

ეს გზა მე-19 საუკუნეში მნიშვნელოვნად განაახლეს და გააუმჯობესეს რუსებმა, რადგანაც ძველი გზა სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი იყო როგორც შექსის მიმდებარე შირვანის დაბლობისათვის (და ქალაქ ბარდასათვის), ასევე ჩრდილოკავკასიის მომიჯნავე რეგიონებისათვის.

შექს გარს აკრავს მაღალი მთები კავკასიისა, რომლის იქით უკვე დაღესტნის ის ოლქია, რომელსაც ქართველები „ლეკეთს“ უწოდებდნენ, შესაბამისად, ეს გზა უნდა იყოს წყაროში ნახსენები „გზა ლეკეთისა“.

ახტის სამხედრო გზა კავკასიის მთავარ ქედზე გადადის ე.წ. შინის ხეობით.

როგორც ითქვა, ის აერთებს ქალაქ ნუხას (ამჟამად შექი) დაღესტნის სამურის ხეობასთან საღავატის უღელტეხილით, იქედან კი გზა მიემართება მრავალი მიმართულებით, ერთ-ერთია კასპიის ზღვისპირეთი, დერბენდი, ძველი დედაქალაქი ალბანეთისა ჩოლა (ჩოლი), რომელიც ალბანთა საკათალიკოსო ცენტრი იყო მე-6 საუკუნის შუახანებამდე, 552 წლამდე.

ეს გზა დაღესტანს შირვანთან აერთებდა. ეს იყო სავაჭრო და სამხედრო მნიშვნელობის გზა, რომელიც კაბალას, ბარდავსა და შექს აერთებდა დერბენტთან.

ამ გზით უერთდება შექს სოფელი ახტი, რომელიც, როგორც ითქვა, ლეკეთში მდებარეობს, შესაბამისად, ახტელების სასაუბრო ენა არის ლეკური ენის ადგილობრივი დიალექტი.

ამ გზის გასწვრივ ნაპოვნი არტეფაქტები მკვლევარების აზრით მიუთითებს, რომ ამ გზით სარგებლობდნენ სკვითეთიდან კავკასიასა და ირანში სათა-

რემოდ დაძრული სკვითები და ინდოარიელები, შემდეგ კი ჩრდილოკავკასიელები შირვანის ვაკეში მოსახვედრად. ისტორიული ალბანეთისათვის ამ გზას უპირველესი მნიშვნელობა ჰქონდა, რადგანაც ის ალბანეთის ძველ დედაქალაქ ჩორს, ანუ დერბენტს აერთებდა ახალ დედაქალაქ პარტავთან. ეკლესიისათვისაც მას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა, როდესაც ალბანეთის საკათალიკოსო ცენტრი მე-6 საუკუნეში გადატანილი იქნა პარტავში. ამ გზის ერთ ბოლოში, კასპის ზღვასა და კავკასიის მთებს შორის, დერბენდის რეგიონში, ცხოვრობდნენ ალბანური ტომები ლფინები და ჭიღბები, ხოლო მეორე ბოლოში – შაქსა და შირვანში, ალბანეთში შემავალი სხვადასხვაენოვანი ტომები. ეს გზა ამ ტომების ურთიერთობის საშუალება იყო.

<http://lraber.asj-oa.am/4623/1/>

აღსანიშნავია, რომ დაღესტნელი მკვლევრებიც ამ გზას უწოდებენ – „ლეკეთის გზას“, ისინი აღნიშნავენ, რომ მისით სარგებლობდნენ კიმერიელებისა და სკვითების ეპოქიდანვე – „киммерийцы и скифы знали о Лекетской дороге и не раз проходили по ней, особенно скифы, – на юг и обратно. Поэтому в хосрехском святилище у Кокмадагских перевалов между Сулакским и Самурским бассейнами рек обнаружены не только киммерийские символика, но и археологические находки, свойственные скифскому стилю. Культовое сооружение это использовалось местным населением до прихода ислама, да и позже. Другой ассирийский разведчик того же времени Ашурисуа в своей информации тому же Саргону II пишет: «...Между Урарту и страной Гамир лежит страна Гуриани (Грузия)». Но прежде всего: что представляла собой в те времена так называемая Лекетская дорога? Дороги в те времена проходили не по ущельям и долинам, как сейчас, а по склонам гор и горных плато, чтобы избежать строительства мостов, а реки переходили по возможности там, где было меньше каньонов, других пересеченных мест. А что касается перехода Главного Кавказского хребта, имеется несколько перевалов в Закавказье, наиболее известным из которых

являлся Салаватский. В 1845-1851 годах этот юждаговский участок был капитально обновлен для военных целей, руководили работами русские инженеры, которые продлили его до Ахтов, стали называть Военно-Ахтынской дорогой. По данным источников, «эта дорога сокращала путь из Тифлиса в Дагестан на 400 верст и шла от Мучалинской переправы по Шекинскому ущелью через Салават, аулы Борч, Хнов до укрепления Ахты. В 1851 году Военно-Ахтынская дорога имела протяженность в 126 верст... На всем пространстве дорога была колесная и достигала в ширину до 3 сажень, а местами и более для разъезда повозок... По подсчетам, каждая сажень Военно-Ахтынской дороги была в десять раз дешевле, чем Военно-Грузинской. По строгой своей обдуманности и по удобствам, приспособленным для движения войск, превосходила ее». Как видим, маршруты Закавказье – Дагестан и обратно одни и те же, что во времена древние, что в недавние. По этим же маршрутам участков Лекетской дороги поддерживались связи и с Кавказской Албанией в свое время, и с другими странами, в том числе с Ираном. <http://lraber.asj-oa.am/4623/1/>

ქართლის ცხოვრებაში „ლეკეთის გზა“ მოხსენიებულია არჩილ მეფის ოჯახთან დაკავშირებით. ეს გზა ჩრდილოკავკასიას აკავშირებდა შაქის ოლქსა და ბარდას ჩრდილოკავკასიასთან, ჩვენი კვლევით, ამასთანავე ეს გზა არჩილ მეფის მიერ აგებულ ციხექალაქთანაც გადიოდა, არჩილ მეფის ცხოვრება, შესანიშნავი წყარო ხაზგასმით რამდენჯერმე მიუთითებს, რომ ეს ქალაქი კახეთში მდებარეობდა და არა ჰერეთში. კერძოდ, მან ეს ქალაქი ააშენა კახეთში მოსვლისა და თავისი გვარდიის (ტაძრეულის) წევრების კახეთში დამკვიდრების შემდეგ – „...მიუბოძა კახეთი და აზნაურ-ყვნა ივინი, და აღაშენა ... ციხე-ქალაქი ერთი ნუხპატს, ორთა წყალთა შუა“.

ამავე დროს არჩილ მეფემ კახეთის მთიულეთის საქმეებზე გაარიგა. კახეთის მთიულეთი კი დასავლეთ დაღესტნის მთიანეთია, აღნიშნული „ლეკეთის გზა“ ნუხპატს (ანუ არჩილის სატახტოს კახეთ-

ში) აკავშირებდა დასავლეთ დაღესტანთან.

როდესაც მეფემ გადაწყვიტა თავის დაღება ქვეყნის გადასარჩენად და ჩაბარდა არაბულ ხელისუფლებას, წინასწარ თავისი ოჯახის ერთი ნაწილი ნუხპატის ციხექალაქში დატოვა და მეორე ნაწილი დასავლეთ საქართველოს შეაფარა.

ნუხპატის ანუ ნუხის ციხექალაქის ოლქი, როგორც ზემოთ ითქვა, წარმოადგენს ნაწილის დაღესტნის მთიანეთისა, რადგანაც ის კავკასიონის ქედის მთისწინეთში მდებარეობდა,

თავდაპირველად ნუხპატის ანუ ნუხის ციხექალაქსა და შაქის ანუ შაქს ერთმანეთისაგან მდინარე გიშისწყალი ყოფდა.

შექი გიშისწყლის ხეობის უფრო ქვემო ნაწილში მდებარეობდა. აქ გაედინება ასევე მდინარე გურჯანა. თვით სახელი ამ მდინარისა („გურჯანა“), როგორც უკვე აღინიშნა, გვაფიქრებინებს, რომ ოდესღაც, ამ ადგილას, ეს მდინარე იყო საზღვარი ქართველთა ქვეყნისა ანუ ამ შემთხვევაში კახეთისა.

ნუხა (ნუხპატი) გიშისწყალს დაშორებული იყო სულ ასიოდ მეტრით.

საბოლოოდ ნუხა და მის მახლობლად მდებარე შაქი ერთ ქალაქად იქცა, რომელსაც ზემოდან დაჰყურებს კავკასიონის მაღალი მთები 3000 მ. სიმაღლის მქონე მწვერვალებით.

კავკასიონის ქედის მეორე მხრიდან ანუ დაღესტნიდან ნუხისაკენ მოემართებოდა ჩვენი „გზა ლეკეთისა“.

ამ გზით, როგორც ითქვა, ჩრდილოკავკასიიდან ნუხპატის ციხექალაქში მივიდა ხაზართა ლაშქარი, ხაზარებმა იცოდნენ რომ არჩილის ოჯახი ნუხპატის ციხე-ქალაქს აფარებდა თავს. მემატთანე წერს – „გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთად; მოადგა ციხესა, რომელსა შინა იყვნეს ჯუანშერ და დად მისი შუშან, და მცირედთა დღეთა წარილო და ტყუე ყვნა ივინი“; კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ნუხპატი კახეთში მდებარეობდა და არა ჰერეთში. მთელ ამ

თხრობისას მემატრიანე სიტყვა ჰერეთს არც კი ახსენებს.

ეს მიუთითებს, რომ კახეთის საზღვარი თავდაპირველადვე და მე-8 საუკუნეშიც იყო მდინარე გიშისწყალი ანდა ზემოთ აღნიშნული იქვე გამდინარე მდ.ალიჯანხაი, რადგანაც ნუხპატის ციხექალაქი გიშისწყალთან მდებარეობდა.

ეს მოსაზრება არ ეთანადება ამჟამად დამკვიდრებულ მტკიცებას, რომლის მიხედვითაც კახეთი თავდაპირველად მცირე ქვეყანა იყო ივრის ზემოწელში.

როგორც ითქვა, ამ მტკიცების თანახმად ივრის ქვემო წელი და ალაზნის ხეობა თითქოსდა შედიოდა ჰერეთში ანუ ალბანეთში და თითქოსდა მან (ამკახეთის მცირე ქვეყანამ) მე-8 საუკუნისათვის „ჰერეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი და კუხეთი გადაფარა“.

<http://www.nplg.gov.ge/wikidict/index.php/kaxeT>
i2.03.2021.

ჩვენ კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, რომ არ მიგვაჩნია ამჟამად გავრცელებული მტკიცება, რომ თითქოსდა მე-8 საუკუნეში ივრის ზემოწელამდე აღწევდა ალბანეთი (ჰერეთი) და რომ ალაზნის ხეობა ალბანეთის (ჰერეთის) შემადგენლობაში შედიოდა და თითქოსდა მე-8 საუკუნეში „პატარა ქვეყანა კახეთმა“ დაიპყრო თუ დაიმორჩილა ალაზნის ხეობის მომცველი ჰერეთი (ალბანეთი). სწორედ მას ნიშნავს აღნიშნული სიტყვები ჩვენი მეცნიერისა, რომ კახეთმა „ჰერეთის მნიშვნელოვანი ნაწილი და კუხეთი გადაფარა“, რაც არასწორად მიგვაჩნია, რადგანაც არ ეფუძნება წყაროს რაიმე ცნობას, პირიქით, ჩვენი მე-8 საუკუნის მემატრიანე ჯუანშერ ჯუანშერიანი, აღწერილის თვითმხილველი სულ სხვა ინფორმაციას გაწვდის.

მისი ცნობებიდან კარგად ჩანს, რომ ვრცელი ტერიტორია გიშისწყალამდე იმთავითვე არჩილ მეფის სამეფოში ანუ ქართლის სამეფოში შედიოდა.

როდესაც მან (არჩილმა) და მისმა ძმამ მეფე მირმა არაბთა მძლავრობის გამო გადაწყვიტეს ერთიანი სამეფოს დანაწილება უფრო მცირე ერთეულებად,

არჩილი კახეთში გადავიდა, და კახეთშივე გიშისწყალთან ციხექალაქი ნუხპატი ააგო, აქედან ის, მატრიანის ცნობით, განაგებდა დასავლეთ დაღესტნის საქმეებს. შეიძლება ითქვას, რომ მან არაბთა შიშიანობის გამო, თავი შეაფარა ამ ტერიტორიას, ანუ კახეთის მთიულეთს. აქედანვე (ნუხპატიდან) ის განაგებდა ალაზნის მთელი ხეობის მომცველი კახეთის საქმეებს და იქ (კახეთში) აზნაურებად დასვა თავისი პირადი გვარდიის წევრები (თავისი ტაძრული).

ამასთან დაკავშირებით შეიძლება დაისვას კითხვა, თუკი თავდაპირველადვე კახეთი მოიცავდა ალაზნის მთელ ხეობას ვიდრე მდ. გიშისწყალამდე, მაშინ სად მდებარეობდა თავდაპირველი ჰერეთი?

როგორც უკვე მრავალჯერ აღინიშნა, თავდაპირველი ჰერეთი მოიცავდა მიწაწყალს გიშისწყლიდან (ანდა ალიჯანხიდან) ვიდრე თეთრწყალამდე. მაშასადამე თავდაპირველი ჰერეთი იყო შაქის ოლქის ის მიწაწყალი, რომელსაც უცხოეთში შაქის სამეფოს უწოდებენ, ხოლო ქართველები – ჰერეთს. ამ პოლიტიკურმა ერთეულმა მე-9 საუკუნეში გაავრცელა თავისი ძალაუფლება სამხრეთ კახეთის მიწაწყალზე, ანუ ჰერეთმა „გადაფარა“ სამხრეთ კახეთი მე-9 საუკუნის შემდეგ, და არა პირიქით.

აღნიშნულმა საჰლ სბატინამა, შაქის ცნობილმა მმართველმა (საჰლ იბნ სუნბატ აღ-არმანმა) თავისი ძალაუფლება სამხრეთ კახეთის მიწაწყალზე გაავრცელა 840-იან წლებში, ის ცნობილი იყო თავისი დამპყრობლური ბუნებით, რადგანაც იქამდე თავისი ძალაუფლება გაავრცელა არანის მთელ ოლქზე.

საჰლ სბატინი, არაბთა ხალიფის ერთგული თანამშრომელი იყო, რის საცვლოდაც მას უფლება მისცეს დაუფლებოდა სამხრეთ კახეთს გიშისწყლიდან გავაზის ხაზამდე. ამავე დროისათვის კახეთს სასტიკად ებრძოდა სახალიფოს ლაშქარი (ხალილ ისიდის ძის ლაშქრობა კახეთში), გავაზთან მარცხის შემდეგ, როგორც ეს უკვე იყო აღნიშნული, არაბებმა მთლიანი კახეთის დაპყრობა ვეღარ

შეძლეს, მაგრამ გავაზამდე უკვე დაპყრობილ სამხრეთ კახეთზე უფლება მისცეს შექმნის ოლქის ანუ ჰერეთის მმართველს საჰლ სმბატისანს.

ნუხპატთან ანუ ნუხთან ახლოს შაკისში დაამკვიდრა არჩილ მეფემ ტარონიდან ჩამოსული ბაგრატიონი ძმები. ანუ ნუხპატი კახეთი მდებარეობდა და მასთან ახლოს კი იყო ჰერეთის ქალაქი შაკისი. ანუ ნუხა და შაკი ერთმანეთთან ახლოს მდებარეობდნენ, თუმცა პირველი კახეთში იყო, მეორე კი ჰერეთში. მათ შუა გიშისწყალი გაედინებოდა. წყაროც წერს, რომ ეს სამი ძმა აჩილ მეფესთან მივიდნენ კახეთის ქალაქ ნუხპატში „მოვიდეს კახეთს არჩილის თანა“ და თხოვეს თანხმობა შაკისში დასამკვიდრებლად..

აქედან შეიძლება ვიგულისხმოდ, რომ ჰერეთი არჩილის საბრძანებლის საზღვრის (გიშისწყლის) გარეთ მდებარეობდა, ჩანს, მდ. აღსუს (ანუ თეთრიწყლის) მიმართულებით.

იმ დროს კახეთიცა და ჰერეთიც გაუდაბურებული, უკაცური და გატყვევებული იყო და აღნიშნული ჰერეთი, წყაროს მინიშნებით, რანის მხარეს მდებარეობდა, რანის კერძი იყო. „ყოველი პირი კავკასიისად რანით კერძო უმკვდროქმნულ იყო, ხოლო ჰერეთი და კახეთი ჭაღაკთა და ტყეთაგან უკეთე დარჩომილ იყო და დაემკვდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდის.

გულგულა ანუ ხალხალი (ფილფილი), როგორც მრავალჯერ აღინიშნა, მდებარეობდა გიშისწყლის (აგრიხაის) სათავეებში ანუ ჰერეთის ჩრდილოეთი საზღვარი შაკი გულგულას (ფილფილხალხალის) ხაზზე გადიოდა. აღსანიშნავია, რომ სოფლებ ფილფილტან და ხალხალთან ახლოს გადიოდა აღნიშნული გზა, რომელიც ჩრდილოკავკასიიდან გადმოდის შაკის ოლქში. ამ გზას, ქართული წყარო, როგორც აღინიშნა ლეკეთის გზას უწოდებს.

მართლაც გარკვეულია, რომ ქალაქი შაკი თავდაპირველად მდებარეობდა ნუხასთან ახლოს, ისინი სხვადასხვა ქალაქები იყვნენ.

მე-19 საუკუნეში აღიდებულმა გიშისწყალმა წალეკა ძველი ქალაქი შაკი. ამის გამო მისი მცხოვრებლები გადასახლდნენ მახლობელ ქალაქ ნუხაში, საბოლოოდ კი მე-20 საუკუნეში ნუხას უწოდეს შაკი (შექი). ეს ნიშნავს, რომ, თავდაპირველად, გიშისწყალი ერთმანეთისაგან ყოფდა კახეთის ქალაქ ნუხას (ნუხპატსა) და ჰერეთის ქალაქ შაკს (შაკისს).

არაბობს დროს შაკის ოლქმა მე-9 საუკუნეში დაიწყო თანამშრომლობა დამპყრობლებთან, ხოლო კახეთი ძლიერ ებრძოდა მათ, რამაც საბოლოოდ გამოიღო ის შედეგი, რომ შაკის სამეფომ ანუ ჰერეთმა თავისი ძალაუფლება გაავრცელა სამხრეთ კახეთის მიწაწყალზე დამპყრობლის ნებით. ჰერეთის ეს განვრცობა მართალია მხოლოდ ორიოდ საუკუნე გაავრცელდა, მაგრამ დიდხანს შემორჩა ისტორიულ მეხსიერებას. ჩანს ამის გამო თვით ვახუშტი ბაგრატიონიც ფიქრობდა, რომ ჰერეთი სამხრეთ კახეთსაც ერქვა.

მაშასადამე, ნახსენებმა საჰლ სმბატისანმა თავის სამთავროს შემატა დიდი ტერიტორიები, სამხრეთ კახეთისა და არანის გარდა, ასევე კამბეჩანი და არცახი.

მისი ნაშიერის გრიგოლ ჰამამის სიკვდილის შემდეგ (მე-9 ს. ბოლოს) აღნიშნული ვრცელი მიწაწყალი მისმა შვილებმა ერთმანეთს შორის გადაინაწილეს, შაკის ოლქი აღმოჩნდა ატნერსეხის (არდანასეს) ხელში, დაახლოებით, 950-იან წლებში.

შაკის ოლქის მოსახლეობისათვის ეს იყო თავისი ოლქის პოლიტიკური გათავისუფლებს აქტი. ადარნასეს (ანდა მისი ძის) მეუღლის წმ. დინარა დედოფლის დროს პოლიტიკურ გათავისუფლებას რელიგიური თავისუფლებაც მოყვა (მე-10 ს.-ში), როცა მათ ქალკედონიტური აღმსარებლობა დაიბრუნეს.

საერთოდ, ტერმინ ჰერეთთან დაკავშირებით, შეიძლება ითქვას, რომ არჩილის დროსაც კი (ტერმინი „ჰერეთი“) უკვე დავიწყებული იყო, ის გამოაცოცხლა არჩილის მიერ შაკში დამკვიდრებულმა საჰლ იბნ სუმბატ ალ არმანმამ, როცა მან აქ დიდი სამთავრო შექმნა.

ამ დროისათვის ქართველებს ახსოვდათ, რომ შაქის ოლქის რეგიონს ჰერეთი ერქვა, ამიტომაც შაქის სამეფოსაც ჰერეთი უწოდეს. ანუ ამ დროისათვის (მე-9 ს-ის შემდეგ) გაცოცხლდა ჰერეთის მივიწყებული სახელი, რამდენიმე საუკუნით, შემდგომ ეს სახელი კვლავინდებურად გაქრა (მე-15 საუკუნისათვის), ვიდრე მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე. მე-20 ს.-ში მივიწყებული ჰერეთის შესახებ ინფორმაცია წიგნებისა და ხელნაწერების მეშვეობით გაიცნეს ქართველმა მეცნიერებმა, ისინი გააყენენ ვახუშტის გზას და ისტორიულ ჰერეთად გამოაცხადეს სამხრეთ კახეთის მიწა-წყალი, მაგრამ ესაა არასწორი თეორია, რადგანაც ისტორიული კახეთი მოიცავდა ტერიტორიას მატკვარალაზნის (იორ-ალაზნის) შესართავიდან, შემდგომ მიუყვებოდა ალაზანსა და მის შენაკად გიშისწყალს ვიდრე ტყეობა-გულგულამდე.

ეს პუნქტი კი (ტყეობა-გულგულა), გიშისწყლის სათავეში მდებარეობდა, სადაც ამჟამადაა აზერბაიჯანის სოფლები – ფილფილი და ხალხალა (და არა თელავთან). მაშასადამე, ჰერეთსა და კახეთს ერთმანეთისაგან ისტორიულად საზღვრავდა გიშისწყალი და მას ასახელებს კიდევ ვახუშტი კახეთ-ჰერეთის საზღვრად.

მაშასადამე, ტერიტორიას გიშისწყლიდან გავაზ-თურდოს ხევამდე, ისტორიულად, მუდამ კახეთი ერქვა, მაგრამ შაქის სამეფომ, ანუ ჰერეთმა ის დაიპყრო მე-9 საუკუნის შემდგომ და მხოლოდ ამის შემდეგ ჰერეთის სახელი დაუმკვიდრდა სამხრეთ კახეთს მხოლოდ რამდენიმე საუკუნის მანძილზე.

დაეუბრუნდეთ „ლეკეთის გზის“ საკითხს. ეს გზა კახეთში შედიოდა, ამიტომ, მისი ადგილმდებარეობის განსაზღვრა დაგვეხმარება კახეთის ისტორიული საზღვრის დადგენაში.

გზა ჩრდილოკავკასიიდან უშუალოდ ნუხპატი იგივე ნუხაში მიდიოდა, ანუ ციხექალაქთან ამჟამინდელ შაქთან ახლოს, ამ გზის მეორე ბოლო მიდიოდა სოფელ ახტთან ჩრდილოკავკასიაში, ლეკების ქვეყანაში, ამიტომაც ერქვა გზა

ლეკეთისა. მას მე-19 საუკუნეში ეწოდა „Военно-Ахтинская дорога“ – ახტის სამხედრო გზა.

როგორც აღინიშნა, ახტი არის სოფელი დაღესტანში, ახტის რაიონის ადმინისტრაციული ცენტრი. ახლოა შექის რაიონთან და მას ამ რაიონისაგან კავკასიონის ქედი ყოფს.

ახტის სამხედრო გზა ერთმანეთთან აერთებდა ქალაქ ნუხას (ამჟამინდელ შექს) დაღესტნის სოფელ ახტთან შინის უღელტეხილზე გამავალი გზით, რომელსაც ქართველები „ლეკეთის გზას“ უწოდებდნენ.

რუსებმა კავკასიაში სამი სამხედრო გზა ააგეს – საქართველოს სამხედრო გზა, ოსეთის სამხედრო გზა და ახტის სამხედრო გზა.

აქედანაც ჩანს, რომ ახტის, ანუ ლეკეთის გზას ძალზე დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

ლეკეთის, ანუ ახტის გზა, როგორც ითქვა, აერთებდა ალაზნის ხეობასა ანუ შექის ოლქსა და შირვანის საზამთრო საძოვრებს დაღესტნის სამურის ხეობასთან, რომელიც ამჟამადაც ლეკებითა და რუტულებითაა დასახლებული. სალივატის უღელტეხილის გავლით ეს გზა გაივლიდა პუნქტებს: კაზიკუმუხი-კურახი-ახტი-ხნოვი-ნუხა და შედიოდა შექში, აქედან კი დაბლობის გზა უერთდებოდა შირვანს. შემდეგი მარშრუტით – კაზიკუმუხი-კურახი-ახტი-ნუხა (Казикумух-Куррах-Ахты-Хнов-Нуха). ჩვენ მიგვაჩნია, რომ ნუხა, ანუ ნუხპატი მდებარეობდა მდინარე გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, ხოლო მარცხენა სანაპიროზე მდებარეობდა შექი, ანუ შაქი, იქვე ახლოს იყო, როგორც ითქვა გიშში. კახეთი, ერქვა გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროს მხარეს, ანუ ნუხა-ნუხპატი, სადაც გზა შედიოდა, კახეთს წარმოადგენდა, ხოლო შექი იყო ჰერეთი, ანუ შექის ოლქი.

კიდევ ერთხელ რომ ვთქვათ, ნუხა და შექი ერთმანეთისაგან გაყოფილი იყო მდინარე გიშისწყლით, გიშის ქართული საეპისკოპოსო ცენტრი შექის ახლოს, მის ჩრდილოეთით მდებარეობდა, გიშელი

ეპისკოპოსი შედიოდა ქართულ იერარქიაში და შინაგან დიპტიხში ქართველ ეპისკოპოსთა შორის 35-ე ადგილზე, დმანელის შემდეგ იდგა.

მე-16 საუკუნემდე მდინარე გიშისწყლის მარჯვენა მხარე კახეთად, გურჯისტანად ითვლებოდა, ორივე მხარე საქართველოს ეკლესიის გიშის ქართული საეპისკოპოსოს მრევლით იყო დასახლებული შუა საუკუნეებშიც.

შექის ოლქიდან ქართველები ლეკებს გაუყრიათ მე-16 საუკუნეში, კერძოდ კი, 1555 წელს. ამის შესახებ გადმოცემები ამჟამადაცაა დაცული ისტორიული ცნობების სახით რუტულის რაიონის ლეკთა შორის. ამის შესახებ წერს დაღესტნური საიტი

<https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

ამ დაღესტნურ საიტში ნათქვამია, რომ აღნიშნული გზით, შაქის ოლქში შესულა გაერთიანებული ლეკების ჯარი და მათ ქართველები 1555 წელს შაქის ოლქიდან, ანუ გიშისწყლის მარჯვენა სანაპიროდან, ანუ კახეთიდან აუყრიათ და გაუძევებიათ (გადაუსახლებიათ) „აღაზნის იქით“. В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв поход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань. ანუ იქამდე ისინი, ანუ ქართველები ცხოვრობდნენ გიშისწყლამდე და მხოლოდ 1555 წლის შემდეგ გადაუსახლებიათ აღაზნის იქით.

<https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

Исторически Хнов имел важное стратегическое значение, поскольку через него проходила дорога Казикумух-Курах-Ахты-Хнов-Нуха. Связь с Ширваном осуществлялась через Салаватский перевал (2829 м). Согласно местной эпиграфии, во второй четверти XIII века в селе велось капитальное строительство. В 1401 году впервые упоминается о существовании крестьянского мулка (частного землевладения) в селении Хнов. Некий Герги подарил свой мулк селению Киш ал-Хнов. В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв по-

ход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань.

<https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

შირვანიდან ჩრდილოკავკასიაში გადასახლებული გზა შექის გავლით საღავატის უღელტეხილით გადადიოდა დაღესტანში და აქედან შედიოდა დერბენში და სხვა დაღესტნურ პუნქტებში.

მაგალითად, შირვანშაჰის ლაშქარი შაქიდან (ნუხადან) აღნიშნული „ლეკეთის გზით“ შესულა დაღესტანის სოფელ ხნოვში მის დასარბევად, რადგანაც უფრო ადრე ხნოველები ჩრდილოკავკასიიდან ამავე გზით შესულან შაქის ოლქში და კაბალაში და იქ ხალხი დაუსოცავთ. ლეკეთის გზა, ანუ კაზიკუმუხ-ახტი-ხნოვ-ნუხას შემაერთებელი გზა იყო დაღესტნიდან შაქის ოლქში და ისტორიულ კახეთში შემავალი გზა (კახეთი გიშისწყალთან, ანუ შაქის მდინარესთან იწყებოდა).

В XI веке ширваншах Фарибурз I совершил поход против жителей селения Хнов, которые когда-то вблизи крепости Кабала убили его двоюродного брата... Исторически Хнов имел важное стратегическое значение, поскольку через него проходила дорога Казикумух-Курах-Ахты-Хнов-Нуха. Связь с Ширваном осуществлялась через Салаватский перевал (2829 м).

Оно расположено на очень важном в прошлом торгово-караванном пути в Азербайджан (Ахты-Хнов-Нуха, Шеки через Салаватский ...

Хнов расположен на самом юге Республики Дагестан. На юге Ахтынского района, между отрогами Главного Кавказского и Гельмец-Ахтынского хребтов (იქვე).

აღნიშნულიდან ჩანს, რომ ჩრდილო კავკასია ჰერთს, უფრო ადრე აღბანეთს უკავშირდებოდა იმ გზით, რომელსაც მე-19 საუკუნეში „Военно-Ахтинская дорога“ დაერქვა, ხოლო უფრო ადრე მას ქართველები „ლეკეთის გზას“ უწოდებდნენ.

„ლეკეთის გზა“, ანუ „Военно-Ахтинская дорога“ ნუხას (შექს) აერთებდა დაღესტნის სოფელ ახტთან, სინისა და საღავატის უღელტეხილების გავლით.

ეს გზა შირვანს აკავშირებდა სამურის ხეობასთან.

ამ გზას ახსენებს კალანკატუაცი, როდესაც წერს, ჩრდილოკავკასიელების ლაშქრობის შესახებ ალბანეთში, ამავე გზით ალბანელი ეპისკოპოსები გადადიოდნენ ჩრდილოკავკასიაში, ეს გზა ბარდავსა და შაქს აერთებდა დერბენტთან, ანუ ქალაქ ჩირთან, რომლის მახლობლადაც მთიანეთში ალბანური ტომები ლფინები და ჭილბები ცხოვრობდნენ (ლფინები და ჭილბები ცხოვრობდნენ არა ყაზევის რაიონში, როგორც მიაჩნია ზოგიერთ ისტორიკოსს, არამედ ჩორთან, დერბენტთან, კავკასიის მთისწინეთში, ამ ალბანურ ტომებს ბარდავის ალბანელები ე.წ. ლეკეთის გზით უკავშირდებოდნენ, ეს იყო შირვანის ბარიდან ჩრდილოკავკასიის მთიანეთში შემავალი რთული გზა, ძნელადსავალი).

ამ გზაზე იდგა ქარავენების მოსასვენებელი სავანეები და ციხესიმაგრეები, ამ გზისპირას იყო ცნობილი სოფლები ხალხალა და ფილფილი, რომლებიც ჩვენ მიგვაჩნია ტყეტბა-გულგულად. ეს გზა ამ ადგილებში აგრინაი-გიშისწყალს მიუყვება, მისი მთავარი ძარღვის სათავეებში კი – აღნიშნულ პუნქტებს.

ეს მდინარე ერთმანეთს აშორებდა ალბანეთსა და იბერიას, შემდეგ კი კახეთსა და ჰერეთს.

ამ მდინარის პირის მარჯვენა მხარეს მცხოვრები ქართველები, როგორც აღინიშნა, მხოლოდ 1555 წელს გაუქმდებიან ლეკებს ალაზნისაკენ. ზემოთაა მოყვანილი ცნობა ამის შესახებ.

ეს ნიშნავს, რომ ლეკები, ანუ რუტულები და წახურები, სხვებთან ერთად, 1555 წელს თავს დაესხნენ შაქს, ანუ მათივე შეფასებით, კახეთს, დაამარცხეს აქ ქართველები, ანუ ადგილობრივი შაქის ოლქის ქართველობა და თავიანთი სიტყვითვე, აიძულეს ისინი, რომ ალაზნის იქით გადასახლებულიყვნენ. აღნიშნული ლეკების ლაშქარი შაქში შესულა ე.წ. ლეკეთის გზით, რომელიც შაქის ოლქს უშუალოდ აკავშირებდა ჩრდილოკავკასიის სამურის ოლქთან, სადაც რუტულები

და წახურები ცხოვრობდნენ. ეს გზა უმოკლესი იყო დერბენტამდე, ანუ ძველ ქალაქ ჩოლამდე, რომელიც მე-6 საუკუნემდე იყო ალბანეთის კათალიკოსების ქალაქი.

შაქის ოლქიდან ჩრდილო კავკასიაში გადასასვლელი „ლეკეთის გზა“ კაპიტალურად შეაკეთა რუსულმა ხელისუფლებამ და მას უწოდა „სამხედრო გზა“, дорога Казикумух-Курах-Ахты-Хнов-Нуха.

Автор: *File:Caucasus topographic map-fr.svg, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=15753039> ამ რუკიდანაც ჩანს, რომ ლეკეთი უშუალოდ ესაზღვრებოდა შაქის ოლქს, ხოლო წახური და ხუნძახი – დანარჩენ კახეთს.*

როგორც აღინიშნა, ამ გზით 1555 წელს შემოსული ლეკები (წახურები და რუტულები) თავს დაესხმნენ შაქს, ანუ მათივე შეფასებით, კახეთს, დაამარცხეს აქ ქართველები, ანუ ადგილობრივი შაქის ოლქის ქართველობა და თავიანთი სიტყვითვე, აიძულეს ისინი, რომ ალაზნის იქით გადასახლებულიყვნენ. ამ შემთხვევაში ალაზანს ისინი უწოდებენ გიშისწყალს, შაქის მდინარეს, რადგანაც გიშისწყალი ალაზნის უმთავრესი შენაკადია და მასაც ალაზანი ერქვა. **В 1555 году хновцы, совместно с рутульцами и цахурцами, предприняв поход на Кахетию, принудили грузин переселиться за реку Алазань. Офиц.сайт ДГУ – Этнические процессы и проблемы малочисленных и государственно-разделенных народов Дагестана.**

ამ შემთხვევაში ისინი ალაზანს უწოდებდნენ გიშიწყალს.

იმ დროისათვის დღევანდელი საინგილო კახეთის ნაწილი იყო და ჯერ კიდევ იცავდა თავის ქართველობას,

შესაბამისად, ლეკების მიერ დაპყრობილ კახეთს (ანუ შაქის ოლქსა) და იმჟამად ქართულ (კახურ) საინგილოს შორის საზღვრად დაიდო ალაზანი ანუ გიშისწყალი.

შაქის ოლქი კახეთის სამეფოს ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს რომ შეადგენდა იქიდანაც ჩანს, რომ კახეთის სამეფომ

შაქელი პიროვნება ხოზემაურები თავის ელჩად წარადგინა რუსეთის მეფის კარზე. კახეთის მეფე ალექსანდრე პირველმა 1483 წელს თავისი ელჩობა გააგზავნა მოსკოვში, რუსეთის ხელმწიფესთან, კახეთის ელჩი იყო შაქელი ხოზემაურები, ნარიმანთან და დამიანესთან ერთად.

ამის შემდეგ, მე-16 საუკუნესათვის, კახეთმა დაკარგა შაქი, 1524 წელს კახეთის მეფე ლევანი წარუმატებლად შეეცადა შაქის უკან, თავის სამეფოში დაბრუნებას, ირანის წინააღმდეგობის გამო.

ირანს შაქისა და ასევე შირვანის დაპყრობა სურდა იმ მიზნით, რათა შეეჩერებინა კახეთის სამეფოს შემდგომი გაძლიერება, მას განსაკუთრებით აშფოთებდა კახეთის სამეფოს რეალური სამხედრო კავშირი რუსეთთან, მით უფრო, რომ კახეთის სასაზღვრო ციხეებში რუსი მეთოფეები გამოჩნდნენ.

ციხილბაშური ირანის გაძლიერების კვალდაკვალ შაქი და ასევე შირვანი თანდათანობით გადიოდა კახეთის გავლენის სფეროდან, კერძოდ, თუკი 1483 წლისათვის შაქი კახეთის პოლიტიკურ სფეროში შედიოდა, 1551 წლისათვის ირანმა უშუალოდ დაიპყრო შაქი, გადააქცია ის ლეკეთის სარბიელად, ამით უნდა აიხსნას 1555 წლისათვის ხნოელი ლეკებისა და რუტულების ბრძოლა შაქში მკვიდრი ქართული მოსახლეობის წინააღმდეგ, როგორც წერენ „ქართველების გაყრა ალაზნის იქით“, ამის შესახებ გადმოცემა დღემდეა დაცული მათ შორის.

ირანის მიერ შაქის დაპყრობის შემდეგ კახეთის მეფეები უკვე ვეღარ აკონტროლებდნენ შაქიდან დაღესტანში შემავალ „ლეკეთის გზას“, ეს იმას ნიშნავს, რომ დაღესტნის ლეკებს უკვე თავისუფლად გაეხსნათ გზა კახეთის ბარისაკენ შაქის მხრიდან, ამის გამო განსაკუთრებით დაუცველი აღმოჩნდა შემდეგ ელისუს სასულტნოდ წოდებული კახეთის მიწა-წყალი, ასევე შემდგომდროინდელი საინგილო.

კახეთის ერთ-ერთი ყველაზე ნაყოფიერი და უხვმოსავლიანი ოლქი იყო გაღმამხარი, ანუ შემდგომდროინდელი საინგილო, ის დაფარული იყო კახური

სოფლებითა და ქალაქებით, აქ იდგა უძველესი ქართული ეკლესიები, ნაგებნი წმიდა ნინოსა და წმ. არჩილის დროიდან, ამიტომაც მათი სახელობის ეკლესიები იდგა სოფელ ლეკითსა და განუხში, აქვე, გაღმამხარეში, საინგილოში მდებარეობდა კახეთის სამეფოს პირველი დედაქალაქები – ძეგამი და ბაზარქალაქი, ბოეთანში, ასევე იდგა კახეთის სამეფო რეზიდენცია, საინგილოს ამ ქალაქებში მიიღო კახეთის მეფემ რუსი ელჩები და აქვე, მათ თვალწინ გათამაშდა ტრაგედია, როცა შვილმა ალექსანდრე მეფე მოკლა.

შაქის დაპყრობის შემდეგ ელისუ და გაღმამხარი თანდათანობით ლეკების სათარეშოდ გადაიქცა ჩრდილოკავკასიის უღელტეხილების უკონტროლობის გამო. ამიტომაც ლეკეთის გზას კახეთისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა.

მე-19 საუკუნეში რუსებმა დიდი მნიშვნელობა მიანიჭეს შაქთან ჩრდილოკავკასიის დამაკავშირებელ ლეკეთის გზას და შეეცადნენ მის აღდგინას – В 1846 году близ Хнова русскими войсками в горной породе был пробит тоннель для налаживания Военно-Ахтынской дороги <https://gradinf.ru/russia/dagestan/ahtynskij/hnov>

ლეკეთის გზა ანუ ახტინის სამხედრო გზა მაღალ უღელტეხილებზე გადიოდა, ამიტომ მას გააჩნდა რამდენიმე განშტოება, თუ ერთი გადასასვლელი ჩაიკეტებოდა, მგზავრებს შეეძლოთ სხვა პარალელური გზის არჩევა, რომელნიც ერთმანეთთან ახლოს მდებარეობდა.

მათ შორის ლეკეთის გზის უფრო მოსახერხებელი უღელტეხილი იყო სალავატისა. აქვე იყო გდიმის, ფიისა, დევიანის, ნოურის და სხვა უღელტეხილები https://flnka.ru/glav_lenta/9354-salavatskie-vrata-dagestana.html.

ერთ-ერთი ამ გზის განშტოება გიდატლიდან, ჩოხის გავლით, გაივლიდა კუმუხს, ახტს, ხნოვს და ბორჩს და შექის გავლით შედიოდა შირვანში.

ამ გზის გატოტებათა შორის ახტი-შექის გზა უფრო ხალხმრავალი იყო, ის დაღესტანს შირვანთან აერთებდა. ეს გზა იყო სავაჭრო, რომელიც, საბოლოო

ჯამში, კაბალას, ბარდაგსა და შექს აერთებდა დერბენტთან. ამასთანავე, ამ გზით დაღესტნის სამურის ველის მთიელებს თავიანთ საქონელი და ცხვრის ფარები გადაჰყავდათ შირვანის ზამთრის საძოვრებზე. https://flnka.ru/glav_lenta/9354-salavatskie-vrata-dagestana.html

აქ ნახსენები იყო სოფლების, ჩოხის, ბორჩისა და სხვა სახელები. იყო დრო, როცა ამ სოფლებს წარსულში ქართული თვითშემეცნება გააჩნდათ და საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს ქმნიდნენ არა ერთი და ორი, არამედ მრავალი საუკუნის მანძილზე (ძირითადად თემურ ლენგის შემოსევამდე). აქაურები შესაძლოა წარმოშობით ყოფილიყვნენ, მაგალითად, ჩოხელები, სოფელ ჩოხიდან ანდა ბორჩაშეილები, ბორჩიდან და სხვა. დაღესტანი ამჟამადაც სავსეა ქართული წარსულის ამსახველი არქეოლოგიური ნაშთებით, ქართულენოვანი წარწერების ფრაგმენტებითა და სხვა. ასევე, მოსახლეობა ვიდრე შირვანამდე საქართველოს ეკლესიის სამრევლოს წარმოადგენდა, რაც ასახული საქართველოს საეკლესიო სამართლის ძეგლებში.

ყოველივე აღნიშნულის გამო უნდა დავასკვნათ, რომ ნუხპატის ციხესიმაგრეში მცხოვრები არჩილ მეფის ქალიშვილის მოსატაცებლად ხაზართა სარდალი შევიდა ლეკეთის გზით, რომელსაც მე-19 საუკუნეში „ახტის სამხედრო გზა“ დაერქვა. შესაბამისად, ისტორიული კახეთის საზღვარი გადიოდა არა თიანეთთან და თელავთან, როგორც ამჟამად მიიჩნევენ ისტორიოგრაფია, არამედ შექთან, გიშისწყალსა და ალიჯანჩაიზე. შესაბამისად, სამხრეთ კახეთი, ბოდბე, გურჯაანი, საინგილო თუ დავითგარეჯა ისტორიულად, თავდაპირველადვე, შედიოდა არა ალბანეთის საკათალიკოსოს იურისდიქციაში, როგორც ამჟამად მიიჩნევა, არამედ საქართველოს წმიდა ეკლესიის იურისდიქციაში.

ორი ევროპა

ნინო ჯაველიძე
ისტორიის დოქტორი

«Одна в персидском платье, а на другой убор...
Дорийский был... две единокровные Сестры»

ესქილე

ჯერ კიდევ ადრე ანტიკურ ხანაში განნდა თვალსაზრისი, რომ ადამიანი უნდა „ცხოვროს შეუმჩნეველად“, ე.ი., შორს უნდა დაიჭიროს თავი საზოგადოებრივი ცხოვრებისგან (ეპიკურე – ძვ. IV–III სს). თუმცა, მანამდე არსებობდა სრულიად განსხვავებული შეხედულება იმის თაობაზე, თუ როგორ უნდა ეწიოს ადამიანი ბედნიერებას, ანუ ვის შეიძლება ეწოდოს ბედნიერი მოკვდავი და ასეთად სახელდებოდა ის პიროვნება, ვინც თავი დადო სამშობლოსთვის (სოლონი – ძვ. VI ს). საფიქრებელია, სოლონის ამ იდეოლოგიას ეფუძნებოდა აღორძინების ხანაში გაჟღერებული მოსაზრება, რომ ის, ვინც იფარგლება ოდენ მეცნიერული კვლევა-ძიებით, ნაკლებად გამოადგება სახელმწიფოს როგორც მოღვაწე (ვერჯერიო, XV ს).

სიტყვა „ეროვნული“ გულისხმობს თავის ნამდვილ, პირვანდელ შინაარსს – ჩვენს შემთხვევაში, ქართულს და იგი არ უნდა ასახავდეს ოდენ „სახელმწიფოებრივის“ (ნაციონალური) შინაარსს, როგორც ეს დამკვიდრებულია თანამედროვე ე.წ. ლიბერალურ სამყაროში. ეს ფაქტი, თავის მხრივ, მიუთითებს, რომ მკვლევარ-მეცნიერის სამოღვაწეო სფერო, სასურველია, მოიცავდეს ქართველი ერის განვითარების საჭირობოტო საკითხებსაც. ერთ-ერთ ასეთ საკითხად გვესახება აწინდელი საქართველოს საგარეო პოლიტიკური კურსი, მიმართული დასავლეთი სამყაროსკენ.

«Есть две Европы. Одна - Европа культуры с великими философскими, художественными и религиозными достижениями, возвышающими ее над всеми остальными континентами. это – Европа труда... Но это и

Европа трагедий народов и наций, Европа крови, слез борьбы, жестокости. Европа, которую нужно спасти от самой ужасной последней катастрофы». ეს შეფასება არ გახლავთ თვალსაზრისი რომელიმე მკვლევრის ან პოლიტიკური მოღვაწისა, ეს ნათქვამი ეკუთვნის თავად რომის პაპს, იოანე-პავლე II-ს, რომელიც მან წარმოთქვა 1981 წელს რომში გამართულ კოლოკვიუმზე სახელწოდებით „ვეროპელი ერების საერთო ქრისტიანული ძირები“¹. რამ შეაშფოთა რომის პაპი, რა გახდა მიზეზი მისი ჭმუნვისა? ეფუძნებოდა თუ არა მისი წუხილი ვეროპის ხალხთა ოდენ თანამედროვე ყოფას, თუ მისი ეს შეფასება უკავშირდებოდა ვეროპელთა წარსულს და ისტორიულ სინამდვილეს?!

რომის იმპერიის ნობილიტეტში მრავლად რომ იყვნენ მოკალათებულნი „მაგიდის გამოძხვრელები“, ანუ ის მოხელენი, ვინც ხედავდნენ მხოლოდ „მეს“, კერძოს და არ სურდათ დაენახათ „ჩვენ“, ანუ საზოგადო, ესეც გახდა ერთ-ერთი მიზეზი იმისა, რომ იმპერია დაემხო. თუმცა, ანტიკურ რომში ამგვარ მმართველთა გარდა და მათ გვერდით მუდამ არსებობდნენ მოღვაწენი, ვინც პატივს მიაგებდნენ ოჯახის ინსტიტუტს, მამეულ მიწებს და მისთ. მეტიც, მათ შესწევდათ უნარი, სხვა ეთნოსებშიც დაენახათ და დაეფასებინათ ამგვარი ტრადიციები და ჩვეულებანი. ვალერიუს მაქსიმუსი (I ს.) იმღვმებს ჰეროდოტეს ცნობას იმის თაობაზე, რომ სკვითები, რომელნიც უბრძოლველად უთმობდნენ დარიოს I-ს თავიანთ უკიდევანო ტრამალებს, მზად იყვნენ თავი გაეწირათ სპარსელებთან ბრძოლაში, თუკი ისინი მიუახლოვდებოდნენ და ხელყოფდნენ მათ მამა-პაპათა საფლავებს. რომაელი ავტორი ამ ამბის გადმოცემისას აღნიშნავს, რომ იგი სიამოვნებით აღწერს სკვითთათვის დამახასიათებელ ამ წეს-

¹ Рашкова Р.Т., Ватикан и современная культура, Москва, 1989, გვ. 357.

ჩვეულებას², რამაც მათ „ველურობის“ ლაქა ჩამორეცხა.

ადრევეოდალური ევროპის მმართველთა შორის, ჩანს, იმდენად იყვნენ მომძლავრებულნი I დასის, ანუ „მაგიდის გამომხვერელთა“ წევრები, რომ თავად ამ ეპოქასა და მის დროინდელ ევროპას რას აღარ უწოდებდნენ, როგორ აღარ მოიხსენიებდნენ: ეს იყო „შუა საუკუნეების ბარბაროსობა“, „წყვედიანისა და ხრწნის საუკუნეები“, „კაცობრიობის დაბნელებული ველი“, სადაც ევროპას წილად ხვდა „შუა საუკუნეების გერის“ სტატუსი. თუმცა, აქვე უნდა ითქვას, რომ ამ „უკუნიტ საუკუნეებში“ „დაითესა და ღვივდებოდა ყოველივე“, ანუ იქმნებოდა ის წინაპირობა, რამაც შემდგომ ბიძგი მისცა ევროპაში „გარემოებათა იღბლიანი დამთხვევის გამო“ დასადაგურებელიყო აღორძინების ეპოქა (Могло ли средневековье вообще быть сплошным адом, в котором человечество пробыло тысячу лет и из которого это бедное человечество извлек Ренессанс? - Н .И. Конрад). სწორედ ამ ხანის მოღვაწეთა ნააზრევში იხინა თავი პატრიოტიზმის თემამ და ოჯახისთვის ზრუნვის საკითხმა, რაც უთუოდ იგულისხმებოდა ასაღორძინებელ სიჭკველეთა შორის. ასე მაგ., მათეო პალმიერისთვის (1406–1475) სამშობლოსთვის ზრუნვა გახლავთ ადამიანის უპირველესი მოვალეობა: «Среди всех человеческих деяний самым превосходным, наиболее выжным и достойным является то, которое совершается ради усиления и блага родины». მშობლების, ოჯახისა და სამშობლოსთვის ერთობ სათუთად ზრუნვას მოითხოვს მათეო ვეჯოც (1407–1458), ვინც წერს, რომ: «Родина с такой скромностью должна нами почитаться, чтобы мы не говорили ничего, что уменьшало бы ее достоинство и славу, не делали ничего, что приносило бы ей ущерб». გუარინო ვერონეზეს (1370–1460) ზრუნვის ობიექტი იყო ქვეყნის მმართველი, რომელიც, მისი აზრით, გამორჩეული უნდა ყოფილიყო

შემდგეი კეთილი თვისებებით: «Мирным правлением, заботой о процветании родины, щедростью и бескорыстием»³... თუმცა მანამდე იყო ეპოქა ჯვაროსნობისა თავისი არაერთგვაროვანი მოვლენებითა და არაცალსახა შედეგებით, თავის მხრივ, არაერთ კითხვას რომ აჩენდა. ჯვაროსანთა შორის მრავლად მოიძიებოდნენ „გერი ევროპის“ შეილნიც და ჭეშმარიტი მორწმუნენიც. ერთნი მზად იყვნენ თავი გაეწირათ ქრისტიანული იდეებისთვის, შეწირულიყვნენ წმ. მიწის გათავისუფლებას, ხოლო მეორენი, მუსლიმებისა თუ იუდეველთა დარად არ ინდობდნენ არც მართლმადიდებლებს. ცნობილია ფაქტები, როდესაც ჯვაროსნები ელენოპოლისში ყოფნისას ბერძენთა ჩვილებს შამფურებზე წვაგდნენ⁴, ხოლო იერუსალიმის მკვიდრ მცხოვრებთა ბავშვებს თავებს უხეთქავდნენ ქვებით⁵. წმ. მიწაზე მოღვაწეობდნენ პილიგრიმები, ვინც ზრუნავდნენ მართლმადიდებელთა ეკლესია-მონასტრების გადასარჩენად, და იყვნენ ისეთნიც, ვინც ძარცვავდნენ და ბილწავდნენ კონსტანტინოპოლის ტაძრებს და სარკოფაგებიდან ამოღებულ წმ. ნაწილებს მწვირეში ყრიდნენ. თუმცა, საკითხავია, კქონდა კი მნიშვნელობა იმას, თუ ვინ ჭარბობდა მახლობელ აღმოსავლეთში მოვლენილ ჯვაროსანთა შორის – ქრისტიანული მრწამსის ერთგული მორწმუნენი, თუ მომხვეჭელობით შეპყრობილი მოძალადენი. მთავარი გახლდათ ის იდეოლოგია, რომლის განხორციელებას დასავლეთეუროპელნი ლამობდნენ ჯვაროსნული ლაშქრობების გზით – ეს იყო მახლობელი აღმოსავლეთის საყოველთაო ინტეგრაცია კათოლიციზმის ეგიდით. დასავლეთი ევ-

² Латышев В.В., Древние писатели о Скифии и Кавказе, т. II, вып. I, С-Пб., 1904, გვ. 112.

³ Ревякина Н.В., Некоторые вопросы формирования личности в итальянской гуманистической педагогике; Культура Возрождения и общество, Москва, 1986, გვ. 32.

⁴ Анна Комнина, Алексиада, <https://libking.ru>

⁵ Раймунд Ажильский, История франков, которые взяли Иерусалим: Заборов М.А., История крестовых походов в документах и материалах, Москва, 1977 (ელ.ვერსია); Ларина Ек., Иерусалимская бойня, как Крестоносцы грабили Св. город во имя Христа, <http://aif.ru/history/ier...>

როპის სახელმწიფოთა ზეწოლა აღმოსავლეთის ქვეყნებზე, და მათ შორის, უპირველესად, ბიზანტიაზე იყო იმდენად ძლიერი და დიდი, რომ რომის პაპი ინოკენტი III (1198–1210) შიშობდა, ბერძნებს არ გასჩენოდათ საფუძველი, რომ ჯვაროსნები შესძაგებოდათ ძაღლებივით („В праве будут относиться к ним с отвращением как к собакам“)⁶. ასეთი განწყობა მართლაც გაჩნდა ბიზანტიელთა შორის ჯვაროსნული ღაშქრობის დაწყებისთანავე – თვით კონსტანტინოპოლის პატრიარქი სადღესასწაულო ქადაგებების დროს ჯვაროსნებს უწოდებდა ძაღლებს („Называл паломников Христовых псами“)⁷ და მოუწოდებდა მათი განადგურებისკენ. კონსტანტინოპოლში რომეებმა მართლაც „პაპი“ შეარქვეს ქალაქის მაწანწალა ძაღლებს. სასულიერო პირთა დაპირისპირებისგან სიმძაფრით დიდად არ განსხვავდებოდა დასავლეთეევროპულ და ბიზანტიელ საერო მოღვაწეთა ურთიერთმიუღებლობა. დასავლეთი ევროპის საზოგადოებრივ ცნობიერებაში, კარგა ხანია, რაც შეიმჩნეოდა აღმოსავლეთის ქრისტიანებისადმი მტრული განწყობა და ამ „ახლობელი მტრის“, როგორც მათ უწოდებდა გიომ ტირელი, სახით ერთნაირად განიხილებოდნენ ბერძნები, სირიელები და სხვა არაკათოლიკი ქრისტიანები. ამგვარმა, რბილად რომ ვთქვათ, არაკეთილგანწყობამ სქიზმატიკოსთა მიმართ თავის უმაღლეს განვითარებას მიაღწია სწორედ ჯვაროსნობის ეპოქაში, როდესაც პილიგრიმთა კვალდაკვალ დასავლეთეევროპელნი, ისინიც კი, ვინც იყვნენ აღორძინების ეპოქის თვალსაჩინო მოღვაწენი, თავიანთი მოწოდებებით კიდევ უფრო აღრმავდნენ იდეოლოგიურ უფსკრულს დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ქრისტიანთა შორის. შეგვიძლია გავისხენოთ პეტრარკას ცნობილი გამონათქვამი მართლმადიდებელთა მიმართ, ვის შესახებაც იგი წერდა, რომ „თურქები არიან მტრები, ბერძნები კი –

სქიზმატიკოსნი, ე.ი. მტრებზე უარესნი“⁸. ჰუმანიზმის ფუძემდებლად აღიარებული პეტრარკას ეს გამონათქვამი ბუნებრივად გაისმის იმ საზოგადოებაში, რომელიც XI ს-ში ოფიციალურად განუდგა ქალკედონის კრებას და აღიარა პაპის უნიის პრიმატი – ე.ი. კათოლიციზმის უპირტესობა მართლმადიდებლობაზე. გამომდინარე აქედან, არ უნდა ყოფილიყო გასაკვირი, რომ იმუამინდელი მართლმადიდებლური სამყაროს ცენტრში, „მეორე რომად“ წოდებულ კონსტანტინოპოლში ასეთივე სიმძაფრით დასადგურებულიყო მიუღებლობა დასავლეთის იდეოლოგიისა, რაც საჯაროდ გამოხატა ბიზანტიელმა დიდმოხელე ლუკა ნოტარასმა და რომელიც ასე ეღერს: „სულთნის ჩაღმა მირჩევნია კარდინალის ტიარას“ („Лучше чалма султана, чем тиара кардинала“)⁹. ეს თვალსაზრისი, ერთი შეხედვით, მართლაც გაისმის გამოგონებლად, თუმცა ამ სიტყვებით ნაჩვენებია ბერძენთა ხედვა, რომ უმჯობესია ფიზიკურად დამორჩილებოდნენ მუსლიმებს და შეენარჩუნებინათ საკუთარი რწმენა, ვიდრე სული მიეცათ ლათინთათვის.

დაპირისპირება ორ ქრისტიანულ სამყაროს შორის არ შეწყვეტილა არც გვიან შუა საუკუნეებში და კათოლიკთა საყოველთაო მოძალემა მართლმადიდებლური ქვეყნების მიმართ კვლავაც გრძელდებოდა...

ანტიკურ ხანაში ძვ. წ. აღ-ის VI საუკუნის ერთმა ევროპელმა მწერალმა სპარსეთ-საბერძნეთის ომების აღწერისას ევროპისა და აზიის თაობაზე თქვა: „საბერძნეთი და სპარსეთი არიან ღვიძლი დები“¹⁰. ახალ დროს, XIX ს-ში მეორე ევროპელმა მწერალმა დასავლეთის დამოკიდებულება აღმოსავლეთის ერებისადმი ჩამოაყალიბა შემდეგნაირად: „დასავლეთი არის დასავლეთი და აღმოსავლეთი არის აღმოსავლეთი და ისინი ვერასოდეს

⁶ Заборов М.А., Папство и крестовые походы, Москва, 1960, გვ. 41.

⁷ Павел Парфентьев, Четвертый Крестный поход: миф и реальность, გვ. 131. <https://ecerkva.com>55-t...>

⁸ გოზალიშვილი გ., ჯვაროსანთა IV ღაშქრობა და ბიზანტია, თსუ შრომები, ტ. 87, 1960 წ., გვ. 266.

⁹ Дворкин А.Л., Очерки по истории Вселенской Православной церкви, Новгород, 2003, გვ. 292.

¹⁰ Эсхил, Трагедии, Персы (пер. С. Апта), Москва, 1978, строфа 186.

დაუახლოვდებიან ერთმანეთს¹¹. ელინ ეს-ქილეს, ვისაც ეკუთვნის პირველი თვალსაზრისი და ინგლისელ რედარდ კიპლინგს, ვინც გაახმოვანა მეორე თვალსაზრისი, მოღვაწეობას შორის ძვეს მთელი 25 საუკუნე. ამ ორმა, სრულიად განსხვავებულმა მსოფლადქმამ დაგვანახვა ევროპელთა დამოკიდებულება ხსენებული საკითხისადმი იმ მხრივ იცვლებოდა, რომ ხანგრძლივი ისტორიული განვითარების განმავლობაში ანგლოსაქსურმა პოლიტიკურმა მისწრაფებებმა სძლია ადრე ანტიკურ ხანაში ჩასახულ კეთილსაწყისს, მოიცვა მთელი დასავლეთევროპული ცნობიერება და იგი ვერანაირად ვერ თავსდებოდა ელინური ეპოქის „ღვიძლი დების“ ჰარმონიული თანაარსებობის ფარგლებში.

პირველსავე სიტყვას მოვიდეთ. რომის პაპის, იოანე-პავლე II-ის შეშფოთება „ორი ევროპისა“ გამო საფუძველს იღებს დასავლეთევროპული სამყაროს განვითარების ისტორიული წარსულიდან. დღეს საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობებში მონაწილეობა კვლავაც გულისხმობს – და ეს ასეც უნდა იყოს – ევროპულ ცივილიზაციასთან ზიარებას. ოღონდაც, ვფიქრობთ, არ გვეგების დავიწყება რომის პაპის გაფრთხილებისა თანამედროვე ევროპის არაერთგვაროვან პოლიტიკურ მიზანსწრაფვათა გამო. ნუ შევეცდებით ვიყოთ რომის პაპზე უფრო დიდი კათოლიკნი.

რეზიუმე

ორი ევროპა

ნინო ჯაველიძე, ისტ. დოქტორი

რომის პაპის, იოანე-პავლე II-ის შეშფოთება „ორი ევროპისა“ გამო საფუძველს იღებს დასავლეთევროპული სამყაროს განვითარების ისტორიული წარსულიდან. დღეს საქართველოს სახელმწიფოს საგარეო პოლიტიკა, საერთაშორისო ურთიერთობებში მონაწილეობა

კვლავაც გულისხმობს – და ეს ასეც უნდა იყოს – ევროპულ ცივილიზაციასთან ზიარებას. ოღონდაც, ვფიქრობთ, არ გვეგების დავიწყება რომის პაპის გაფრთხილებისა თანამედროვე ევროპის არაერთგვაროვან პოლიტიკურ მიზანსწრაფვათა გამო. ნუ შევეცდებით ვიყოთ რომის პაპზე უფრო დიდი კათოლიკნი.

¹¹ Эренбург И., Япония, Греция, Индия, Москва, 1961, გვ. 5.

უცხოური წერილობითი წყაროები და გვიანანტიკური ხანის ქართლის საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის საკითხი

მაია ქუთათელაძე
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ქართლის (იბერიის) მოსახლეობის სოციალური დიფერენციაციის საკითხი განხილული იქნება უცხოური წერილობითი წყაროების შესწავლის საფუძველზე. უცხოურენოვანი წყაროები გვიანანტიკური ქართლის სამეფოსა და მისი მოსახლეობის სოციალური სტრუქტურის შესახებ გარკვეული ინფორმაციის შემცველია. უცხოელ ავტორთა თხზულებების ანალიზი საშუალებას გვაძლევს გვიანანტიკური ხანის ქართლის სამეფოში აშკარად დავინახოთ სხვადასხვა სოციალური ჯგუფების არსებობა.

ქართლის სამეფოს, აქ მცხოვრები იბერების და მათი განსახლების შესახებ ცნობებს გვაწვდიან ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები. ამ კუთხით არანაკლებ საყურადღებოა სომხური საისტორიო მწერლობა. ქართლის სამეფოს სოციალური სტრუქტურის შესახებ დასკვნები გაკეთდა შემდეგი უცხოური წყაროების შესწავლის საფუძველზე: ტაციტუსი – ანალები, ამიან მარცელინი – ისტორია, გაიუს პლინიუს სეკუნდა – ბუნების ისტორია, პომპონიუს მელა – ქვეყნის აღწერილობა, კლავდიუს პტოლემეაიოსი – გეოგრაფიული სახელმძღვანელო, სტრაბონი – გეოგრაფია, აპიანე – მითრიდატეს ომების ისტორია, პლუტარქე – რჩეული პარაღელური ბიოგრაფიები (პომპეუსი, ლუკულუსი), დიონ კასიუსი – რომის ისტორია, მემნონი – ჰერაკლის ისტორია, ელიუს სპარტიანე – იმპერატორ ადრიანეს ბიოგრაფის თხზულება და სომეხი ისტორიკოსის ფავსტოს ბუზანდის – სომხეთის ისტორია.

განვიხილოთ ეს წყაროები.

იბერების გეოგრაფიული განსახლების შესახებ ლაპარაკობს პომპონიუს მელა თავის „ქვეყნის აღწერილობაში“-ში, რომელიც დაახლოებით 44 წელს

დაიწერა. იგი აღნიშნავს „Над Каспийском заливом живут – комары, массагеты, гирканы, иберы“ [1].

მეორე რომაელი ისტორიკოსი გაიუს პლინიუს სეკუნდუსი (23–79 წწ.) თავის „ბუნების ისტორიაში“-ში მოგვითხრობს, რომ სომხეთსა და იბერიას შორის საზღვარია მდინარე მტკვარი... მთელ დაბლობზე, მდინარე მტკვარიდან დაწყებული, სახლობენ ალბანელები, შემდეგ კი იბერები, რომლებიც პირველთაგან გაყოფილნი არიან მდინარე ალაზნით... იბერიის მთავარი ქალაქებია ჰერმოსიკე (Hermastus) მდინარესთან ახლოს და ნეორისი [2].

ბერძენი კლავდიოს პტოლემეაიოსი (100–178 წწ.) თავის „გეოგრაფიულ სახელმძღვანელოში“ იბერიის ტერიტორიაზე ასახელებს 9 ქალაქსა და სოფელს. ესენია: ჰერმაქტიკა (ჰერმოსიკე ანუ არმაზციხე), მესტლედა (მესხეტა ანუ მცხეთა), ძალისა (დღევანდელი ძალისი), სურა (შესაძლებელია სურამი) და არტანისსა (იგივე არტანუჯი). ის გარემოება, რომ კლავდიოს პტოლემეაიოსი იცნობს ამ ქალაქებს იმის მომასწავლებელია, რომ მისი დროისთვის (ან მისი წყაროს დროისთვის) ისინი მნიშვნელოვან დასახლებულ ადგილებს წარმოადგენენ და თუ სტრაბონი კმაყოფილდება იმის აღნიშვნით, რომ „იბერია კარგად არის დასახლებული დაბებითა და ქალაქებით“ [3], პტოლემეაიოსი აღნიშნავს კიდევაც ამ კარგად დასახლებულ პუნქტებს [4].

ბევრ საინტერესო ცნობას იძლევა „რჩეული პარაღელური ბიოგრაფიების“ ავტორი პლუტარქე (46–120–130 წწ.). პომპეუსის ცხოვრებაში ყურადღებას იქცევს ის ადგილი, სადაც ლაპარაკია იმაზე, რომ „იბერთა მეფემ ოქროსგან ნაკეთები საწოლი, მაგიდა და ტახტი გაუგზავნა პომპეუსს“ [5]. ეს ცნობა უტყუარი საბუთია იმისა, რომ იბერიაში მაღალ დონეზე იდგა ოქრომჭედლობა და საერთოდ, ხელოსნობა. ამ სფეროში დასაქმებული მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი ხელოსნობის ფენას ქმნიდა და როგორც ჩანს, იგი მაღალი პროფესიონალიზმით ხასიათდებოდა.

ლუკულუსის ცხოვრებაში პლუტარქე წერს: სომხეთში, ტიგრანოკერტთან რომაელების წინააღმდეგ საბრძოლველად „მოვიდნენ არმენიელები და გორდიენები, მიდიელები... ბევრი ალბანი და იბერი“. ლუკულუსის წინააღმდეგ ჩამწკრივებული მხედრობის წინ სხვებთან ერთად „შუბოსანი იბერები იდგნენ“. უცხო მეომართა შორის ყველაზე დიდ ნდობას, როგორც საუკეთესო მებრძოლებს, ტიგრანი სწორედ მათ უცხადებდა [6]. პლუტარქეს სიტყვებით, იბერები საუკეთესო მებრძოლები არიან, მათ ყველაზე მეტად ენდობა სომხეთის მეფე ტიგრანე. პომპეუსის ცხოვრებაში, ერთგან, პლუტარქე წერს, რომ „იბერები გულადობით სხვებზე მამაცნი იყვნენ“ [7]. ყოველივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ უკვე გვიანანტიკურ ხანაში იბერიაში მეომრები ცალკე სოციალურ ფენას შეადგენდნენ. სწორედ ესენი არიან სტრაბონისეული III გენოსში მოხსენიებული „მხედარნი (ან „მეომრები“). თუმცა ამ ფენაშიც, საფიქრებელია, უკვე შორს წასულია ქონებრივი და სოციალური დიფერენციაცია. სწორედ მათი ზედა ფენა შეადგენდა მძლავრ სამხედრო არისტოკრატიას, რომელსაც არც ქვეყნის მართვა-გამგეობაში ეკავა ბოლო ადგილი. როგორც გ. მელიქიშვილი ვარაუდობდა, პლუტარქეს ამ ცნობაში იბერიელი შუბოსნები ტიგრანეს მოქირავნეებს წარმოადგენდნენ [8]. ო. ლორთქიფანიძე იზიარებს ამ მოსაზრებას და ფიქრობს, რომ მოქირავნეების ინსტიტუტი იბერიაში ელინისტური ხანის ქართლის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შედეგადად ჩამოყალიბდა და მოქირავნეთა ინსტიტუტს სავარაუდოდ გაჩანაგებული წვრილი თავისუფალი მწარმოებელი ქმნიდა [9].

რომაელი ისტორიკოსი დიონ კასიუსი (153–253 წწ.) „რომის ისტორიაში“ მითრიდატეს ომებთან დაკავშირებით დაწვრილებით მოგვითხრობს ძვ.წ. 65 წელს პომპეუსის ლაშქრობაზე იბერიაში. იბერთა მეფე არტოკე (არშაკი) დამარცხდა და იძულებული გახდა „გაეგზავნა მისთვის შვილები და ამის შედეგად დასდეს ზავი“

[10]. მიუხედავად იმისა, რომ არტაგმა ვერ მოასწრო მომზადება, დიონ კასიუსის ცნობის მიხედვით, მცხეთის აკროპოლისში მცველი ჯარი იდგა. ეს არის მეფის საუკეთესო გვარდია – პროფესიონალი მეომრების ჯგუფი, რომელიც წარმოიშვა სტრაბონისეულ III გენოსში გაერთიანებული „მეომართა და მიწათმოქმედთა“ დაშლის შედეგად. ეს კიდევ ერთი საბუთია იმისა, რომ გვიანანტიკურ ხანაში მეომრები ცალკე სოციალური ფენაა. ეს არის სამეფოსა და დედაქალაქის დაცვისათვის საჭირო ძალა [11]. შემდეგ საუბარია კრასუსის ლაშქრობაზე იბერიაში, სომხეთის ტახტზე მითრიდატეს გამეფებაზე, ფარსმან II-ისა და რომის ურთიერთობაზე. ქართლის მეფე ფარსმანმა კარგი ურთიერთობა დაამყარა რომთან და II საუკუნის I ნახევარში რომში ეწვია აღრიანეს შემდგომ იმპერატორ ანტონინე პიუსს (131–161 წწ). დიონ კასიუსის თანახმად, იბერიის მეფემ ამ სტუმრობის დროს რომის იმპერატორს „ოქროს სავარძელი და ოქროთი მორთული მოსასხამი მიართვა“. ეს კიდევ ერთი ცნობაა, რომელიც ქართლში ოქრომჭედელთა ფართო წრის არსებობაზე მეტყველებს. რომელიც ისტორიკოსი ცოტა ქვემოთ აგრძელებს: „როცა ფარსმანი იბერიელ მეუღლესთან ერთად რომში ჩავიდა, (ანტონინე პიუსმა) გაუდიდა მას სამფლობელო, ნება დართო კაპიტოლიუმში შეეწირა მსხვერპლი, მისი ცხენოსანი ქანდაკება აღმართა მარსის მოედანზე და თვითონ უყურებდა ფარსმანის, მისი ვაჟებისა და სხვა იბერი თავკაცების ასპარეზობას [12].

ფარსმან მეფის ამაღლაში მყოფ წარჩინებულებს დიონ კასიუსი მოიხსენიებს ტერმინით „პროტოი“. ივანე ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ დიონ კასიუსის ამ ცნობაში, იბერიის პირველთა შესახებ, აზნაურები ხომ არ იგულისხმებიანო [13]. ამ მოსაზრებას იზიარებდა გ. წერეთელი და აღნიშნავდა: „ვფიქრობთ, რომ ჩვენ ძეგლებში შენახული ტერმინები საშუალებას გვაძლევს დადებითად ვუპასუხოთ ამ შეკითხვას [14]. აღნიშნულ ტერმინში ს. ჯანაშია „მთავრებსა“ და „წარჩინებუ-

ლებს“ გულისხმობდა [15]. ა. ბოგვერადეს ტერმინ „პროტოის“ შესატყვისად ქართული „მთავარი“ მიაჩნია. მთავარი უნდა იყოს, აგრეთვე, ბერძნულ და რომაულ წარწერებში მოხსენიებული იბერიის დიდ მოხელეთა აღმნიშვნელი ზოგადი ტერმინი. კონკრეტულ შემთხვევაში, ცხადია, თითოეულ მათგანს ჰქონდა თავისი მნიშვნელობა [16]. რომელი ტერმინიც არ უნდა იყოს „პროტოი“-ს ზუსტი შესატყვისი, ცხადია, მასში მაღალი სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატის წარმომადგენლები იგულისხმებიან. ეს ფენა კი, გ. მელიქიშვილის თვალსაზრისით, „უეჭველია, დიდ როლს თამაშობდა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში [17].

ძვ.წ. I ახ.წ. I საუკუნის დასაწყისში (ან I–II საუკუნეებში) მოღვაწე ბერძენი მემნონი „ჰერაკლეს ისტორიაში“ მითრიდატეს ომებთან დაკავშირებით ახსენებს იბერთა მეფე არტოკეს, რომელიც მიდიელებთან, პართიელებთან, ტიგრანე არმენიელთან ერთად მოკავშირედ გაიხადა პონტოს მეფე მითრიდატე VI ევპატორმა [18]. ეს არტოკე, რომელიც პომპეუსის იბერიაში ლაშქრობასთან დაკავშირებით ნახსენები ჰყავს დიონ კასიუსსაც და აპიანესსაც, ივანე ჯავახიშვილმა გააიგივა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოხსენიებულ არტაგთან და შემდეგ ეს მოსაზრება ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში გაზიარებულია ყველას მიერ [19].

აპიანეს (90–170 წწ.) „რომის ისტორიის“ XII წიგნში – „მითრიდატეს ომების ისტორია“, დაცულია ცნობები საქართველოს შესახებ. §101-ში აპიანე აღნიშნავს, რომ „იბერებს, რომლებიც აზიაში არიან, ზოგი მიიხნევს ევროპელი იბერების წინაპრად, ზოგი (ამათ) მოახალშენებლად, ზოგი კი მხოლოდ თანამოსახელეებლად, რადგან არც ზნე აქვთ არაფრით მსგავსი და არც ენა“. §103-ში მოთხრობილია პომპეუსის ლაშქრობაზე იბერიაში: იბერთა მეფე არტოკე და ალბანთა მეფე ოროიზე მდ. მტკვართან 70000 კაცით ჩაუსაფრდნენ პომპეუსს. პომპეუსმა შეიტყო ჩასაფრების შესახებ, დაამარცხა იბერები და მანამ სდია, სანამ იბერთა მეფემ საჩუქრები და მიველები არ მიართ-

ვა. მიველებსა და ტყვეებს შორის აღმოჩნდნენ ქალებიც, რომლებიც მამაკაცებზე ნაკლებად არ იყვნენ დაჭრილები. აპიანე წერს, რომ პომპეუსის ტრიუმფის დროს რომში, პომპეუსს წინ მიუძღოდნენ დამარცხებული მეფეების მთავრები, შვილები და მხედართმთავრები... მათ შორის იყვნენ კოლხთა სკეპტუხი ოლთაკე, იბერთა სამი მთავარი... მოჰქონდათ აგრეთვე ფირფიტა, რომელზედაც ეწერა, რომ „დაძლეულნი არიან მეფეები: ტიგრანე არმენიელი, არტოკე იბერი და ოროიზე ალბანელი, დარიოს მიდიელი, არეტა ნაბატელი, ანტიოქოს კომაგენელი“ [20].

აპიანესს მიხედვით, მეფეზე დაბალი საფეხურია მთავარი და სკეპტუხი. სკეპტუხი კოლხია, ხოლო მთავრები იბერები არიან. მთავრები, მეფის შვილები და მხედართმთავრები ერთად იხსენიებიან. ზ. იამპოლსკის აპიანეს ტექსტის ამ მონაკვეთზე დაკვირვების შედეგად გამოთქმული აქვს თვალსაზრისი, რომ აქ ნახსენები „ჰეგემონები“ არც მეფეები არიან, არც მმართველები, არც ხელისუფლები და არც მხედართმთავრები, არამედ ჩვენთვის აქამდე ნაკლებად ცნობილი წარჩინებულთა სხვა სოციალური ფენის წარმომადგენლები, შესაძლოა სამხედროები“ [21]. თ. ყაუხჩიშვილის აზრით, „მითრიდატეს ომების ისტორიაში“ „მთავარი“ – „ჰეგემონი“ იხმარება წინამძღოლისა და მეგზურის მნიშვნელობით. მოხსენიებული იბერთა სამი მთავარი არ არის იგივე მხედართმთავარი. ის გარემოება, რომ ისინი მეფეთა შვილებზე წინ იხსენებიან, იმას უნდა ნიშნავდეს, რომ ისინი სახელმწიფოთა „თავკაცები“, „დიდებულეები“, „მთავრები“ იყვნენ.

აპიანესეული მთავრები – „ჰეგემონები“ არ შეიძლება მარტო სახელმწიფოს „თავკაცები“, „დიდებულეები“ იყვნენ. ის გარემოება, რომ ისინი მეფის შვილებსა და მხედართმთავრებზე წინ მოიხსენებიან იმის დასტურია, რომ „ჰეგემონები“ თავისი ძალაუფლებითა და მდგომარეობით მხედართმთავრებსა და მეფის შთამომავლებზე მაღლა დგანან ე.ი. მათ აქვთ რეალური ძალაუფლება. მაგრამ ეს არ არის მხოლოდ სამხედრო ძალაუფლება (მაშინ მათ

მხედართმთავრებზე წინ არ დააყენებდნენ). ეს „ჰეგემონები“ სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატის უმაღლესი ფენის წარმომადგენლები არიან. ყველაზე უფრო სარწმუნოდ გვეჩვენება, რომ ესენი არიან ქართლის სამეფოს პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ოლქის მმართველები – ერისთავები, როგორც მათ მოიხსენიებს ქართული საისტორიო ტრადიცია და რომელთა ხელშიც არის როგორც სამხედრო, ისე საერო ხელისუფლება. როგორც ჩანს „ჰეგემონები“ თავისი მდგომარეობითა და წონით სამეფოში და რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია, რეალური ძალაუფლებით უფრო მაღლა დგანან, ვიდრე მეფის შვილები და მხედართმთავრები.

რომაელი ისტორიკოსის კორნელიუს ტაციტუსის (55–117 წწ.) „ანალებში“ მონათხრობი ისტორია ასახავს ბრძოლას რომაელებსა და პართიელებს შორის სომხეთის გამო. ამ ფონზე ნათლად წარმოგვიდგებიან იბერიის სამეფოში არსებული სხვადასხვა სოციალური ფენები. როგორც ს. ჯანაშია აღნიშნავდა „მეფის ხელისუფლების წარმომავლობა, დინასტიური ინტრიგები, დაუნდობელი ბრძოლა ახლო ნათესავებს შორის სამეფო ტახტისათვის, მოქმედების საშუალებები – ფული, ღალატი, ვერაგობა, მეფისა და დიდებულებისა, მეფისა და ხალხის ურთიერთობა, რეჟიმი და აჯანყებები, სამეფო სამოსი და ნიშნები სამეფო მონარქიული ხელისუფლების არსებობის ფაქტია“ [22]. როგორც ტაციტუსი წერს, იბერიის მეფე ფარსმანი შემოიკავშირებს ალბანელებს და იწვევს სარმატებს, რომლებიც საჩუქრებს იღებენ ორივე მხრიდან და ესმარებიან ერთსაც და მეორესაც. სომხეთის ტახტისათვის ბრძოლაში ქართლის (იბერიის) მეფე იყენებს სამხედრო ძალას. რომელი ავტორი აღნიშნავს, რომ იბერები დიდი ძალებით იჭრებიან სომხეთში და იკავებენ ქალაქ არტაშატს. ეს სამხედრო ძალა, რა თქმა უნდა, პირველ რიგში, არის ადგილობრივი სამხედრო არისტოკრატია. თუმცა, როგორც ჩანს, იბერიის მეფე არ ერიდება დამხმარე ძალის გამოყენებასაც. ამ შემთხვევაში, იგი ცდილობს დაიქირაოს

სარმატები, ახერხებს აგრეთვე ალბანელების თავის მხარეს გადმობირებასაც. საფიქრებელია, რომ ამ მიზნის მისაღწევად იბერიის სამეფო ხელისუფლებას თავისი დიპლომატიური მისია ჰყოლოდა წარგზავნილი ალბანეთისა სამეფო კარზე, რომელიც მაღალი სამოხელეო არისტოკრატის ფენიდან იქნებოდა წარმოდგენილი. ტაციტუსი ერთგან აღნიშნავს, რომ იბერთა მეფე ფარსმანს „სავარაუდო ხელისუფლება ეპყრა“ [23]. იგი ასევე საუბრობს იბერიის სამეფო ხელისუფლების სოციალური ბუნებისა და სამეფო ხელისუფლების შთამომავლობითობის შესახებ.

რომის იმპერატორ ადრიანეს (117–138 წწ.) ბიოგრაფი ელიუს სპარტიანე საუბრობს, რომ იბერიის მეფემ ფარსმან II-მ ქედმაღლურად უარი განუცხადა იმპერატორ ადრიანეს მიწვევას რომში გამოცხადებულყო. იმპერატორმა იბერთა მეფეს ძვირფასი საჩუქრები მიუძღვნა, მათ შორის სპილო და ორმოცდაათ კაციანი კოჰორტა (სამხედრო რაზმი). თავის მხრივ, ფარსმანმაც გაუგზავნა ადრიანეს „დიდი ძღვენი და მათ შორის ოქრომკერდით შემკული მოსასხამები“. შემდგომში, სტუმრობაზე უარის თქმით განრისხებულმა იმპერატორმა გადაწყვიტა დაეცინა ფარსმანის ძღვენისათვის, მან 300 ბოროტმოქმედი გაგზავნა არენაზე მოსასხამებით“ [24]. ამ ცნობის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, იბერიაში დიდად განვითარებული იყო საფეიქრო საქმე. როგორც ჩანს, ქვეყანა ამყოფდა თავისი ქსოვილით და ამიტომაც გასაგებია, რომ იბერიის მეფე ასეთ საჩუქარს უგზავნიდა ძღვნად რომის იმპერატორს. საფეიქრო საქმის განვითარება, თავის მხრივ, ქართლის სამეფოში მრავალრიცხოვანი მაღალპროფესიული ხელოსანთა ფენის არსებობას გულისხმობდა.

ადრიანეს მიერ ორმოცდაათკაციანი კოჰორტის (ზოგადი მნიშვნელობით სამხედრო რაზმის) ჩუქების ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ქართლის სამეფოს ხელისუფალთა და მათ ნათესავთა (სეფეულთა) სახლებში განუხრევლად იზრ-

დებოდა შეიარაღებულ მსახურთა სოციალური მნიშვნელობა [25].

ბიზანტიელი ისტორიკოსის ამიანე მარცელინის (330–354 წწ.) „ისტორიაში“ აღწერილია 353–378 წლების მოვლენები და თხრობა მთავრდება IV საუკუნის მიწურულთ. ავტორის სიტყვებით, რომაელები იძულებულები არიან მდიდარი სასუქრებითა და ტანსაცმელით მოისყიდონ არშაკი და მირიბანი, სომხეთისა და იბერიის მეფეები, ვინაიდან მათ საეჭვო ვითარებაში შეუძლიათ ავონ რომაელთა საქმეს თუ დაიკავებენ სპარსელების მხარეს. თავის მხრივ, არც სპარსელები თმობენ თავიანთ პოზიციას იბერიაში: სპარსეთის მეფე შაბურმა განდევნა რომაელების მიერ იბერიის სამართავად დანიშნული საურმაგი და იბერიის მართვა დაავალა ვინმე ასპარუგს. საბოლოოდ, ლაპარაკია ქართლის (იბერიის) სამეფოს ორად გაყოფაზე: „რომის იმპერატორი დათანხმდა იბერიის გაყოფას. მდინარე მტკვარს უნდა გაეყო იგი ორ ნაწილად, რომელთაგან ერთს, სომხეთის ტერიტორიასთან ახლო მდებარე ნაწილს იკავებდა საურმაგი, ხოლო ალბანეთისა და სპარსეთის მოსაზღვრე ტერიტორიას ასპარუგი“ [26]. ამიანე მარცელინის თხზულების ამ ნაწილში მოხსენიებული იბერიის მეფე მერიბანი არის ქართლის პირველი ქრისტიანი მეფე მირიანი. რაც შეეხება ასპარუგს, საუბარია ქართლის მმართველ ასპარუგ I-ზე, რომელიც III–IV საუკუნეებში მოღვაწეობდა [27].

საინტერესო ცნობებს იძლევა V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი ფავსტოს ბუზანდი „სომხეთის ისტორიაში“. მასში აღწერილია 319–384 წლების მოვლენები. ფავსტოს ბუზანდი წერს: „შემდეგ დაიდრა სპარაპეტი მუშელი ქართველთა მეფეზე, დიდად შეავიწროვა იგი, დასცა ის ქვეყანა, დაიპყრო მთელი ქართველთა ქვეყანა. მახვილს მისცა ყოველი აზატნი და ნახარართა გვარნი, რომელნიც ნახა. სპარაპეტმა მუშელმა ბრძანა ფარნავაზიანნი ჯვარს ეცვათ ქართლის ქვეყანაში“ [28]. გ. მელიქიშვილის თვალსაზრისით, ფავსტოს ბუზანდის თხზულებაში მოხსენიებული „ფარნავაზიანები“ არიან

ქართლის სამეფო საგვარეულოს წევრები – სეფეწულები, „ნახარარები“ არიან სამხედრო სამოხელეო არისტოკრატის უმაღლესი ფენა – ერისთავები, „აზატები“ ესაა სამხედრო წოდება – აზნაურობა – იმ დროს უკვე ჩამოყალიბებული ფენა დაწინაურებული თავისუფალი მიწისმფლობელ-მეომრებისა. სომეხი ავტორის მიერ ნახმარი ეს სამი ტერმინი შეესატყვისება ქართულ წერილობით წყაროებში მოხსენიებულ აზნაურებს, დიდ-დიდ აზნაურებსა (ერისთავებს) და სეფეწულებს (ზეპურნი-დედანი) [29].

ფავსტოს ბუზანდის თხზულებაში არის აღწერილი IV საუკუნეში სპარსელებთან ერთად ბერძენ-სომხების წინააღმდეგ ალბანეთის მეფის მონაწილეობის ამბავი. ერთ-ერთ ეპიზოდში ბრძოლის წინ ალბანეთის მეფე ურნაირმა სიტყვით მიმართა თავისი ქვეშევრდომებს, საიდანაც ირკვევა, რომ გამარჯვებლები ტყვედ ჩაგდებულ ბერძენ (და არა მარტო ბერძენ) მეომრებს მონებად აქცევდნენ და შემდეგ იყენებდნენ მათ დიდ საამშენებლო სამუშაოზე, სხვადასხვა სახელოსნოებში, ძირითადად ყველაზე უფრო მძიმე სამუშაოს შესასრულებლად [30]. ტყვეების მონებად გადაქცევას და მათ ყველაზე შავ სამუშაოზე გამოყენებას უძველესი ტრადიცია აქვს და როგორც ჩანს, იგი IV საუკუნეში კვლავაც განაგრძობს არსებობას. თუ ალბანეთის მეფის სიტყვებიდან გამომდინარე ამის თქმა შეიძლება იბერიის მეზობელი ქვეყნის შესახებ, რომელიც თავისი განვითარების დონით გარკვეულად ჩამორჩება მას, რა თქმა უნდა, ეს საგვებით დასაშვები იქნება ქართლის სამეფოს მიმართაც. როგორც ჩანს, იბერიაშიც არსებობენ მონები (ამ შემთხვევაში ტყვედ ჩავარდნილების დამონება) და მათ შრომას ფართო გამოყენება აქვს. აღნიშნული ცნობა კიდევ ერთი დასტურია იმისა, რომ ქართლის (იბერიის) სამეფოში არსებობს მონების სოციალური ფენა.

საინტერესო ცნობებს ქართლის, როგორც ქვეყნის შესახებ, განსაკუთრებით კი მისი საზოგადოების დასახასიათებლად გვაძლევს სტრაბონი (ძვ.წ. ბოლო და ახ. წ. I საუკუნის დასაწყისი, თუმცა მისი

ცნობები ძვ.წ. II საუკუნის ვითარებას ასახავს). მისი „გეოგრაფიიდან“ ვგებულობთ: იბერებს აქვთ მდიდარი ქვეყანა და განსაკუთრებით ვარგისი კარგად დასასახლებლად. იბერია მეტწილად კარგად არის დასახლებული ქალაქებითა და დაბებითაც, ასე რომ აქ არის კრამიტისანი სახურავები, სახლები არქიტექტურულად მოწყობილი, ბაზრები და სხვა საზოგადო დაწესებულებები. სტრაბონის ეს აღწერილობა მიუთითებს იბერიის სამეფოში საქალაქო ცხოვრების განვითარებაზე, რაც თავის მხრივ, გულისხმობს ხელოსნობა-ვაჭრობის არსებობას. ამის დასტურია წყაროში მოხსენიებული ბაზრები. ხელოსნობა და ვაჭრობა მოითხოვს მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის საქმიანობას ამ სფეროში და აქედან გამომდინარე ხელოსანთა და ვაჭართა ფენის არსებობას. ქალაქები ვაჭრობისა და ხელოსნობის ცენტრებს წარმოადგენს. სტრაბონის ამონარიდში ნახსენები „კრამიტისანი სახურავები“ გვაფიქრებინებს ქვეყანაში კრამიტის წარმოების არსებობას თავისი სახელოსნოებით. მათში პროფესიონალ ხელოსნებთან ერთად, შესაძლებელია, მონებიც იყვნენ დასაქმებულნი. „არქიტექტურულად მოწყობილი სახლები“ კი, არქიტექტორთა და საამშენებლო საქმეში დასაქმებულ სხვადასხვა პროფესიის ხელოსანთა არსებობაზე მეტყველებს. „ბაზრები“ გულისხმობს ვაჭრობის გაორცილებას და შესაბამისად, ვაჭრობაში ჩაბმული ქალაქის მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის არსებობას, რომელიც ვაჭართა ფენას ქმნიდა.

სტრაბონის მიხედვით, „დაბლობზე ცხოვრობენ იბერთაგან უფრო მეტად მიწათმოქმედნი, ისინი მშვიდობიანად არიან განწყობილნი. უფრო დიდ ნაწილს, რომლებიც მეგრძოლი ბუნებისანი არიან, უჭირავთ მთიანი მხარე და როდესაც ჩამოვარდება შფოთი, თავისი და მათი (სკვითებისა და სარმატების) სახსრებით გამოჰყავთ მრავალი ათასი მეგრძოლი“ [31]. სტრაბონის ამ ცნობის მიხედვით, დაბლობი რაიონის მოსახლეობა მიწათმოქმედებას მისდევს და სამხედრო საქმიან-

ობაში მონაწილეობას არ ღებულობს. როგორც სტრაბონი ამას ხსნის „უფრო მშვიდობიანად არიან განწყობილნი“. ხოლო მთიანი რეგიონის მცხოვრებნი მეგრძოლი ბუნებისანი არიან და საჭიროების შემთხვევაში წარმოადგენენ სამხედრო ძალას. როგორც ირკვევა, ესენი არიან მეომრები. ალბათ ეს მეომრები ჰყავს მხედველობაში პლუტარქეს, როდესაც „ლუკულუსის ცხოვრებაში“ შუბოსან იბერებზე საუბრობს, რომლებსაც „უცხო მეომართა შორის ყველაზე დიდ ნდობას, როგორც საუკეთესო მეგრძოლებს, ტიგრანი სწორედ მათ უცხადებდა“ [32]. როგორც ჩანს, ეს არის მეომარი ბუნების მთის მოსახლეობის ნაწილი, რომელიც არ თაკილობს დაქირავებას და გასამრჯელოს შემთხვევაში აქირავებს თავის სამხედრო ძალას. შეიძლება ასეც ითქვას, პროფესიონალ მეომართა ფენა. ამ ნაწყვეტის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, იბერიის ძირითადი საზოგადოება მიწათმოქმედებისა და მეომრებისაგან-მხედრებისაგან შედგება.

უფრო დაწვრილებით ქართლის (იბერიის) სამეფოს სოციალურ ფენებზე ლაპარაკობს სტრაბონი თავისი „გეოგრაფიის“ XI წიგნში: „ადამიანთა ოთხი გვარი მოსახლეობს ამ ქვეყანაში: ერთი [გვარი] და პირველი, რომელთაგან მეფეებს სხამენ მახლობლობისა და ასაკის მიხედვით უხუცესს, ხოლო მეორე [ამ გვარიდან] მოსამართლეობს და მხედართმთავრობს. მეორე [გვარი] არის ქურუმთა, რომლებიც ზრუნავენ აგრეთვე მეზობლებთან სამართალზე, მესამე [გვარი] არის მხედართა და მიწისმოქმედთა, მეოთხე [გვარი] არის ხალხისა, რომლებიც სამეფო მონები არიან და აკეთებენ ყველაფერს, რაც ცხოვრებისათვის არის საჭირო. საზოგადო აქვთ მათ ქონება ნათესაობისდა მიხედვით. მართავს და განაგებს თითოეულს (ნათესაობას) უხუცესი. ასეთები არიან იბერები და მათი ქვეყანა“ [33].

სტრაბონის ამ ცნობის შესახებ ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა თვალსაზრისი არსებობს. ივ. ჯავახიშვი-

ლის მოსაზრებით, სტრაბონთან აღწერილი სახელმწიფო და საზოგადოებრივი დაწესებულებები საგვარეულო წეს-წყობილებაზეა დამყარებული და ეს გვაროვნული წყობილება მეტად მაღალ დონეზე ყოფილა ასული [34]. ს. ჯანაშიას მიხედვით, სტრაბონისეული იბერია ჩამოყალიბებული სახელმწიფოა მონათმფლობელური ფორმაციით [35]. ს. კაკაბაძეს სტრაბონისეული იბერია გვაროვნული წყობილების ქვეყნად მიაჩნია [36]. ი. მანდანიანის თანახმად, სტრაბონის ცნობაში მოცემულია ფეოდალური იბერიის აღწერილობა ცალკეული ფეოდალებით სათავეში. ეს ფეოდალები კი, რაღაც საშუალოდ მოსჩანან მონარქსა და მამასახლისს შორის [37]. ა. ბოლტუნოვა სტრაბონის მიერ აღწერილ იბერიაში რღვევის გზაზე დამდგარ გვაროვნულ წყობილებას ხედავს [38].

ნ. ბერძენიშვილი ძირითადად იზიარებს ს. ჯანაშიას თვალსაზრისს, რომ სტრაბონის დროისათვის იბერიაში ჩამოყალიბებული სახელმწიფოა, მაგრამ თვით სტრაბონის ცნობაში მოცემული დახასიათება „ბასილევსისა“ არ მიაჩნია მეფის დახასიათებად. „ეს რა მეფეა, რომელიც არც მხედართმთავარია, არც მოსამართლე და არც მეზობლებთან საქმეების განმგები“ – აღნიშნავს ავტორი და დასძენს, რომ სტრაბონი აღწერს მასზე გაცილებით ადრეულ საზოგადოებას, ანდა ის ინფორმატორთაგან შეცდომაშია შეყვანილი [39].

ო. ლორთქიფანიძის აზრით (რასაც ნ. ლომოურიც იზიარებს), სტრაბონის მიერ აღწერილ იბერიის საზოგადოებრივ წყობას ახასიათებს არქაულობა და იქ ასახულია სახელმწიფოს ჩამოყალიბების ადრეული საფეხური. ამის შესაბამისად იგი „გეოგრაფიის“ XI 3, 6-ში ერთი მეფის ნაცვლად ხედავს ორ მეფეს, რომელთა შორის ფუნქციები დანაწილებულია. მისი ვარაუდით, როდესაც სტრაბონი მეფის შემდეგ მეორე პირზე ლაპარაკობს, აქ იგი იბერიაში ორი მეფის არსებობას გულისხმობს. პირველი მეფე ცხადდება უახლოეს ნათესავთაგან, ხოლო მეორე

განაგებს მართლმსაჯულებას და ხელმძღვანელობს ჯარს [40].

თ. გამსახურდია სტრაბონის ამ ცნობილი ადგილის ანალიზის შედეგად, მეფის შემდგომ მეორე პირს მიიჩნევს პიტიასშის შესაბამისად და ლეონტი მროველის სპასპეტის მსგავსად [41].

თ. ყაუხჩიშვილის მიხედვით, სტრაბონი ჩამოთვლის გვარებს: I – ბასილევსთა, II – ქურუმთა, III – მოლაშქრეთა და მიწისმოქმედთა. სწორედ ეს III გენოსი არის „ხალხი“. ვინდა რჩება ქვეყანაში? სწორედ ეს არის IV გენოსი – ლაოი – სამეფო მონები. იბერიის ძირითადი საზოგადოება კი, მხედრებისა და მიწათმოქმედებისაგან შედგება. ქვეყანას სათავეში უდგას ბასილევსი და მოსამართლე-მხედართმთავარი. ქურუმები საკმაოდ ძლიერი ჩანან. ალბათ მათ ეკუთვნით სატაძრო მამულები და მათაც ექვემდებარებიან ტაძრის მონები. საგარეო ურთიერთობათა მოგვარებაც ქურუმების ფუნქციაში შედის. მეფეს ჰყავს ე.წ. სამეფო მონები, რომლებიც აკეთებენ ყველაფერს, რაც ცხოვრებისთვისაა საჭირო. ასეთ პირობებში ბასილევსი გვარის უფროსი ვერ იქნება, ის მეფე ჩანს [42].

გ. მელიქიშვილი სტრაბონის ცნობაში ადრეკლასობრივი საზოგადოების დახასიათებას ხედავს. მისი აზრით, ქურუმთა შესახებ ნათქვამი „ზრუნავს მეზობლებთან სამართალზე“ იმას არ ნიშნავს, რომ ქურუმები საგარეო პოლიტიკას მართავენ. მეზობლებთან სამართალზე ზრუნვა არა საგარეო ურთიერთობას ნიშნავს, არამედ სახელმწიფოს შიგნით ცალკეულ კოლექტივთა შორის ურთიერთობის მოგვარებას [43].

სტრაბონის ცნობა იბერიის საზოგადოების სოციალური სტრუქტურის შესახებ სრულყოფილი არ არის. ქვეყნის მოსახლეობა არ ამოიწურება მარტო ოთხი გვარით. იბერიაში, სადაც მაღალგანვითარებული საქალაქო ცხოვრება არსებობდა, ივარაუდება აგრეთვე ხელოსნებისა და ვაჭრების არსებობაც, რომელნიც ქალაქური ტიპის დასახლების მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენდნენ.

სტრაბონის IV გენოსში მოხსენიებული მოსახლეობის ნაწილი „სამეფო მონები“, რომლებიც მიწაზე იხდნენ თემებად შეკავშირებულნი, იბერიის ბარის მოსახლეობის უშუალო მწარმოებელთა ფენის ერთ ნაწილს წარმოადგენდა. მაგრამ ლაოების – სამეფო მონების გარდა აქ სავარაუდებელია ნამდვილი მონების არსებობაც. ის ფაქტი, რომ სტრაბონმა ისინი იბერიის მოსახლეობის აღწერაში არ შეიყვანა, აბსოლუტურად გასაგებია – რომაული კანონი მონას განიხილავდა, როგორც ნივთს, რადგან მონები ადამიანებად არ ითვლებოდნენ.

მონების არსებობის მიუხედავად, იბერიის სამეფოში უშუალო მწარმოებელ ძალას თავისუფალი მიწისმოქმედი მოსახლეობა ქმნიდა. სამეფო მონები კი, თავისუფალ მიწისმოქმედებთან – სასოფლო თემებში გაერთიანებულ უშუალო მწარმოებლებთან შედარებით, უმცირესობას შეადგენდნენ. სწორედ უშუალო მწარმოებელთა მრავალრიცხოვან მოსახლეობას ბარში ის ხალხი ქმნიდა, რომელსაც სტრაბონი III გენოსში იხსენიებს – „მხედარნი და მიწისმოქმედნი“. ისინი სასოფლო თემებში იყვნენ გაერთიანებულნი. ასეთ ტერიტორიულ თემს სათავეში მამასახლისი ედგა. გ. მელიქიშვილი ვარაუდობს, რომ თავისუფალ მიწისმოქმედთა მასას სამხედრო ვალდებულება ეკისრებოდა. ქართლის სამეფოს სამხედრო ძალის ნაწილს სწორედ ამგვარი ლაშქარი შეადგენდა [44].

საინტერესო ცნობას იძლევა სტრაბონი „მოსხების ოლქთან“ დაკავშირებით, რომლის ყოველი მოხსენიებისას იგი საჭიროდ მიიჩნევს მასში მყოფი „ლეკოთეას მდიდარი ტაძრის“ ხსენებასაც: „მოსხების ქვეყანაში მდებარეობს ლეკოთეას სამლოცველო, ფრიქსეს მიერ აგებული და მისი სამისნო... ოდესღაც ის მდიდარი იყო, ხოლო ჩვენს დროს იგი ფარნაკეს მიერ და მის შემდეგ ცოტა მოგვიანებით, მითრიდატე პერგამონელის მიერ იქნა გაძარცვული“ [45]. ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ლეკოთეას ტაძრისა და სამისნოს ლოკალიზაციის

საკითხის შესახებ ერთი გადაწყვეტილი პოზიცია არ არსებობს. მას ხან მოსხიკეს კოლხეთის კუთვნილ ნაწილში ეძებენ, ხან იბერიის, ხანაც კი მას კონკრეტულ სხვადასხვა ცნობილ პუნქტებს უკავშირებენ: ვანი, საირხე, ნოქალაქევი, აწყური, სოფ. ხუცუბანი, ხულო-ადიგენი... [46]. სტრაბონის ამ ცნობაში მოხსენიებული ლეკოთეას დიდი სატაძრო გაერთიანების ხასიათის შესახებ საინტერესო მოსაზრება აქვს გ. მელიქიშვილს. იგი აღნიშნავს, რომ ეს იყო საკმაოდ დიფერენცირებული საზოგადოება, სადაც თეოკრატიული ზედაფენა და სრულუფლებიანი სატაძრო თემი ექსპლუატაციას უწევდა დამოკიდებული სოფლების მოსახლეობას და აგრეთვე მონებს [47].

სტრაბონთან დაცულია კიდევ ერთი საყურადღებო აღწერილობა იბერიის აღმოსავლეთ საზღვარზე მდებარე სატაძრო ცენტრისა. ეს არის ალბანური მთვარის ღვთაების ტაძარი. ავტორი აღნიშნავს: „ალბანელები აღიარებენ მზეს, ზევსსა და მთვარეს, უპირატესად მთვარეს; მისი სალოცავი არის იბერიის მახლობლად. ქურუმობს კაცი უწარჩინებულის მეფის შემდეგ. ის განაგებს ტაძრის მიწას, რომელიც დიდია და კარგად დასახლებული, და [ეს პირი] განაგებს მიწასაც და ტაძრის მონებსაც [ჰიეროდულესს]. მსხვერპლშეწირვის რიტუალს ასეთი სახე აქვს: მსხვერპლშეწირვისათვის გამზადებულ ჰიეროდულს (რომელიც წინასწარაა შერჩეული და მთელი წლის განმავლობაში საგანგებოდ ნაკვები) სამსხვერპლოსთან მიიყვანენ. ერთს უჭირავს წმინდა შუბი, რომლითაც წესია ადამიანის მსხვერპლად შეწირვა. ის გამოდის ხალხიდან და არტყავს პირდაპირ გულში. როდესაც მსხვერპლი დაეცემა, აღინიშნება მისნობა დაცემის მიხედვით და საზოგადოდ ცხადდება; ხოლო გვამი მიაქვთ რომელიმე ადგილას და მდიან ყველანი და ეხებიან ფეხით განსაწმენდელად“ [48].

ქართულ ისტორიოგრაფიაში მიღებული და საყოველთაოდ გაზიარებულია თვალსაზრისი, რომ მთვარის ღვთაება

ქართული წარმართული პანთეონის სათავეში იდგა, ხოლო ქრისტიანობის შემოდგომის შემდეგ მისი წარმოდგენა-რიტუალი წმ. გიორგის კულტზე იქნა გადატანილი. ივ. ჯავახიშვილმა მიუთითა იმ განსაკუთრებულ მსგავსებაზე, რომელიც არსებობს სტრაბონის მიერ აღწერილ მთვარის ღვთაების ალბანური ტაძრის რელიგიურ რიტუალსა და გვიანდელი კახეთის (აღმოსავლეთ საქართველოსა და ალბანეთის მოსაზღვრე ნაწილში) ტერიტორიაზე განთქმულ „თეთრი გიორგის“ ცერემონიალს შორის. მეცნიერი ფიქრობდა, რომ მთვარის ღვთაების ალბანური ტაძარი, შესაძლებელია, სწორედ კახეთის ტერიტორიაზე იმყოფებოდა [49]. სტრაბონის ცნობიდან გამომდინარე, ალბანური ტაძარი მდ. ალაზნის შუა წელის მიდამოებში მდებარეობდა. ახ.წ. პირველ საუკუნეებში ქართლის (იბერიის) სამეფოს საზღვრებმა აღმოსავლეთით გაფართოება დაიწყო. შიდა კახეთის ტერიტორიის ის ნაწილი, სადაც, სავარაუდოდ, ალბანური მთვარის ღვთაების სატაძრო თემი იყო, გვიანანტიკური ხანის დასაწყისში ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში მოექცა და გაქრისტიანების ხანამდე მის ტერიტორიულ ფარგლებში იმყოფებოდა. ის, რაც სტრაბონისეულ ცნობებში „იბერიის“ ტერიტორიაზე არ მდებარეობდა, უკვე გვიანანტიკური ხანაში იბერიის საზღვრებშია მოქცეული. ამიტომაც ალბანური მთვარის ღვთაების საკულტო ტრადიციების ასე მკაფიოდ შემონახვა კახეთის ტერიტორიაზე, სავსებით გასაგები ხდება.

რაც შეეხება ალბანურ სატაძრო თემს, იგი მცირედ იყო დიფერენცირებული. ეს გამომდინარეობს თვით სტრაბონის ცნობიდან იმის შესახებ, რომ ალბანეთი წარმოადგენდა სუსტად დიფერენცირებულ საზოგადოებას, რომელიც ჯერ კიდევ სრულად არ იყო გამოსული პირველყოფილი თემური წყობილების წიაღიდან. ალბანური სატაძრო თემის ძირითად მოსახლეობას თავისუფალი მეთემეები შეადგენდნენ. ამ შემთხვევაში „ჰიეროდულეები“ არ აღნიშნავენ სატაძრო მონებს, ისინი თავისუფალი მეთემენი, სატაძრო თემის წევრები არიან. როგორც

უკვე აღვნიშნეთ, ახ.წ. პირველ საუკუნეებში ეს მსხვილი სატაძრო გაერთიანება ქართლის სამეფოს შემადგენლობაში მოექცა და მნიშვნელოვნად შეინარჩუნა თავისი პოზიციები. სატაძრო თემის განვითარება ქურუმთა ზედაფენის უფრო და უფრო განმტკიცების ნიშნით მიმდინარეობდა. ეს ზედაფენა ექსპლუატაციას უწევდა მასზე დაქვემდებარებული სასოფლო თემის მოსახლეობას. არსებობდა ტაძრის მფლობელობაში მყოფი მიწები, რომელიც სატაძრო ზედაფენის საკუთრებად იქცა. ეს მიწები შეიძლებოდა მონური შრომით დაემუშავებინათ ან კიდევ აეთვისებინათ ტაძრისადმი დამოკიდებული თემის წევრთა შრომის ვალდებულების გზით, და ბოლოს, ამ მიწაზე შეიძლება მსხდარიყო „სატაძრო მონების“, ტაძრისათვის შეწირული ხალხის მასა „ჰიეროდულეების“ სახით [50].

ს. ჯანაშია იბერიაში ვარაუდობდა დიდი სატაძრო მეურნეობის არსებობას, სადაც ძირითადად მონების შრომა უნდა ყოფილიყო გამოყენებული [51]. როგორც გ. მელიქიშვილი ფიქრობს, არსებობდა თუ არა იბერიაში დიდი სატაძრო მონათმფლობელური ლატიფუნდიები – ამის შესახებ რაიმეს თქმა ძნელია. ხოლო ის, რომ ქურუმობა იბერიაში საკმაოდ დიდ როლს ასრულებდა, უეჭველია, თუმცა სტრაბონის ცნობა, რომ მათ მეზობლებთან ურთიერთობის საქმე ეკისრებოდათ, არაა მთლად ნათელი, თუ რას გულისხმობს ავტორი [52].

ზემოთ მოყვანილი უცხოური წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე შესაძლებელია გაკეთდეს შემდეგი დასკვნები.

გვიანანტიკური ხანის ქართლს (იბერიას) სახელმწიფო მმართველობის რთული და მაღალგანვითარებული სისტემა გააჩნდა, რაც იმის მანიშნებელია, რომ აქ მკვეთრად დიფერენცირებული საზოგადოება არსებობდა.

ქართლის (იბერიის) სამეფოს სათავეში „მეფე დიდი“ იდგა, რომელსაც ტაციტუსის სიტყვებით „სავარაუდოდ ხელისუფლება უპყრია“. მეფობა მემკვიდრეობით გადადიოდა მამიდან შვილზე.

ქართლის საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენდა არისტოკრატია, რომელიც თავის მხრივ ღრმად იყო დიფერენცირებული.

ქართლის სამეფოს უმაღლესი არისტოკრატის ერთ ჯგუფს შეადგენდნენ სეფეწულები, რომელთა საზოგადოებრივი მდგომარეობა ძირითადად მათი წარმომავლობით იყო განსაზღვრული. სეფეწულებს იხსენიებს V საუკუნის სომეხი ისტორიკოსი ფავსტოს ბუზანდიც და მათ „ფარნავაზიანებს“ უწოდებს. როგორც სამეფო საგვარეულოს წევრებს, საფეწულებს მაღალი თანამდებობები ეკავათ. სწორედ სეფეწულთა წრიდანაა გამოსული სტრაბონის მიერ მოხსენიებული მეფის შემდეგ მეორე პირი, რომელიც „მოსამართლეობს და მხედართმთავრობს“.

სამეფო საგვარეულოს შემდეგ, არისტოკრატის ფენის ერთ-ერთ უმაღლეს საფეხურზე დგანან ერისთავები, რომლებიც სამეფოს ცალკეულ დიდ ოლქებს მართავენ და სამეფო ხელისუფლების მსხვილ მოხელეებს წარმოადგენენ. სწორედ ერისთავებს უნდა გულისხმობდეს აპიანე ტერმინ „ჰეგემონში“, როცა ისინი პომპეუსის ტრიუმფის აღწერისას რომში მეფის შვილებსა და მხედართმთავრებზე უწინ ჰყავს მოხსენიებული. აქ ხაზგასმული პრიორიტეტი იმით უნდა აიხსნებოდეს, რომ აპიანესეული „ჰეგემონები“ – ერისთავები, როგორც მსხვილი პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ოლქის გამგებლები ფლობდნენ რეალურ ძალაუფლებას. ეს არის როგორც საერო, ისე სამხედრო ხელისუფლება. ერისთავები შეადგენდნენ სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატის უმაღლეს ზედაფენას. სწორედ ერისთავებს იხსენიებს ფავსტოს ბუზანდი ტერმინით „ნახარარები“.

სავარაუდოა, რომ თვით საერისთავების შიგნით უნდა არსებულებოდა სხვადასხვა უფრო მცირე ადმინისტრაციული ერთეულების გამგებლები, რომლებიც როგორც ქონებრივად, ისე უფლებრივად გარკვეულ წილად ჩამოუვარდებოდნენ სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატის უმაღლეს ზედაფენას – ერისთავებს. ქარ-

თლის (იბერიის) სამეფოს მაღალი სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატის წარმომადგენლებს გულისხმობს დიონ კასიუსი ტერმინში „პროტოი“, რომლითაც იგი მოიხსენიებს იმპერატორ ანტონინე პიუსთან რომში სტუმრობისას ფარსმან მეფის ამაღლაში მყოფ იბერიელ წარჩინებულებს. სამხედრო-სამოხელეო არისტოკრატია მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში.

ცალკე უნდა არსებულებოდა სამხედრო არისტოკრატია, რომელიც ქონებრივად და სოციალურად დიფერენცირებული მეომართა ზედაფენისაგან წარმოიშვა. სამხედრო არისტოკრატია წარმოადგენდა ქართლის (იბერიის) მეფის ძირითად დასაყრდენს სამხედრო მოქმედებების წარმოებისას. სამხედრო არისტოკრატია, რა თქმა უნდა, მეომრებთან ერთად ქმნიდა იმ ძალას, რომელიც მეფეს ესაჭიროებოდა წარმატებითი საგარეო ბრძოლებისათვის, საშინაო სამშვიდის შენარჩუნებისა და პირადი უსაფრთხოებისათვის.

არისტოკრატის ფენაში შეიძლება გამოიყოს სამოხელეო არისტოკრატის ნაწილი, ისინი, ვისაც სამეფო, სეფეწულთა თუ ერისთავთა კარზე სხვადასხვა თანამდებობები ეკავა. ეს კატეგორია მეფის ანუ სახელმწიფო მოხელეებს წარმოადგენდნენ.

და ბოლოს, შეიძლება ვივარაუდოთ რიგითი არისტოკრატის არსებობაც, რომელთა ქონებრივი და უფლებრივი მდგომარეობა ყველა დანარჩენზე დაბლა უნდა მდგარიყო.

ვფიქრობთ, სტრაბონის მიერ III გენოსში მოხსენიებული „მეომრები და მიწათმოქმედები“ გვიანანტიკურ ხანაში უკვე ცალ-ცალკე სოციალურ ფენებად ჩამოყალიბების პროცესშია. მიწათმოქმედნი არიან თავისუფალი მეთემენი. ეს არის იბერიის სამეფოს უშუალო მწარმოებელი ძალა – წვრილი თავისუფალი მწარმოებელი. მიწათმოქმედი მოსახლეობის ეს კატეგორია ქმნიდა სასოფლო თემს. ასეთ ტერიტორიულ ერთეულს სათავეში კი მამასახლისი ედგა.

გვიანანტიკური ხანაში მეომართა ფენაშიც მკვეთრი დიფერენციაცია შეინიშნება. ცალკე ფენად ჩამოყალიბდა მეომართა ზედაფენიდან გამოსული სამხედრო არისტოკრატია. ქვეყანაში არსებობენ პროფესიონალი მეომრები. ეს არის მეფის გვარდია, ის ძალა, რომელიც სამეფოსა და დედაქალაქის დაცვისათვისაა საჭირო. ამ მეომრებს „მცველ ჯარს“ უწოდებს დიონ კასიუსი და აღნიშნავს, რომ იგი აკროპოლისში იდგა. იბერიის პროფესიონალ მეომართა ფენის ნაწილი მოქირავნეებს წარმოადგენდა. იბერიელი მოქირავნეები არიან პლუტარქეს მიერ მოხსენიებული „შუბოსანი იბერები“, რომლებიც სომხეთის მეფის ტიგრანეს მხარეს იბრძვიან რომაელებთან წინააღმდეგ. მოქირავნეთა ინსტიტუტს ქმნის იბერიის სოციალურ-ეკონომიური განვითარების შედეგად გაჩანაგებული წვრილი თავისუფალი მწარმოებელი.

გვიანანტიკურ ხანაში საკმაოდ ძლიერი და მრავალრიცხოვანი იყო ქურუმთა ფენა. იგი მსხვილ მიწისმფლობელს წარმოადგენდა, ფლობდა სატაძრო მიწებსა და მასზე მსხდომ „სატაძრო მონებს“. სტრაბონი აღნიშნავდა, რომ ქურუმები განაგებდნენ მეზობლებთან ურთიერთობას. ეს არ უნდა ნიშნავდეს იმას, რომ ქურუმთა ხელში იყო საგარეო პოლიტიკის წარმოება. აქ უნდა იგულისხმებოდეს ურთიერთობის მოგვარება თვით ქვეყნის შიგნით. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ქურუმები აგვარებდნენ ქვეყნის საშინაო ურთიერთობებს და იღწვოდნენ იმისათვის, რომ, როგორც სტრაბონი აღნიშნავდა „არ ჩამოვარდნილიყო შფოთი“.

გვიანანტიკური ხანის იბერიაში მაღალგანვითარებული საქალაქო ცხოვრების არსებობა გულისხმობდა ხელოსანთა და ვაჭართა სოციალური კატეგორიის არსებობასაც. ხელოსნები და ვაჭრები შეადგენდნენ ქალაქური დასახლების ტიპის მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს. უცხოური წერილობითი წყაროების ანალიზის საფუძველზე, ქართლში მრავალრიცხოვანი და მრავალფეროვანი მაღალპროფესიული ხელოსანთა ფენის არსებობა შეიძლება ვივარაუდოთ.

ქვეყანაში არსებობდნენ მონები. მათი მოპოვების ძირითად წყაროს ომები წარმოადგენდა. მონის შრომას ძირითადად ქალაქების, ტაძრების, სასახლეების, საფორტიფიკაციო ნაგებობებისა და სარწყავ-საირიგაციო მოწყობილობების მშენებლობაზე, სხვადასხვა სახელოსნოებში იყენებდნენ. მონების ნაწილი სატაძრო მეურნეობას ეკუთვნოდა. ესენი იყვნენ ე.წ. „სატაძრო მონები“ – ჰიეროდულები, რომლებიც სატაძრო მიწებზე იხსდნენ და ქურუმთა მიმართ გარკვეული ტიპის ვალდებულებებს ასრულებდნენ. ჰიეროდულების ნაწილს მსხვერპლად სწირავდნენ ღვთაებას. სტრაბონი IV გენოსში მოიხსენიებს „ლაოებს“ – სამეფო მონებს, რომლებიც სამეფო მიწებზე იხსდნენ და ასრულებდნენ ყველაფერს, რაც ცხოვრებისათვის იყო საჭირო. ეს არ არის მონა კლასიკური მნიშვნელობით. აქ უნდა ვიგულისხმოთ ქართლის (იბერიის) სამეფოს უშუალო მწარმოებელი ფენის ერთი ნაწილი, რომელსაც განსაზღვრული ვალდებულებები ჰქონდა. მონების გარკვეული ნაწილი, სავარაუდოა, სამეფო კარსა და არისტოკრატთა ოჯახებში შინამოსამსახურეების სახითაც გამოიყენებოდა.

გვიანანტიკური ხანის ქართლის (იბერიის) სამეფოში არსებობდა მსახურთა ფენა. იმპერატორ ადრიანეს მიერ ქართლის მეფის ფარსმანისათვის 50 კაციანი სამხედრო კოჰორტის ჩუქების ფაქტი იმაზე მეტყველებს, რომ ქართლის სამეფო კარზე და სეფეწულთა ოჯახებში განუხრელად იზრდებოდა მოთხოვნა შეიარაღებულ მსახურებზე. შეიარაღებული მსახურების გარდა, იბერიის სამეფო კარსა და არისტოკრატთა ოჯახებში მნიშვნელოვანი ადგილი ჩვეულებრივ მსახურებსაც ეკავათ. საფიქრებელია, რომ მსახურეული ფენა თავისუფალ მიწისმოქმედთა გადარიბება-გაჩანაგების გზით შეიქმნა. არაა გამორიცხული, რომ მსახურები ბრძოლის გზით მოპოვებული ტყვეებიც გამხდარიყვნენ.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. Помпоний Мела, Землеписание, кн. I, ВДИ, М., 1949, N1, стр. 272.
2. Гай Плиний Секунд, Естественная История, кн. VI, ВДИ, М., 1949, N2, стр. 297-302.
3. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, X, 3, 1.
4. თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ., 1976, გვ. 166.
5. პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი, თბ., 1975, გვ. 332.
6. პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, ლუკულუსი, თბ., 1975, XXVI, XXXI.
7. პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, პომპეუსი, თბ., 1975, გვ. 330.
8. Г. Меликишвили, К Истории древней Грузии, Тб., 1959, стр. 323.
9. თ. ლორთქიფანიძე, ანტიკური სამყარო და ქართლის სამეფო(იბერია), თბ., 1968, გვ. 44.
10. თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ., 1976, გვ. 206.
11. ა. აფაქიძე, ქალაქები და საქალაქო ცხოვრება ძველ საქართველოში, თბ., 1963, გვ. 243.
12. დიონ კასიუს კოკეიანი (დიონ კასიუსი), Historia Romana, XXV, 1, XX, 2
13. ივ. ჯავახიშვილი, ქართული სამართლის ისტორია, თბ., 1928, გვ. 195.
14. გ. წერეთელი, არმაზის ბილინგვა, ენიშის მოამბე, XII, თბ., 1942, გვ. 44.
15. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 207.
16. ა. ბოგვერაძე, ქართლის ადრეფეოდალური საზოგადოებრივი ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1961, გვ. 80.
17. გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბ., 1955, გვ. 181.
18. თ. ყაუხჩიშვილი, მეგნონის „პერაკლეს ისტორიის“ ცნობები საქართველოს შესახებ, მასალები, ნაკვ. 34, თბ., 1962.
19. თ. ყაუხჩიშვილი, საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბ., 1976, გვ. 170.
20. აპიანე, მითრიდატეს ომების ისტორია, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ, შესავალი და საძიებელი დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1959, გვ. 196, გვ. 226.
21. З. Ямпольский, “Тегемоны” древнего Азербайджана, Доклады АН Азербайджанской ССР, том IX, N3, Б., 1953, стр. 179
22. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, თბ., 1952, გვ. 160.
23. Корнелий Тацит, Летопись (Annales), IV, ВДИ, М., 1949, N3, стр. 210-211, стр. 218
24. Элий Спартиан, Адриан, ВДИ, М., 1957, N1, стр. 257-265.
25. გ. მამულია, პატრონეჟობა, თბ., 1987, გვ. 93.
26. Аммиан Марцелини, История, кн. XXI, ВДИ, М., 1949, N3, стр. 284-285, стр. 295-297.
27. ნ. ხაზარაძე, საქართველოს ძველი ისტორიის ქრესტომათია, თბ., 2015, გვ. 243
28. Фавстос Бузанд, История Армении, Ер., 1953, кн. V, стр. 162-163.
29. გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბ., 1955, გვ. 177
30. Фавстос Бузанд, История Армении, Ер., 1953, кн. V, стр. 149.
31. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, გვ. 126-129.
32. პლუტარქე, რჩეული პარალელური ბიოგრაფიები, ლუკულუსი, თბ., 1975, XXXI.
33. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, გვ. 129-130.
34. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, თბ., 1928, თავი I
35. ს. ჯანაშია, საქართველო ადრეული ფეოდალიზაციის გზაზე, შრომები, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 152.

36. ს. კაკაბაძე, ქართული საზოგადოებრივი გენეზისის საკითხები, საისტორიო მოამბე, I, თბ., 1924, გვ. 78-120.

37. И. Манданян, Заметки о феоде и феодальном войске Парфии и Аршакидской Армении, Ер., 1932.

38. А. Болтунова, Иберия и Римская Экспансия в Азии, ВДИ, М., 1938, N3/4, стр. 161-178, მისივე, Описание Иберии в Географии Страбона, ВДИ, М., 1947, N4, стр. 142-160.

39. ნ. ბერძენიშვილი, რეცენზია ს. ჯანაშიას ნაშრომზე „საქართველო ადრეული ფეოდალიზაციის გზაზე“, მიმომხილველი, I

40. О. Лордкипанидзе, Известия Страбона о первом генозе населения Иберии, моамбе, Тб., 1957, XVIII, 3, с. 369-376.

41. თ. გამსახურდია, პიტიახშის ინსტიტუტის საკითხისათვის, მაცნე, №6, თბ., 1970.

42. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, გვ. 46.

43. გ. მელიქიშვილი, ახ.წ. პირველი საუკუნეების ქართლის სოციალურ-ეკონომიური და სახელმწიფოებრივი წყობის საკითხები, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970, გვ. 580.

44. გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბ., 1955, გვ. 161.

45. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, გვ. 124.

46. ნ. ხაზარაძე, საქართველოს ძველი ისტორიის ქრესტომათია, თბ., 2015, გვ. 195

47. გ. მელიქიშვილი, ახ.წ. პირველი საუკუნეების ქართლის სოციალურ-ეკონომიური და სახელმწიფოებრივი წყობის საკითხები, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970, გვ. 589.

48. თ. ყაუხჩიშვილი, სტრაბონის „გეოგრაფია“, ცნობები საქართველოს შესახებ, თბ., 1957, გვ. 134-135.

49. ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, ტ. I, თბ., 1979, გვ. 45 და შმდგ.

50. გ. მელიქიშვილი, ახ.წ. პირველი საუკუნეების ქართლის სოციალურ-ეკონომიური და სახელმწიფოებრივი წყობის

საკითხები, საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I, თბ., 1970, გვ. 587-592

51. ს. ჯანაშია, შრომები, ტ. II, თბ., 1952, გვ. 145.

52. გ. მელიქიშვილი, საქართველოში კლასობრივი საზოგადოებისა და სახელმწიფოს წარმოქმნის საკითხისათვის, თბ., 1955, გვ. 159.

SUMMARY

LATIN, GREEK, AND ARMENIAN NARRATIVE ACCOUNTS ON THE SOCIAL STRATIFICATION OF THE SOCIETY OF LATE ANTIQUE KARTLI/IBERIA

Maia Kutateladze

The article studies the stratification of the society of Kartli/Iberia through the lens of Greek and Latin narratives. The information about the Late Antique Kartli and its society is preserved in the accounts of Greek and Latin authors. Equally crucial for studying the topic under question are Armenian historiographical texts. The works of Strabo, Tacitus, Ammianus Marcellinus, Pomponius Mela, Cassius Dio, Claudius Ptolemy, Aelius Spartianus, and Armenian historian Pavstos Buzand contain crucial information about the stratification of society in Kartli/Iberia. According to the information provided by the abovementioned authors, Kartli had a sophisticated state apparatus and a deeply stratified society.